คู่มือมนุษย์

HANDBOOK FOR MANKIND

พุทธทาสภิกขุ

BUDDHADASA BHIKKHU

กรมการศาสนา
กระทรวงวัฒนธรรม
www.dra.go.th

คู่มือมนุษย์

ของ

พุทธทาสภิกขุ

กรมการศาสนา
กระทรวงวัฒนธรรม
พิมพ์เผยแพร่ พ.ศ. ๒๕๕๒
(ห้ามซื้อ-ขาย)

คู่มือมนุษย์ของพุทธทาสภิกขุ

ผู้จัดพิมพ์ กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม
ปีที่พิมพ์ พ.ศ. ๒๕๕๒
จำนวนพิมพ์ ๕๐,๐๐๐ เล่ม
ISBN 978-974-9536-62-9

ที่ปรึกษา

๑.	นายสด แดงเอียด	อธิบดีกรมการศาสนา
๒.	นายปกรณ์ ตันสกุล	รองอธิบดีกรมการศาสนา
๓.	นายกฤษศญพงษ์ ศิริ	ผู้อำนวยการสำนักพัฒนาคุณธรรมจริยธรรม
๔.	นายพิสิฐ เจริญสุข	ผู้อำนวยการกองศาสูปถัมภ์
๕.	นางสาวภัคสุจิ์ภรณ์ จิปิภพ	เลขานุการกรมการศาสนา

คณะผู้ประสานงาน

๑.	นายปัญญา สละทองตรง	นักวิชาการศาสนาชำนาญการพิเศษ
๒.	นางศรีนวล ลัภกิตโร	นักวิชาการศาสนาชำนาญการ
๓.	นางสาววิภารัตน์ กอพยัคฆินทร์	นักวิชาการศาสนาชำนาญการ
๔.	นางสาวอมรา ไหมพิมพ์	นักวิชาการศาสนาชำนาญการ
๕.	นางสาวรักชนก ษมาสิริ	นักวิชาการศาสนาชำนาญการ
๖.	นายประชา เชาวน์วิวัฒนาพร	นักวิชาการศาสนาปฏิบัติการ
๗.	นายชนะกิจ คชชี	นักวิชาการศาสนาปฏิบัติการ
๘.	นางสาวภคภรณ์ อมรรัตน์	นักวิชาการศาสนาปฏิบัติการ
๙.	นายธนพล พรมสุวงษ์	นักวิชาการศาสนาปฏิบัติการ
๑๐.	นายยอดชาย แสงศิริ	นักวิชาการศาสนา
๑๑.	นายวีระพงษ์ ฉัตรเวทิน	นักวิชาการศาสนา
๑๒.	นางสาวบุษยา แสงทิพย์	เจ้าหน้าที่บันทึกข้อมูล

ออกแบบปก/รูปเล่ม

นายยงยุทธ สังคนาคินทร์ กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม

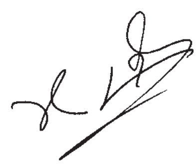
พิมพ์ที่ **โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด**
๗๙ ถนนงามวงศ์วาน แขวงลาดยาว เขตจตุจักร กรุงเทพมหานคร ๑๐๙๐๐
โทร. ๐-๒๕๖๑-๔๕๖๗ โทรสาร ๐-๒๕๗๙-๕๑๐๑
นายโชคดี ออสุวรรณ ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา พ.ศ. ๒๕๕๒

คำนำ

การจัดงานสัปดาห์ส่งเสริมพระพุทธศาสนา เนื่องในเทศกาลวันอาสาฬหบูชาและวันเข้าพรรษา ประจำปี ๒๕๕๒ กรมการศาสนา พิจารณาเห็นว่าหนังสือ **"คู่มือมนุษย์"** (ภาษาไทย-อังกฤษ) ของพระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) มีเนื้อหาสาระเหมาะสมอย่างยิ่งที่จะจัดพิมพ์เผยแพร่แก่พุทธศาสนิกชน เพื่อนำไปศึกษาค้นคว้าประพฤติปฏิบัติในชีวิตประจำวัน พร้อมทั้งจะได้มอบให้ศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์และหน่วยเผยแพร่ศีลธรรมทางพระพุทธศาสนา ในความรับผิดชอบของกรมการศาสนา ซึ่งมีอยู่ทั่วประเทศได้ใช้ประโยชน์ในการสั่งสอนอบรมเด็ก เยาวชนให้ทั่วถึงต่อไปด้วย

กรมการศาสนา ได้ขออนุญาตธรรมทานมูลนิธิเพื่อจัดพิมพ์หนังสือดังกล่าว ทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษอยู่ในเล่มเดียวกัน เพื่อสะดวกแก่การศึกษาค้นคว้า อ้างอิงของเด็ก เยาวชน และประชาชน ผู้ใฝ่ใจในพระพุทธศาสนาให้กว้างขวางมากยิ่งขึ้น จึงขอขอบคุณธรรมทานมูลนิธิที่ได้อนุญาตให้จัดพิมพ์หนังสือที่มีคุณค่าอย่างยิ่งนี้

กรมการศาสนา หวังว่าหนังสือ **"คู่มือมนุษย์"** ที่จัดพิมพ์ขึ้นนี้จะเป็นประโยชน์ต่อพุทธศาสนิกชนและผู้สนใจโดยทั่วกัน

(นายสด แดงเอียด)

อธิบดีกรมการศาสนา

ที่ ๓/๒๕๕๒

ที่สำนักงานธรรมทานมูลนิธิ
อาคารคณะธรรมทาน สวนโมกขพลาราม
๖๘/๑ หมู่ ๖ ต.เลม็ด อ.ไชยา จ.สุราษฎร์ธานี
๘๔๑๑๐

๑๘ มิถุนายน ๒๕๕๒

เรื่อง อนุญาตให้จัดพิมพ์หนังสือ "คู่มือมนุษย์"

เรียน อธิบดีกรมศาสนา

อ้างถึง หนังสือกรมการศาสนาที่ วธ๐๓๐๓/๒๖๕๘ ลงวันที่ ๑๕ มิถุนายน ๒๕๕๒

ตามหนังสือที่อ้างถึง กรมการศาสนา ได้ขออนุญาตจัดพิมพ์หนังสือ "คู่มือมนุษย์" (ภาษาไทย–ภาษาอังกฤษ) ที่พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) ประพันธ์ไว้ เพื่อเผยแผ่แก่พุทธศาสนิกชน ในงานสัปดาห์ส่งเสริมพระพุทธศาสนา เนื่องในเทศกาลวันอาสาฬหบูชาและวันเข้าพรรษา ประจำปี ๒๕๕๒ จำนวน ๕๐,๐๐๐ เล่ม นั้น.

ธรรมทานมูลนิธิ ยินดีอนุญาตให้จัดพิมพ์หนังสือได้ตามความประสงค์ และขออนุโมทนาในกุศลเจตนามา ณ โอกาสนี้.

จึงเรียนมาเพื่อโปรดทราบ

ขอแสดงความนับถือ

(นายเมตตา พานิช)
ประธานกรรมการธรรมทานมูลนิธิ

โทร. ๐–๗๗๔๓–๑๖๖๑–๒
โทรสาร. ๐–๗๗๔๓–๑๕๙๗

ที่ วธ ๐๓๐๓/๒๖๕๙

กรมการศาสนา
๖๖๖ ถนนบรมราชชนนี เขตบางพลัด
กทม. ๑๐๗๐๐

๒๕ มิถุนายน ๒๕๕๒

เรื่อง ขออนุญาตจัดพิมพ์หนังสือ "คู่มือมนุษย์"

เรียน ประธานกรรมการธรรมทานมูลนิธิ

ด้วยกรมการศาสนา มีความประสงค์จัดพิมพ์หนังสือที่เกี่ยวกับการเผยแผ่หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา เพื่อเผยแพร่ในงานสัปดาห์ส่งเสริมพระพุทธศาสนา เนื่องในเทศกาลวันอาสาฬหบูชาและวันเข้าพรรษา ประจำปี ๒๕๕๒ ซึ่งจัดขึ้นระหว่างวันที่ ๕-๗ กรกฎาคม ๒๕๕๒ ณ วัดสระเกศ ราชวรมหาวิหาร และส่วนภูมิภาคร่วมกับคณะสงฆ์และวัฒนธรรมจังหวัด ๗๕ จังหวัด จัดขึ้นพร้อมกันในวันที่ ๗ กรกฎาคม ๒๕๕๒

กรมการศาสนา พิจารณาเห็นว่า หนังสือ "คู่มือมนุษย์" (ภาษาไทย-อังกฤษ) ของพระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) มีเนื้อหาสาระเหมาะสมอย่างยิ่งที่จะจัดพิมพ์เผยแพร่แก่พุทธศาสนิกชนในงานสัปดาห์ส่งเสริมพระพุทธศาสนา เนื่องในเทศกาลวันอาสาฬหบูชาและวันเข้าพรรษา ประจำปี ๒๕๕๒ จึงขออนุญาตจัดพิมพ์หนังสือดังกล่าว จำนวน ๕๐,๐๐๐ เล่ม

จึงเรียนมาเพื่อพิจารณาอนุญาต ผลเป็นประการใด ขอให้แจ้งกรมการศาสนาทราบด้วย จักขอบคุณเป็นอย่างสูง

ขอแสดงความนับถือ

(นายสด แดงเอียด)
อธิบดีกรมการศาสนา

สำนักพัฒนาคุณธรรมจริยธรรม
โทร. ๐ ๒๔๒๒ ๘๘๑๔
โทรสาร ๐ ๒๔๒๒ ๘๘๑๓

คำอนุโมทนา
(เกี่ยวกับคู่มือมนุษย์)

ตามที่คุณปุ่น จงประเสริฐ ผู้ก่อตั้งองค์การฟื้นฟูพุทธศาสนา ได้ย่นใจความและตัดทอนคำไม่จำเป็นในคำบรรยายหลักพระพุทธศาสนา เล่ม ๑ แห่งชุดตุลาการิกธรรม ของข้าพเจ้าให้เหลือรัดกุม และเปลี่ยนแปลงถ้อยคำจากคำวัด ๆ มาเป็นคำบ้าน ๆ เพื่อสะดวกแก่ผู้ที่ไม่คุ้นกับภาษาวัด โดยเฉพาะ คือภาษาบาลี ดังที่ปรากฏเป็นหนังสือเล่มนี้ เพื่อเผยแพร่ไปในหมู่คนที่หาเวลาว่างได้ยากแล้วจัดพิมพ์ขึ้นเผยแพร่ในนามขององค์การฟื้นฟูพุทธศาสนา โดยวิธีชักชวนผู้มีศรัทธาบางท่านหรือบางพวก บางคณะให้ช่วยกันออกทุนจำนวนหนึ่ง ๆ จัดพิมพ์ขึ้นแจกจ่ายไม่มีการจำหน่ายที่เป็นการมุ่งค้าหากำไร เพื่อให้เป็นการช่วยกันเผยแพร่ธรรม ตามที่ข้าพเจ้าแสดงอย่างกว้างขวางออกไปอีกทางหนึ่งนั้น ข้าพเจ้าได้พิจารณาถึงเจตนาดีและการกระทำอันนี้แล้ว ขออนุโมทนาในการกระทำของบรรดาท่านทั้งหลายนี้ด้วยเป็นอย่างสูง

ข้าพเจ้าขอแสดงความหวังอย่างยิ่งไว้ในที่นี้ด้วยว่าหนังสือเล่มนี้ จักเป็นบันไดขั้นต้น หรือเป็นหนังสือเล่มแรกที่ถ้าศึกษาให้ละเอียดลออแล้ว จะสะดวกแก่การศึกษาธรรมะในขั้นสูงเรื่องอื่น ๆ ที่ข้าพเจ้าเคยแสดงไว้ในที่ต่าง ๆ สืบไปโดยแน่นอน

โมกขพลาราม ไชยา

๒ มกราคม ๒๕๐๑

ทำไมข้าพเจ้าจึงต้องพยายามเป็นมนุษย์ให้ได้?!

คนไม่มีศาสนา แม้ว่าบิดามารดาและบรรพบุรุษของข้าพเจ้าจะนับถือพุทธศาสนา เมื่อเยาว์วัยข้าพเจ้าก็เคยไปวัดทำบุญไหว้พระกับท่าน แต่ก็ไม่รู้ความหมายของการกระทำนั้นเลย แต่เมื่อข้าพเจ้าเติบโตเป็นผู้ใหญ่ ครั้งหนึ่งเคยคิดว่าศาสนาไม่จำเป็นแก่คนเราเลย โดยคิดว่าคนเราหากมีเงินเพื่อซื้อหาสิ่งที่ตนปรารถนาก็เป็นการเพียงพอแล้ว และยังเห็นไปว่า หากไปมีศาสนาเข้า จะเป็นการเพิ่มภาระหน้าที่โดยไม่จำเป็นเลย ข้าพเจ้าจึงกลายเป็นคนไม่มีศาสนาอยู่ระยะหนึ่ง

คนเราเกิดมาทำไม? ต่อมาข้าพเจ้าเกิดความคิดขึ้นว่า คนเรานี้ไม่เห็นมีอะไร วันหนึ่ง ๆ เช้าขึ้นก็ กิน-ทำงาน-เที่ยวเตร่-เสพ-กาม-นอน ซ้ำ ๆ ซาก ๆ ไม่เห็นมีแก่นสารอะไรเลย ถ้าเช่นนั้นคนเราเกิดมาทำไม? ทุกวันนี้เรามีชีวิตอยู่เพื่ออะไรกันแน่? ข้าพเจ้าตั้งปัญหาถามตนเองและปัญหาอื่น ๆ อีกมากมาย เช่นว่า ชีวิตคืออะไร? ทำอย่างไร? จึงจะได้หรือพบสิ่งที่ชีวิตต้องการนั้น? แต่ข้าพเจ้าก็ไม่สามารถตอบปัญหาชีวิตดังกล่าวได้

“คู่มือมนุษย์” ของท่านพุทธทาสภิกขุ ปลายปีพ.ศ. ๒๕๐๑ ข้าพเจ้าโชคดีอย่างประหลาดที่ได้พบหนังสือเล่มนี้ชื่อแปลกดี **“คู่มือมนุษย์”** มนุษย์จำต้องมีคู่มือด้วยหรือ? ข้าพเจ้าเป็นมนุษย์หรือเปล่า? ขณะนั้นข้าพเจ้าเข้าใจเอาง่าย ๆ ว่า คนคือมนุษย์ มนุษย์ก็คือคน ไม่ต่างกัน (ซึ่งความจริงต่างกันไกล) ข้าพเจ้าได้อ่านเพียงจบแรก ข้าพเจ้าก็ได้แนวคำตอบในปัญหาชีวิตดังกล่าวเป็นแนวลาง ๆ ขึ้นมาบ้าง แต่เมื่อได้อ่านเที่ยวต่อ ๆ ไป คำตอบในปัญหาชีวิตดังกล่าวก็กระจ่างขึ้นทุกที

คุณค่าของศาสนาหรือธรรมะ เมื่อข้าพเจ้าได้ศึกษา **“คู่มือมนุษย์”** และงานของท่านพุทธทาสภิกขุมาพอสมควรข้าพเจ้าจึงรู้ว่า เดิมข้าพเจ้าเป็นอะไรก็บอกไม่ถูก แต่ก็เหมือนกับสัตว์เดรัจฉานอยู่ ๔ ประการ คือ รู้จักแต่เรื่องกลัว-กิน-นอน-เสพกาม และคิดแต่เรื่องทรัพย์สินเงินตราและอุปกรณ์ให้ได้สิ่งดังกล่าวเท่านั้น แต่เมื่อข้าพเจ้าได้ศึกษาธรรมะ จึงทราบว่า ทรัพย์เป็นเพียงเครื่องนำมาซึ่งความปลื้มใจแบบชาวโลกเท่านั้น แต่ไม่ทำให้คนแตกต่างจากสัตว์เดรัจฉาน

มนุษย์คือใคร? มนุษย์คือผู้มีใจสูง ชนิดที่กิเลส ตัณหา อุปาทาน อันเป็นเหตุที่ทำให้เกิดทุกข์ ท่วมทับไม่ได้ เมื่อท่วมทับไม่ได้เขาผู้มีใจสูงก็เป็นผู้ชนะทุกข์ หรือปราศจากทุกข์โดยสิ้นเชิง ดังนั้นสิ่งที่ดีที่สุดที่มนุษย์เราควรจะได้นั้นก็คือ ความไม่มีทุกข์โดยเป็นมนุษย์ให้สมบูรณ์นั่นเอง

คำชี้แจงขององค์การฟื้นฟูพุทธศาสนาเกี่ยวกับ
คู่มือมนุษย์

ในบรรดาหนังสือธรรมะราว ๕๐ เล่ม ขององค์การฟื้นฟูพุทธศาสนา หนังสือ **"คู่มือมนุษย์"** ได้รับความนิยมชมชอบจากชาวพุทธอย่างกว้างขวางมากที่สุด ถึงกับมีผู้นำเอาไปแปลเป็นภาษาต่างประเทศ เช่น ในสิงคโปร์ อเมริกา ลาว และในประเทศไทยเอง ทั้งนี้ก็เพราะว่าท่านพุทธทาสได้บรรยายเรื่องอันสำคัญที่สุดที่มนุษย์ทุกคนควรจะรู้ และควรจะปฏิบัติตามให้ได้ จึงจะไม่เสียชาติที่เกิดมาเป็นมนุษย์พบพระพุทธศาสนา หากท่านผู้ใดไม่มีเวลาอ่านหนังสือธรรมะเล่มอื่น ๆ ก็ขอให้หาโอกาสอ่าน **"คู่มือมนุษย์"** อย่างน้อยสักครั้งหนึ่ง ยิ่งได้อ่านเร็วเท่าใดก็จะเป็นประโยชน์แก่ชีวิตของท่านเร็วมากขึ้นเท่านั้น เพราะท่านจะได้รู้เคล็ดลับของการมีชีวิตอยู่ในโลกนี้อย่างไม่มีความทุกข์ มีแต่ความสุขทางใจ ไม่ว่าชาวโลกเขาจะวุ่นวายกันไปอย่างไร ทั้งนี้ก็เนื่องจากหลักธรรมที่แสดงไว้ในหนังสือเล่มนี้

จะทำให้ผู้อ่านได้พบกับความเป็นอิสระทางใจอย่างแท้จริง ซึ่งท่านไม่เคยได้พบมาก่อน

หนังสือเล่มนี้จะชี้ให้เห็นด้วยว่า พุทธศาสนาที่แท้นั้นพระพุทธเจ้าเริ่มสอนเรื่องอะไร และผลของการปฏิบัติตามคำสอนจะเป็นอย่างไรในที่สุด หากคำสอนของผู้ใดผิดไปจากหลักที่อธิบายไว้ในหนังสือเล่มนี้ก็ถือได้ว่านั่นไม่ใช่คำสอนของพระพุทธเจ้า

ปุ้น จงประเสริฐ

องค์การฟื้นฟูพุทธศาสนา

สารบัญ

ท่านพุทธทาสชุบชีวิตข้าพเจ้า เพราะท่านทำให้ข้าพเจ้าพ้นจากความเป็นสัตว์เดรัจฉาน พ้นจากการทำลายชีวิตตนเอง ตลอดจนพ้นทุกข์จากทุกสิ่ง ที่ข้าพเจ้าและทุกชีวิตไม่พึงปรารถนา ท่านทำให้ข้าพเจ้าได้พบแนวทางชีวิตที่ถูกต้อง กล่าวคือ มุ่งไปสู่ความเป็นมนุษย์โดยสมบูรณ์ดังกล่าวแล้ว ข้าพเจ้าจึงบูชาท่านอย่างสูงสุดและจริงใจ

บัดนี้ ข้าพเจ้าภาคภูมิใจอย่างเหลือเกิน ที่ได้เกิดมาเป็นมนุษย์สมตามความหมายของคำ ๆ นี้ และได้พบพระพุทธศาสนา ตรงกันข้าม หากข้าพเจ้าไม่ได้พบพระพุทธศาสนา หรือแนวทางชีวิตดังกล่าวมาแล้ว ข้าพเจ้าก็เสียชาติเกิด

วิโรจน์ ศิริอัฐ
ประธานมูลนิธิเผยแพร่ชีวิตประเสริฐ

คู่มือมนุษย์

เรื่อง

ท่านชอบพุทธศาสนาในเหลี่ยมไหน

ถ้าเราเปิดหนังสือทุกเล่มที่เขียนกันในสมัยปัจจุบันอันว่าด้วย **ต้นเหตุของการเกิดศาสนาแล้ว** จะเห็นว่าเขาเขียนไว้เหมือน ๆ กัน ตรงกันที่ว่า คนป่าดั้งเดิมกลัวฟ้าผ่า ฟ้าร้อง กลัวความมืด กลัวพายุ กลัวสิ่งต่าง ๆ ที่อยู่เหนือความเข้าใจหรือความต้านทานของคนป่าเหล่านั้น และวิธีที่จะหลบหลีกอันตรายก็คือต้องแสดงอาการยอมแพ้หมอบกราบอ้อนวอนบูชา แล้วแต่คนฉลาดที่สุดในสมัยนั้นเห็นว่าจะต้องทำตามที่ตนนึกว่าสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือผีเหล่านั้นจะชอบใจ นี่นับว่า **ศาสนาเกิดขึ้นมาในโลกด้วยอำนาจของความกลัว** และมีการปฏิบัติไปตามความกลัว. ๑

ความกลัวของคนชั้นหลัง ๆ เลื่อนสูงขึ้นมาถึงกลัวความทุกข์ชนิดที่อำนาจทางวัตถุช่วยไม่ได้ เช่น ความเกิด แก่ เจ็บ ตาย ความหม่นหมองมืดมัว เพราะอำนาจของความอยาก ความโกรธ ความหลงผิด ถึงแม้คนเราจะมีอำนาจหรือเงินทองสักเท่าไร ก็ไม่สามารถระงับอาการอันโหดร้ายของความทุกข์เหล่านั้นได้ ประเทศอินเดียเป็นประเทศที่เจริญด้วยนักคิด นักค้นคว้า ผู้มีสติปัญญาทั้งหลาย จึงได้ละทิ้งการไหว้บรรดาสิ่งศักดิ์สิทธิ์มาทำการค้นหาวิธีเอาชนะความเกิด แก่ เจ็บ ตาย หรือเอาชนะความอยาก ความ

โกรธ ความหลงผิดให้ได้, นี่นับว่าเป็น **บ่อเกิดของศาสนาที่สูงขึ้นไปในทางปัญญา** ในที่สุดก็ได้พบวิธีที่จะเอาชนะความเกิด แก่ เจ็บ ตายหรือเอาชนะกิเลสต่าง ๆ ได้. ๒

สำหรับพระพุทธศาสนา ก็มีมูลมาจากความกลัวแบบหลังนี้เหมือนกัน :**พระพุทธเจ้า** เป็นผู้พบวิธีที่จะเอาชนะสิ่งที่คนกลัวได้เต็มตามความประสงค์ และเกิดวิธีปฏิบัติเพื่อดับความทุกข์ชนิดที่เรียกว่า **พระศาสนา** พุทธศาสนาแปลว่า ศาสนาของผู้รู้ เพราะ **พุทธะ** แปลว่าผู้รู้ คือรู้ความจริงของสิ่งทั้งปวงได้ถูกต้อง เพราะ-ฉะนั้น **พุทธศาสนาจึงเป็นศาสนาที่อาศัยสติปัญญา; หรืออาศัยวิชาความรู้ที่ถูกต้องเพื่อทำลายความทุกข์และต้นเหตุของความทุกข์เหล่านั้น.** ๓

การทำพิธีรีตอง เพื่อบูชาบวงสรวง อ้อนวอนบรรดาสิ่งศักดิ์-สิทธิ์นั้น ไม่ใช่พุทธศาสนา พระพุทธเจ้าไม่รับเข้ามาไว้ในศาสนาของพระองค์เลย เพราะเป็นสิ่งที่น่าขบขัน น่าหัวเราะ และถือเอาเป็นที่พึ่งอันแท้จริงไม่ได้; พระพุทธเจ้าทรงปฏิเสธการกระทำเช่นนั้นโดยสิ้นเชิง. ๔

มีคำกล่าวในพระพุทธศาสนา **"ความรู้ ความฉลาด และความสามารถ ที่จะทำให้สำเร็จประโยชน์นั่นแหละ เป็นตัวฤกษ์ที่ดี อยู่ในตัวมันเองแล้ว ดวงดาวในท้องฟ้าจะทำอะไรได้ ประโยชน์ที่ควรจะได้ก็ผ่านพ้นคนโง่ ๆ ที่มัวแต่นั่งคำนวณดวงดาวในท้องฟ้าไปเสียสิ้น"** ดังนี้ ; และว่า **"ถ้าน้ำศักดิ์สิทธิ์ในแม่น้ำคงคา ฯลฯ จะทำให้คนหมดบาปหมดทุกข์ได้แล้ว พวกเต่า ปู ปลา หรือหอยที่อาศัยอยู่**

ในแม่น้ำหรือสระศักดิ์สิทธิ์นั้น ก็จะหมดบาปหมดทุกข์ไปด้วยน้ำนั้นเหมือนกัน" หรือ **"ถ้าหากว่าคนจะพ้นทุกข์ได้ด้วยการบวงสรวงบูชาอ้อนวอนเอา ๆ แล้ว ในโลกนี้ก็จะไม่มีใครมีความทุกข์เลย เพราะว่า ใคร ๆ ต่างก็บูชาอ้อนวอนเป็น"** ๕

โดยเหตุที่ ยังมีคนที่มีความทุกข์ทั้งที่ได้กราบไหว้บูชาหรือทำพิธีรีตองต่าง ๆ อยู่ จึงถือว่าไม่เป็นหนทางที่จะเอาตัวรอดได้ ฉะนั้น เราจะต้องพิจารณาโดยละเอียดลออให้รู้ ให้เข้าใจว่าอะไรเป็นอะไร แล้วปฏิบัติต่อสิ่งนั้น ๆ ให้ถูกต้อง ๖

พุทธศาสนาไม่ประสงค์การคาดคะเน หรือทำอย่างที่เรียกว่า เผื่อจะเป็นอย่างนั้นเผื่อจะเป็นอย่างนี้ เราจะทำไปตรง ๆ ตามที่มองเห็นด้วยปัญญาของตัวเอง โดยไม่ต้องเชื่อคนอื่น แม้จะมีคนอื่นมาบอกให้ ก็ไม่ได้หมายความว่า จะต้องเชื่อเขาทันที เราจะต้องฟังและพิจารณาจนเห็นจริงว่าเป็นสิ่งที่เป็นไปได้ แล้วจึงจะเชื่อ และพยายามทำให้ปรากฏผลด้วยตนเอง ๗

ศาสนาเหมือนกับของหลายเหลี่ยม ดูเหลี่ยมหนึ่งมันก็เป็นไปอย่างหนึ่ง ดูอีกเหลี่ยมหนึ่งมันก็เป็นไปอีกอย่างหนึ่ง แล้วแต่ว่าบุคคลนั้นจะถือหลักการคิดในแนวไหนก็จะเห็นศาสนาเดียวกันในลักษณะที่แตกต่างกันได้ : แม้พุทธศาสนาก็ตกอยู่ในลักษณะเช่นนี้ ๘

คนเราย่อมเชื่อความคิดเห็นของตัวเอง เพราะฉะนั้น **ความจริงหรือสัจจะสำหรับคนหนึ่ง ๆ นั้น มันอยู่ตรงที่ว่าเขาเข้าใจและมองเห็นเท่าไรเท่านั้นเอง** : สิ่งที่เรียกว่า "ความจริง" ของแต่ละ

คนไม่เหมือนกัน คนเราเข้าถึงปัญหาหนึ่ง ๆ ได้ตื้นลึกกว่ากัน หรือ **ด้วยลักษณะที่ต่างกันและด้วยสติปัญญาที่ต่างกัน** สิ่งใดที่อยู่เหนือสติปัญญาความรู้ความเข้าใจของตน หรือตนยังไม่เข้าใจ คนนั้นก็ไม่ถือว่าเป็นความจริงของเขา ถ้าเขาจะพลอยว่าจริงไปตามผู้อื่น เขาก็รู้สึกอยู่แก่ใจว่า ไม่เป็นความแท้ความจริงของเขาเลย ๙

ความจริงของคนหนึ่ง ๆ นั้น จะเดินคืบหน้าได้เสมอ ตามสติ-ปัญญา ความรู้ความเข้าใจที่เพิ่มขึ้นทุก ๆ วัน จนกว่าจะถึงความจริงขั้นสุดท้าย คนเรามีการศึกษามาต่างกัน และมีหลักพิจารณาสำหรับจะเชื่อต่าง ๆ กัน ฉะนั้น ถ้าจะเอาสติปัญญาที่ต่างกันมาดูพุทธศาสนาก็จะเกิดความคิดเห็นต่างกันไป ทั้งนี้เพราะว่าพุทธ-ศาสนาก็มีอะไร ๆ ครบทุกอย่างที่จะให้คนดู ๑๐

ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว **พุทธศาสนาคือวิธีปฏิบัติ เพื่อเอาตัวรอดจากความทุกข์** โดยการทำให้รู้ความจริงว่า **อะไรเป็นอะไร** ตามที่พระพุทธเจ้าท่านทรงทำได้ก่อนและได้ทรงสอนไว้, แต่คัมภีร์ทางศาสนานั้นย่อมมีอะไร ๆ เพิ่มขึ้นได้ ทุกโอกาสที่คนชั้นหลังเขาจะเพิ่มเติมลงไป พระไตรปิฎกของเราก็ตกอยู่ในฐานะอย่างเดียวกัน คนชั้นหลัง ๆ เพิ่มเติมข้อความเข้าไปตามที่เห็นว่าจำเป็นสำหรับยุคนั้น ๆ เพื่อจะช่วยให้คนมีศรัทธามากขึ้น ๆ หรือกลัวบาปรักบุญมากขึ้น ซึ่งอาจจะมากเกินขอบเขตจนกระทั่งเกิดการเมาบุญกันใหญ่ ๑๑

แม้แต่พิธีรีตองต่าง ๆ ที่เพิ่งเกิดขึ้นและเกี่ยวเนื่องกับพระ-พุทธศาสนาเพียงเล็ก ๆ น้อย ๆ ก็พลอยถูกนับเข้าเป็นพุทธศาสนา

ไปด้วยอย่างน่าสมเพช เช่น การจัดสำรับคาวหวานผลหมากรากไม้เพื่อเซ่นวิญญาณของพระพุทธเจ้าอย่างที่เรียกว่าถวายข้าวพระเป็นต้น. มันเป็นสิ่งที่มีไม่ได้ตามหลักของพุทธศาสนา แต่พุทธบริษัทบางพวกเข้าใจว่านี่เป็นพุทธศาสนา และได้สอนกันถือกันอย่างเคร่งครัด. ๑๒

พิธีรีตองต่าง ๆ ทำนองนี้ ได้เกิดขึ้นอย่างหนาแน่นมากมายจนหุ้มห่อของจริง หรือความมุ่งหมายเดิมให้สาปสูญไป. ขอยกตัวอย่างเช่นในเรื่อง **การบวชนาค** ก็เกิดมีพิธีทำขวัญนาค เชื้อเชิญแขกมาเลี้ยงดูกันอย่างเมามายเอิกเกริก ทำพิธีทั้งที่วัดและที่บ้าน บวชไม่กี่วันก็สึกออกมา แล้วกลายเป็นคนเกลียดวัดยิ่งไปกว่าเดิมก็มี. นี่ขอให้คิดดูเถิดว่า สิ่งไม่เคยมีในครั้งพุทธกาลก็ได้มีขึ้น. ๑๓

การบวชสมัยพระพุทธเจ้า นั้นหมายความว่าบุคคลใดที่ได้รับอนุญาตจากบิดามารดาแล้ว ก็ปลีกตัวจากบ้านเรือนเป็นคนที่ทางบ้านตัดบัญชีทิ้งได้ ไปอยู่กับพระพุทธเจ้าและพระสงฆ์ โอกาสเหมาะสมเมื่อไรท่านก็บวชให้ โดยมิได้พบหน้าบิดามารดาญาติพี่น้องเลย จนตลอดชีวิตก็ยังมี ; แม้บางรายจะมีกลับมาเยี่ยมบิดามารดาบ้างก็ต่อโอกาสหลังซึ่งเหมาะสม แต่ก็มีน้อยเหลือเกิน. ในพุทธศาสนามีระเบียบว่ามาบ้านได้ก็ต่อเมื่อมีเหตุผลสมควร และพึงทราบไว้ด้วยว่าพวกที่บวชนั้นไม่ได้เวียนมาบ้าน ไม่ได้บวชในที่ต่อหน้าบิดามารดา ไม่ได้ฉลองกันเป็นการใหญ่แล้วไม่กี่วันสึก สึกแล้วก็ไม่มีอะไรดีขึ้นไปกว่าเดิม อย่างที่เป็นกันอยู่ในเวลานี้.๑๔

เราหลงเรียกการทำขวัญนาค และการทำพิธีต่าง ๆ ตลอดถึงการฉลองอะไร ๆ เหล่านั้น ว่าเป็นพุทธศาสนาแล้วก็นิยมทำกันอย่างยิ่ง จนหมดเปลืองทรัพย์ของตนหรือของคนอื่นเท่าไรก็ไม่ว่า พุทธศาสนาใหม่ ๆ อย่างนี้เกิดมีมากมายแทบจะทั่วไปทุกแห่ง. **ธรรมะหรือของจริงที่เคยมีมาแต่ก่อนนั้น ถูกหุ้มห่อโดยพิธีรีตองจนมิด** เกิดมุ่งหมายผิดเป็นอย่างอื่นไป เช่นการบวชก็กลายเป็นเรื่องสำหรับแก้หน้าเด็กหนุ่ม ๆ ที่ถูกหาว่าเป็นคนดิบ หาเมียยากอะไรเหล่านี้เป็นต้น. ในบางถิ่นบางแห่ง ถือเป็นโอกาสสำหรับรวบรวมเงินที่มีผู้นำมาช่วย เป็นการหาทางร่ำรวยเสียคราวหนึ่ง ถึงอย่างนั้นเขาก็เรียกว่าพุทธศาสนา ; ใครไปตำหนิติเตียนเข้าก็จะถูกหาว่าไม่รู้จักพุทธศาสนา หรือทำลายศาสนา. ๑๕

อีกเรื่องหนึ่ง ตัวอย่าง เช่น กฐิน : พระพุทธองค์ทรงมุ่งหมายจะให้ภิกษุทำจีวรเป็นด้วยตนเองด้วยกันทุกรูป และให้พร้อมเพรียงกันทำด้วยมือของตัวเองในเวลาอันรวดเร็ว. ถ้าผ้าที่ช่วยกันทำนั้นมีผืนเดียวก็มอบให้เป็นกรรมสิทธิ์ของภิกษุองค์ใดองค์หนึ่ง ซึ่งไม่จำเป็นจะต้องเป็นเจ้าอาวาส แต่เป็นภิกษุซึ่งหมู่สงฆ์เห็นว่ามีคุณสมบัติสมควรที่จะใช้จีวรผืนนั้นได้หรือขาดแคลนผ้าจะใช้สอย ให้เป็นผู้ใช้สอยจีวรผืนนั้นได้ในนามของสงฆ์ทั้งหมด. ๑๖

พระองค์ทรงมุ่งหมายจะให้พระทุกรูปหมดความถือเนื้อถือตัว ไม่ว่าจะเป็นพระผู้น้อย สมภารเจ้าวัดหรือพระผู้ใหญ่มีศักดิ์มีเกียรติอะไรก็ตาม ต้องลดตัวลงมาเป็นกุลีกันหมดในวันนั้น

เพื่อจะมาระดมกันกะผ้าตัดผ้าเย็บผ้า ต้มแก่นไม้ทำสีย้อมผ้า และอะไร ๆ ทุกสิ่งทุกอย่างที่จะให้จีวรนั้นสำเร็จได้ในวันนั้น เพราะเป็นการรวบรวมเอาเศษผ้ามาต่อกันเป็นจีวร. พระพุทธเจ้าท่านทรงมุ่งหมายให้สิ่งที่เรียกว่ากฐินเป็นอย่างนั้น คือไม่ต้องไปเกี่ยวกับฆราวาสเลยก็ได้ แต่เดี๋ยวนี้กฐินกลายเป็นเรื่องมีไว้สำหรับประกอบพิธีหรูหราหาเงินเอิกเกริกเฮฮาสนุกสนาน พักผ่อนหย่อนใจโดยไม่ได้รับผลสมความมุ่งหมายอันแท้จริง แต่กลับใช้เวลามาก เปลืองเงินมากยุ่งยากมาก จนกลายเป็นโอกาสสำหรับทำสำมะเลเทเมา คือไปทอดกฐินเพื่อกินเหล้ากินปลาเล่นไพ่เฮฮากันอย่างสนุกสนานหรือไม่ก็มุ่งหน้าหาเงินกันเท่านั้น. ๑๗

พุทธศาสนา "เนื้องอก" ทำนองนี้ มีขึ้นใหม่ ๆ มากมายหลายร้อยอย่างโดยไม่ต้องระบุชื่อ เพราะมากจนระบุไม่ไหว แต่อยากจะให้เชื่อว่า **"พุทธศาสนาเนื้องอก"** เป็นเนื้อร้ายชนิดหนึ่งซึ่งงอกขึ้น ๆ จนปิดบังห่อหุ้มเนื้อดีหรือแก่นแท้ของพุทธศาสนาให้ค่อย ๆ ลบเลือนไป : ด้วยเหตุฉะนี้แหละสิ่งที่เราเรียกว่าพุทธศาสนา ๆ จึงมีเพิ่มขึ้นมากมายหลายประเภทจากตัวแท้ ของศาสนาที่มีอยู่ดั้งเดิม เกิดเป็นนิกายใหญ่และนิกายย่อย ๆ อีกตั้ง ๒๐-๓๐ นิกาย ที่กลายเป็น นิกายตันตระ ที่เนื่องกับกามารมณ์ไปก็มี จำเป็นที่จะต้องแยกแยะให้รู้จักตัวพุทธศาสนาเดิมแท้ไว้เสมอจะได้ไม่หลงงมงายยึดถือเปลือกที่หุ้มภายนอกหรือติดแน่นในพิธีรีตองต่าง ๆ จนเป็นการประพฤติผิดไปจากความมุ่งหมายเดิมที่ถูกต้องยิ่งขึ้น. ๑๘

เราควรยึดกายวาจาบริสุทธิ์ให้เป็นที่ตั้งของจิตบริสุทธิ์ เพื่อให้เกิดปัญญารู้ว่าอะไรถูก แล้วประพฤติปฏิบัติไปตามนั้น. อย่าได้ถือว่าถ้าเขาว่าเป็นพุทธศาสนาแล้ว ก็เป็นพุทธศาสนา. **เนื้องอกนั้นได้งอกมาแล้วนับตั้งแต่วันหลังจากพระพุทธเจ้าปรินิพพาน** และยังงอกเรื่อย ๆ มา กระจายไปทุกทิศทุกทางจนกระทั่งบัดนี้เลยมีเนื้องอกก้อนโต ๆ อย่างมากมาย. ๑๙

พวกเราเองจะไปอ้างเอา "พุทธศาสนาเนื้องอก" มาถือว่าเป็นพุทธศาสนาไม่ได้ หรือ **คนในศาสนาอื่นจะมาชี้ก้อนเนื้องอกเหล่านี้** ซึ่งมีอยู่อย่างน่าบัดสีอย่างน่าละอายว่าเป็นพุทธศาสนา ก็ไม่ถูกเหมือนกัน คือไม่เป็นการยุติธรรมเพราะสิ่งนี้ไม่ใช่พุทธศาสนา แต่เป็น "เนื้องอก" พวกเราที่จะช่วยกันจรรโลงพระพุทธศาสนาเพื่อให้เป็นที่พึ่งแก่คนทั้งหลาย หรือเพื่อประโยชน์แก่ตัวเราเองก็ตาม จะต้องรู้จักจับฉวยให้ถูกตัวแท้ของพุทธศาสนา ไม่ไปถูกชิ้นเนื้อร้ายเนื้องอกดังที่กล่าวมาแล้ว. ๒๐

แม้พุทธศาสนาตัวแท้ก็ยังมีหลายแง่หลายมุม ที่จะทำให้เกิดการจับฉวยเอาไม่ถูกความหมายที่แท้ของพระพุทธศาสนาก็ได้. ๒๑

ถ้ามองด้วยสายตาของนักศีลธรรม ก็จะเห็นว่า **พุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งศีลธรรม** (Moral)เพราะมีกล่าวถึงบุญบาป ความซื่อตรง ดีชั่ว ความกตัญญูกตเวที ความสามัคคี ความเป็นคนที่เปิดเผยตัวเอง และอะไรต่าง ๆ อีกมากมาย ล้วนแต่มีอยู่ในพระไตรปิฎกทั้งนั้น แม้ชาวต่างประเทศก็มองดูในส่วนนี้อยู่มากหรือว่า

ชอบพุทธศาสนาเพราะเหตุนี้ก็มีอยู่มาก. ๒๒

พุทธศาสนาอีกส่วนหนึ่ง สูงขึ้นไปเป็นสัจจธรรม (Truth) คือ กล่าวถึงความจริงที่ลึกซึ้งเร้นลับนอกเหนือไปกว่าที่คนธรรมดาสามัญจะเห็นได้. ส่วนนี้ก็ได้แก่ความรู้เรื่องความว่างเปล่าของสรรพสิ่งทั้งปวง (สุญญตา), เรื่องความไม่เที่ยง (อนิจจัง), ความเป็นทุกข์ (ทุกขัง), ความไม่ใช่ตัวตน (อนัตตา); หรือเรื่องการเปิดเผยว่าทุกข์เป็นอย่างไร เหตุให้เกิดทุกข์เป็นอย่างไร ความดับสนิทของทุกข์เป็นอย่างไร และวิธีปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์เป็นอย่างไร ; ในฐานะเป็นความจริงอันเด็ดขาดที่เปลี่ยนแปลงไม่ได้ (อริยสัจจ์) ซึ่งทุกคนควรจะต้องรู้ นี้เรียกว่าพุทธศาสนาในฐานะเป็นสัจจธรรม. ๒๓

พุทธศาสนา ในฐานะที่เป็นศาสนา (Religion) คือส่วนที่เป็นตัวระเบียบปฏิบัติ ซึ่งได้แก่ ศีล สมาธิ ปัญญา กระทั่งผลที่เกิดขึ้นคือความหลุดพ้น. และปัญญาที่รู้เห็นความหลุดพ้น ว่าเมื่อใครปฏิบัติแล้วจะหลุดพ้นไปจากความทุกข์ได้จริง. นี่เรียกว่า พุทธศาสนาในฐานะที่เป็นศาสนา. ๒๔

เรายังมี **พุทธศาสนาในเหลี่ยมที่เป็นจิตวิทยา** (Psychology) เช่น คัมภีร์พระไตรปิฎกภาคสุดท้าย กล่าวบรรยายถึงลักษณะของจิตไว้กว้างขวางอย่างน่าอัศจรรย์ที่สุด เป็นที่งงงันและสนใจแก่นักศึกษาทางจิตแม้แห่งยุคปัจจุบัน เป็นความรู้ทางจิตวิทยาที่จะอวดได้ว่าแยบคายหรือลึกลับกว่าความรู้ทางจิตวิทยาของโลกปัจจุบันไปเสียอีก. ๒๕

พุทธศาสนายังมีเหลี่ยมความรู้ซึ่งจัดได้ว่าเป็นปรัชญา (Philosophy) คือสิ่งที่ทดลองไม่ได้ ยังต้องอาศัยการคำนึงคำนวณไปตามหลักแห่งการใช้เหตุผลแห่งการคำนึงคำนวณระบอบหนึ่ง. แต่**ถ้าเห็นแจ้งประจักษ์ได้ด้วยตา** หรือด้วยการพิสูจน์ทดลองตามทางวัตถุ หรือแม้เห็นชัดด้วย "ตาใน" คือญาณจักษุก็ตาม เรียกว่าเป็นวิทยาศาสตร์ (Science) ได้. ความรู้อันลึกซึ้งเช่นเรื่องสุญญตาย่อมเป็นปรัชญาสำหรับผู้ที่ยังไม่บรรลุธรรมไปพลางก่อน; แต่จะกลายเป็นวิทยาศาสตร์ทันทีสำหรับผู้ที่บรรลุธรรมแล้ว เช่น พระอรหันต์; เพราะท่านได้เห็นแจ้งประจักษ์แล้วด้วยจิตใจของท่านเองไม่ต้องคำนึงคำนวณตามเหตุผล. **๒๖**

หลักพระพุทธศาสนาบางประเภท ก็เป็นวิทยาศาสตร์ โดยส่วนเดียว เพราะพิสูจน์ได้ชัดแจ้งด้วยความรู้สึกภายในใจของผู้มีสติปัญญา ; โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องอริยสัจจ์เป็นต้น. ถ้าผู้ใดมีสติปัญญาสนใจศึกษาค้นคว้าแล้วจะมีเหตุผลแสดงอยู่ในลักษณะที่เป็นวิทยาศาสตร์ ไม่มืดมัวเป็นปรัชญาเหมือนอย่างบางเรื่อง.

๒๗

สำหรับบุคคลผู้บูชาวัฒนธรรม ก็จะพบว่ามีคำสั่งสอนใน**พระพุทธศาสนาหลายข้อที่ตรงกับหลักวัฒนธรรมสากล,** และมีคำสอนอีกมาก ที่เป็นวัฒนธรรมของชาวพุทธโดยเฉพาะ ซึ่งดีกว่าสูงกว่าวัฒนธรรมสากลอย่างมากมาย. **๒๘**

แม้**พุทธศาสนาส่วนที่เป็นตรรกวิทยา** (Logic) ซึ่งเป็นศาสตร์ที่โยกโคลงที่สุด ก็มีมากด้วยเหมือนกัน โดยเฉพาะในพวกพระ-

อภิธรรมปิฎกบางคัมภีร์ เช่นคัมภีร์กถาวัตถุเป็นต้น. **๒๙**

แต่อย่างไรก็ตามอยากจะขอยืนยันว่า **พุทธศาสนาเหลี่ยมซึ่งชาวพุทธจะต้องสนใจที่สุด นั้นคือ เหลี่ยมที่เป็นศาสนา** ซึ่งหมายถึงวิธีปฏิบัติโดยรวบรัด เพื่อให้รู้ความจริงว่าสิ่งทั้งปวงเป็นอะไร จนถอนความยึดถือหลงใหลต่าง ๆ ออกมาเสียจากสิ่งทั้งปวงได้. การกระทำเช่นนี้เรียกว่า เรา**เข้าถึงตัวพระพุทธศาสนา ในฐานะเป็นพุทธศาสนา** : มีผลดียิ่งไปกว่าที่จะถือเป็นเพียงศีลธรรมขั้นพื้นฐาน และสัจจธรรมอันเป็นความรู้ที่ลึกซึ้งอย่างเดียวโดยไม่ปฏิบัติอะไร, และเป็นผลดีกว่าที่จะถือเป็นปรัชญา ที่มีไว้คิดไว้นึกไว้เถียงกันอย่างสนุก ๆ แล้วไม่ละกิเลสอะไรได้ หรือดีกว่าที่จะถือเป็นเพียงวัฒนธรรมสำหรับการประพฤติที่ดีงามน่าเลื่อมใสในด้านสังคมแต่อย่างเดียว. ๓๐

อย่างน้อยที่สุด เราทั้งหลายควรถือ **พุทธศาสนาในฐานะเป็นศิลปะ (Art)** ซึ่งในที่นี้หมายถึงศิลปะแห่งการครองชีวิต คือเป็นการกระทำที่แยบคายสุขุม ในการที่จะมีชีวิตอยู่เป็นมนุษย์ให้น่าดูน่าชมน่าเลื่อมใสน่าบูชาเป็นที่จับอกจับใจแก่คนทั้งหลายจนคนอื่นพอใจทำตามเราด้วยความสมัครใจไม่ต้องแค่นเข็นกัน: เราจะมี **ความงดงามในเบื้องต้น** ด้วยศีลบริสุทธิ์: **มีความงดงามในท่ามกลาง** ด้วยการมีจิตใจสงบเย็น เหมาะสมที่จะทำงานในด้านจิต : มี **ความงดงามในเบื้องปลาย** ด้วยความสมบูรณ์แห่งปัญญา คือรู้แจ้งสิ่งทั้งปวงว่าอะไรเป็นอะไร จนไม่มีความทุกข์เกิดขึ้นเพราะสิ่งทั้งปวงนั้น. **๓๑**

เมื่อใครมีชีวิตอยู่ด้วยความงาม ๓ ประการ เช่นนี้แล้ว ถือว่าเป็นผู้มีศิลปะแห่งการดำรงชีวิตอย่างสูงสุด. ชาวตะวันตกหันมาสนใจพุทธศาสนา ในฐานะเป็นศิลปะแห่งชีวิตโดยนัยนี้เป็นอันมาก และกล่าวขวัญกันมากกว่าแง่อื่น ๆ. ๓๒

การที่เราเข้าถึงตัวแท้ของพระพุทธศาสนา จนถึงกับนำมาใช้เป็นแบบแห่งการครองชีวิตได้นั้น มันทำให้เกิด **ความบันเทิงรื่นเริงตามทางของธรรมะ** ไม่เหงาหงอยไม่เบื่อหน่าย หรือหวาดกลัวดังที่เกรงกันอยู่ว่า ถ้าละกิเลสกันเสียแล้วชีวิตนี้จะแห้งแล้งไม่มีรสชาติอะไรเลย หรือถ้าปราศจากตัณหาต่าง ๆ โดยสิ้นเชิงแล้วคนเราจะทำอะไรไม่ได้ หรือไม่คิดทำอะไรอย่างนี้เป็นต้น แต่โดยที่แท้แล้ว **ผู้ดำรงชีวิตอยู่อย่างถูกต้อง ตามศิลปะแห่งการครองชีวิตของพระพุทธเจ้านั้น คือผู้มีชัยชนะอยู่เหนือสิ่งทั้งปวงที่เข้ามาแวดล้อมตน** ไม่ว่าจะเป็นสัตว์บุคคลสิ่งของหรืออะไรก็ตาม จะเข้ามาทางตา หู จมูก ลิ้น กาย และทางใจก็ตาม ย่อมจะเข้ามาในฐานะผู้แพ้ ไม่อาจจะทำให้เกิดความมืดมัว สกปรก เร่าร้อนให้แก่ผู้นั้นได้. อากัปกิริยาที่เป็นฝ่ายชนะอารมณ์ทั้งปวงนี้ ย่อมเป็นที่บันเทิงเริงรื่นอย่างแท้จริง ; และนี่คือข้อที่ควรถือเป็นศิลปะในพุทธศาสนา. ๓๓

ธรรมะในพระพุทธศาสนา จะให้ความเพลิดเพลินแก่จิตใจที่ต้องการธรรมะ นับได้ว่าเป็นอาหารจำเป็นอย่างหนึ่งเหมือนกัน. คนที่ตกอยู่ใต้อำนาจของกิเลสยังต้องการอาหารทางตา หู จมูก ลิ้น กาย แสวงหากันไปตามวิสัยปุถุชนนั้นก็ถูกแล้ว แต่ยังมี

อีกสิ่งหนึ่งซึ่งอยู่ลึกและไม่ต้องการอาหารอย่างนั้น **สิ่งนี้คือวิญญาณซึ่งเป็นอิสระหรือบริสุทธิ์** ต้องการความบันเทิงเริงรื่น คืออาหารทางธรรมะ นับตั้งแต่ความยินดีปรีดาที่รู้สึกว่าตนได้ทำอะไรอย่างถูกต้อง เป็นที่พอใจของผู้รู้ทั้งหลาย, มีความสงบระงับในใจชนิดที่กิเลสมารบกวนไม่ได้. มีความเห็นแจ่มแจ้งรู้เท่าทันสิ่งทั้งปวงว่าอะไรเป็นอะไร ไม่ทะเยอทะยานในสิ่งใด, มีอาการเหมือนกับนั่งลงได้ ไม่ต้องวิ่งไปวิ่งมาเหมือนคนทั้งหลาย ชนิดที่ท่านให้คำเปรียบไว้ว่า "กลางคืนอัดควัน กลางวันเป็นไฟ". ๓๔

"กลางคืนอัดควัน" นั่น หมายถึงการนอนไม่หลับกระสับกระส่ายมือก่ายหน้าผาก คิดจะแสวงหาอย่างนั้นอย่างนี้คิดจะกระทำเพื่อให้ได้เงิน ได้ลาภหรือสิ่งต่าง ๆ ที่ตนปรารถนา อันเป็นควันกลุ้มอยู่ในใจ เพราะมันยังมืดค่ำ ลุกไปไหนไม่สะดวก ต้องทนนอนอัดควันอยู่. ๓๕

ครั้นถึงเวลารุ่งขึ้น ก็ออกวิ่งว่อนไปตามความต้องการของ "ควัน" ที่อัดไว้เมื่อคืน นี่เรียกว่า **"กลางวันเป็นไฟ"** เป็นอาการของจิตใจที่ไม่ได้รับความสงบ ไม่ได้รับอาหารทางธรรมเป็นความหิวกระหาย ไปตามอำนาจของกิเลสและตัณหา : "กลางคืนอัดควัน" ร้อนกลุ้มอยู่แล้วตลอดคืน; "กลางวันยังเป็นไฟ" คือทั้งร้อนทั้งไหม้อะไรไปในตัวเสร็จตลอดทั้งวันแล้วจะหาความสงบเยือกเย็นอย่างไรได้. ๓๖

ถ้าคนเราต้อง **"กลางคืนอัดควันกลางวันเป็นไฟ"** ไปจนตลอดชีวิต ถึงตายแล้ว จะเป็นอย่างไรบ้าง ขอให้ลองคิดดู. เขาเกิดมา

ทนทุกข์ทรมานจนตลอดชีวิต คือนับตั้งแต่เกิดจนกระทั่งเน่าเข้าโลงไปทีเดียว โดยไม่มีสติปัญญาที่จะระงับดับไฟ ดับควันนั้นเสียเลย. บุคคลชนิดนี้จะต้องอาศัยสติปัญญาของบุคคลประเภทพระพุทธเจ้า สำหรับช่วยแก้ไขให้เบาบางลงตามส่วน. เมื่อเขาได้เข้าใจสิ่งทั้งหลายทั้งปวงถูกต้องตามความเป็นจริงมากขึ้นเท่าไรควันหรือไฟก็จะลดน้อยลงเท่านั้น. ๓๗

ทั้งหมดนี้เป็นการชี้ให้เห็นว่า **สิ่งที่เรียกว่าพุทธศาสนานั้นมีลักษณะหลายเหลี่ยมหลายมุม** เหมือนกับภูเขาลูกเดียวมองจากทิศต่าง ๆ กัน ก็เห็นรูปต่าง ๆ กัน ได้ประโยชน์ต่าง ๆ กัน แล้วแต่ใครจะมองอย่างไร. **แม้พระพุทธศาสนา จะมีมูลมาจากความกลัว ก็ไม่ใช่ความกลัวที่โง่เขลา ของคนป่าเถื่อน จนถึงกับนั่งไหว้รูปเคารพหรือไหว้สิ่งที่มีปรากฏการณ์แปลก ๆ**: แต่เป็นความกลัวชนิดที่สูงด้วยสติปัญญา คือกลัวว่าจะไม่ได้รอดพ้นไปจากการบีบคั้นของความเกิด แก่ เจ็บ ตาย หรือความทุกข์ทั้งหลายที่เรามองเห็น ๆ กันอยู่. ๓๘

พุทธศาสนาตัวแท้ ไม่ใช่หนังสือ ไม่ใช่คัมภีร์ ไม่ใช่เสียงบอกเล่าตามพระไตรปิฎก หรือตัวพิธีรีตองต่าง ๆ ซึ่งไม่ใช่ตัวแท้ของพระพุทธศาสนา ตัวแท้ต้องเป็น **ตัวการปฏิบัติด้วยกายวาจาใจ** ชนิดที่จะทำลายกิเลสให้ร่อยหรอหรือหมดสิ้นไปในที่สุด ; ไม่จำเป็นต้องเนื่องด้วยหนังสือ ด้วยตำรา ไม่ต้องอาศัยพิธีรีตองหรือสิ่งภายนอก เช่นผีสางเทวดา แต่ต้องเนื่องด้วยกายวาจาใจโดยตรง คือจะต้องบากบั่นกำจัดกิเลสให้หมดสิ้นไป จนเกิดความ

รู้แจ่มแจ้ง สามารถทำอะไรให้ถูกต้องได้ด้วยตนเอง ไม่มีความทุกข์เกิดขึ้นตั้งแต่ต้นจนอวสาน. นี่แหละคือตัวแท้ของพระพุทธศาสนา ในส่วนที่เราจะต้องเข้าถึงให้จงได้. อย่าได้ไปหลงยึดเอาเนื้องอกที่หุ้มห่อพระพุทธศาสนา มาถือว่าเป็นตัวพระพุทธศาสนากันเลย. ๓๙

อะไรที่ไหน

อันความงาม มีอยู่ตาม หมู่ซากผี
อันความดี อยู่ที่ละ สละยิ่ง
ความเป็นพระ อยู่ที่เพียร บวชเรียนหลวง
นิพพานสิ่ง อยู่ที่ตาย ก่อนตาย เอย ๆ

ความแก่

ความแก่ หง่อม ย่อมทุลัก ทุเลมาก
ดั่งคนบอด ข้ามฟาก ฝั่งคลอง, หา
วิธีไต่ ไผ่ลำ คลานคลำมา
กิริยา แสนทุลัก ทุเลแล ;
ถ้าไม่อยาก ให้ทุลัก ทุเลมาก
ต้องข้ามฟาก ให้พ้น ก่อนตนแก่
ก่อนตามืด หูหนวก สะดวกแท้
ตรงไปแน่ แต่เนิ่นๆ มิเดินเลย ฯ

คู่มือมนุษย์

เรื่อง

พุทธศาสนามุ่งชี้อะไรเป็นอะไร

คำว่า **“ศาสนา”** มีความหมายกว้างขวางกว่า “ศีลธรรม” ศีลธรรมหมายถึงข้อปฏิบัติเกี่ยวกับประโยชน์สุขในขั้นพื้นฐานทั่วไป ; และมีตรงกันแทบทุกศาสนา, ศาสนาหมายถึงระเบียบปฏิบัติในขั้นสูง ผิดแปลกแตกต่างกันไปเฉพาะศาสนาหนึ่ง ๆ ทีเดียว. ศีลธรรม ทำให้เป็นคนดี มีการปฏิบัติไม่เบียดเบียนตนหรือคนอื่น ตามหลักสังคมทั่ว ๆ ไป แต่เมื่อได้ปฏิบัติครบถ้วนตามนั้นแล้ว คนก็ยังไม่พ้นทุกข์ที่มาจากการเกิดแก่เจ็บตาย. ยังไม่พ้นทุกข์จากการเบียดเบียนของกิเลส อำนาจของศีลธรรมได้สิ้นสุดลงเสียก่อนที่จะกำจัดโลภะ โทสะ โมหะ ให้สิ้นสุดไปได้ และไม่สามารถกำจัดความทุกข์อันเกิดจากการ เกิด แก่ เจ็บ ตายได้. ๔๐

ส่วนขอบเขตของศาสนานั้นยังไปไกลต่อไปอีก, โดยเฉพาะพระพุทธศาสนา ย่อมมุ่งหมายโดยตรงที่จะกำจัดกิเลสโดยสิ้นเชิง หรือดับทุกข์ทั้งหลายที่เกิดขึ้นจากการเกิด แก่ เจ็บ ตาย ให้สิ้นไป. **นี้ชี้ให้เห็นว่า** ศาสนากับศีลธรรมนั้นต่างกันอย่างไร, พุทธศาสนาไปได้ไกลกว่าศีลธรรมสากลของโลกทั่ว ๆ ไปอย่างไร เมื่อเข้าใจดังนี้แล้ว เราจะได้สนใจพุทธศาสนาโดยเฉพาะ ๔๑

พุทธศาสนา คือ **วิชารวมทั้งระเบียบปฏิบัติ สำหรับจะให้รู้ว่าอะไรเป็นอะไร.** ขอให้สนใจในคำจำกัดความนี้ให้มากเป็นพิเศษ เพื่อประโยชน์ที่จะเข้าใจพุทธศาสนาได้โดยเร็วและโดยง่าย. **๔๒**

ท่านทั้งหลายลองพิจารณาดูว่า ท่านรู้จักอะไรเป็นอะไรกันหรือเปล่า. แม้จะรู้ว่าตัวเองเป็นอะไร, ชีวิต หน้าที่การงาน อาชีพ เงินทอง ข้าวของ เกียรติยศ ชื่อเสียง คืออะไรก็ตาม ใครกล้ายืนยันว่ารู้ถึงที่สุดบ้าง **ถ้าเรารู้ว่าอะไรเป็นอะไรจริง ๆ แล้ว เราย่อมไม่ปฏิบัติผิดต่อสิ่งทั้งปวง.** เมื่อปฏิบัติถูกแล้ว ก็เป็นอันแน่นอนว่า ความทุกข์จะเกิดขึ้นไม่ได้. เดี๋ยวนี้เรายังไม่รู้ว่ามันเป็นอะไรเราจึงปฏิบัติผิดไม่มากก็น้อย ; ความทุกข์ก็เกิดขึ้นตามส่วน. การปฏิบัติธรรมในพระพุทธศาสนาก็คือปฏิบัติเพื่อให้รู้ว่าสิ่งทั้งปวงคืออะไร; เมื่อรู้แจ้งแท้จริงก็ย่อมหมายถึงการบรรลุมรรคผลขั้นใดขั้นหนึ่งหรือถึงขีดสูงสุดเพราะความรู้นั่นเองเป็นตัวทำลายกิเลสไปในตัว. **๔๓**

เมื่อรู้ว่าสิ่งทั้งปวงเป็นอะไรจริง ๆ แล้ว ความเบื่อหน่ายคลายความอยาก และความหลุดพ้นจากทุกข์ **ย่อมจะเกิดขึ้นเองโดยอัตโนมัติ** : เราทำความเพียรปฏิบัติก็แต่ขั้นที่ยังไม่รู้อะไรเป็นอะไรกันเท่านั้น โดยเฉพาะก็ในขั้นที่ยังไม่รู้ว่าสิ่งทั้งหลายนี้ไม่เที่ยงไม่ใช่ตัวตน. ขณะนี้เราไม่รู้ว่าชีวิตหรือสิ่งทั้งปวงที่เรากำลังหลงรักใคร่ยินดี เป็นอนิจจัง ทุกขังอนัตตา จึงหลงรักยินดีติดพันยึดถือในสิ่งเหล่านั้น. ครั้นรู้จริงตามวิธีของพระพุทธศาสนาคือมองเห็นชัดว่า สิ่งทั้งปวงไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ไม่ใช่ตัว

ตน ไม่มีอะไรน่าผูกมัดตัวเราเข้ากับสิ่งนั้นจริง ๆ แล้ว จิตก็จะเกิดความหลุดพ้นจากอำนาจครอบงำของสิ่งเหล่านั้นขึ้นมาทันที. ๔๔

ขอยืนยันในคำจำกัดความข้อนี้ว่า เป็นคำจำกัดความที่เพียงพอ และเหมาะสมแก่ท่านทั้งหลายที่จะเอาไปใช้สำหรับการปฏิบัติของตน ; เพราะเหตุว่าหลักคำสอนของพระพุทธเจ้าทั้งพระไตรปิฎก ก็ล้วนแต่เป็นการบ่งระบุให้รู้ว่า **อะไรเป็นอะไร?** เท่านั้นเอง เช่นหลักเรื่องอริยสัจจ์ ๔ ประการ ซึ่งจะนำมาเปรียบเทียบกับคำจำกัดความดังกล่าวเพื่อดูว่าจะลงรอยกันได้เพียงใด. ๔๕

อริยสัจจ์ข้อที่ ๑ แสดงว่าสิ่งปรุงแต่งทั้งปวงเป็นทุกข์. นี่คือบอกตรง ๆ ว่าสิ่งทั้งปวงเป็นอะไรนั่นเอง. สิ่งทั้งปวงเป็นที่ตั้งแห่งความทุกข์ใจ แต่คนทั้งหลายไม่รู้ไม่เห็นว่าสิ่งทั้งปวงเป็นความทุกข์ จึงได้มีความอยากในสิ่งเหล่านั้น. ถ้ารู้ว่ามันเป็นความทุกข์ ไม่น่าอยากและไม่น่ายึดถือ ไม่น่าผูกพันตัวเองเข้ากับสิ่งใดแล้ว เขาก็คงจะไม่ไปอยาก. ๔๖

อริยสัจจ์ข้อที่ ๒ แสดงว่าความอยากด้วยอวิชชานั้นเป็นต้นเหตุของความทุกข์ คนทั้งหลายก็ยังไม่รู้ไม่เห็นไม่เข้าใจว่าความอยากนี่แหละ เป็นตัวต้นเหตุของความทุกข์ใจจึงได้พากันอยากนั่นอยากนี่ร้อยแปดพันประการ เพราะไม่รู้ว่าความอยากด้วยอวิชชานั้นคืออะไร. ๔๗

อริยสัจจ์ข้อที่ ๓ แสดงว่านิโรธหรือนิพพานคือการดับความอยากเสียได้สิ้นเชิง เป็นความไม่มีทุกข์. คนทั้งหลายยิ่งไม่รู้จักกัน

ใหญ่ทั้ง ๆ ที่เป็นสิ่งที่อาจลุถึงได้ในที่ทั่ว ๆ ไปคือพบได้ตรงที่ความอยากมันดับลงไปนั่นเอง, นี่คือไม่รู้ว่าอะไรเป็นอะไร จึงไม่มีใครปรารถนาที่จะดับความอยาก ไม่ปรารถนานิพพาน เพราะไม่รู้ว่าอะไรคือนิพพาน. ๔๘

อริยสัจจ์ข้อที่ ๔ ที่เรียกว่ามรรคอันได้แก่วิธีดับความอยากนั้น ๆ เสีย. ไม่มีผู้ใดเข้าใจว่า การทำอย่างนี้เป็นวิธีดับความอยาก ไม่มีใครสนใจเรื่องอริยมรรคอันมีองค์ ๘ ประการซึ่งดับความอยากเสียได้ ; ไม่รู้จักว่าอะไรเป็นที่พึ่งแก่ตนเอง; อะไรควรขวนขวายอย่างยิ่ง ; จึงไม่สนใจกับเรื่องอริยมรรคของพระพุทธเจ้า ซึ่งเป็นสิ่งที่เลิศประเสริฐที่สุดในบรรดาวิชาความรู้ของมนุษย์เราในโลกนี้. นี่แหละ คือการไม่รู้ว่าอะไรเป็นอะไรอย่างน่าหวาดเสียว.

๔๙

ทั้งหมดนี้จะเห็นได้ว่า **อริยสัจจ์ ๔ ประการ** นั้นคือ **ความรู้ที่บอกให้เห็นชัดว่า อะไรเป็นอะไรอย่างครบถ้วน** นั่นเอง : เรื่องความอยากนั้นบอกให้รู้ว่า เมื่อไปเล่นกับมันจึงเป็นความทุกข์ใจขึ้นมา เราก็ยังขืนไปเล่นกับความอยากจนเต็มไปด้วยความทุกข์ นี่แหละเป็นความโง่เขลาที่ไม่รู้ว่าอะไรเป็นอะไรตามที่เป็นจริง จึงปฏิบัติผิดทุกอย่าง ; จะมีถูกบ้างก็เล็กน้อยเกินไป และมักจะถูกตามความหมายของคนที่มีกิเลสตัณหา ซึ่งถือกันว่าถ้าได้อะไรมาตรงตามความต้องการของตนแล้ว ก็จัดว่าเป็นการปฏิบัติถูก อย่างนี้ทางธรรมไม่ถือว่าถูกเลย. ๕๐

ทีนี้ลองเอาหลักทางบาลี ที่เรียกว่าหัวใจของพระพุทธศาสนา หรือคาถาของพระอัสสชิมาพิจารณากัน; เมื่อพระอัสสชิได้มาพบกับพระสารีบุตรก่อนได้บวช; พระสารีบุตรได้ถามถึงใจความของพระพุทธศาสนาว่า มีอยู่อย่างไรโดยย่อที่สุด. พระอัสสชิได้ตอบว่า **"สิ่งเหล่าใดเกิดมาเพราะมีเหตุทำให้เกิด พระตถาคตเจ้าแสดงเหตุของสิ่งเหล่านั้น พร้อมทั้งแสดงความดับสิ้นเชิงของสิ่งเหล่านั้นเพราะหมดเหตุ : พระมหาสมณเจ้าตรัสอย่างนี้."** นี่คือการบอกว่าสิ่งทั้งปวงมีเหตุปรุงแต่งขึ้นมา มันดับไม่ได้จนกว่าจะดับเหตุเสียก่อน, นี้เป็นการชี้ให้รู้ว่า อย่าไปเห็นอะไรเป็นตัวตนที่ถาวร เพราะมีแต่สิ่งที่เกิดจากเหตุและงอกงามต่อไปตามอำนาจของเหตุและจะดับไปเพราะสิ้นเหตุ เพราะฉะนั้น ปรากฏการณ์ทั้งหลายในโลกนี้ ล้วนแต่เป็นผลิตผลของสิ่งที่เป็นเหตุ เป็นความเลื่อนไหลไปไม่มีหยุด เพราะอำนาจของธรรมชาติ ที่มีลักษณะไม่หยุดปรุง สิ่งต่าง ๆ จึงปรุงแต่งกันไม่หยุด และเปลี่ยนแปลงไม่หยุด. **๕๑**

พระพุทธศาสนาบอกให้เรารู้ว่าสิ่งทั้งหลายไม่มีตัวตน มีแต่การปรุงแต่งกันไป และมีความทุกข์รวมอยู่ในนั้นด้วย เพราะความไม่มีอิสระ จึงต้องเป็นไปตามอำนาจของเหตุ. จะไม่มีความทุกข์ก็ต่อเมื่อหยุด, จะหยุดได้ก็เมื่อดับเหตุ เพื่อไม่ให้มีการปรุง. ข้อนี้เป็นการบอกให้รู้ว่าอะไรเป็นอะไรอย่างลึกซึ้งที่สุดเท่าที่ผู้มีสติปัญญาจะบอกได้ นับว่าเป็นหัวใจพุทธศาสนาจริง ๆ. การบอกนี้คือบอกให้รู้ว่า สิ่งทั้งปวงเป็นแต่เรื่องของมายา อย่าไปหลงยึดถือจนชอบหรือชังมันเข้า. เมื่อทำจิตใจให้เป็นอิสระได้จริง ๆ แล้ว

นั่นแหละ คือการออกมาเสียได้จากอำนาจของเหตุ เป็นการดับเหตุเสียได้ เราก็จะไม่ต้องเป็นทุกข์เพราะความชอบหรือความชังอีกต่อไป. ๕๒

อีกทางหนึ่งนั้น อยากจะชี้ให้สังเกตดูถึง **วัตถุประสงค์แห่งการออกผนวชของพระพุทธเจ้า** ว่าท่านออกผนวชโดยความประสงค์อันใด. พระพุทธภาษิตที่ตรัสถึงข้อนี้มีอยู่อย่างชัดเจนว่าพระองค์ออกผนวชเพื่อแสวงหาว่า อะไรเป็นกุศล **คำ "กุศล" ของพระองค์ในที่นี้** หมายถึงความฉลาด หมายถึงความรู้ที่ถูกต้องถึงที่สุด โดยเฉพาะก็คือรู้ว่าอะไรเป็นความทุกข์ อะไรเป็นเหตุให้เกิดทุกข์ อะไรเป็นความไม่มีทุกข์ อะไรเป็นวิธีให้ถึงความไม่มีทุกข์ เพราะถ้ารู้อย่างถูกต้องสิ้นเชิงจริง ๆ แล้ว ก็คือความฉลาดหรือความรู้ถึงที่สุด; ฉะนั้น ความรู้ว่าอะไรเป็นอะไรอย่างบริสุทธิ์บริบูรณ์นั่นแหละคือ **ตัวพุทธศาสนา.** ๕๓

เรื่อง **ไตรลักษณ์** ก็เป็นหลักสำคัญอีกแนวหนึ่งมีหัวข้อสั้น ๆ ว่า อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา อันเป็นหลักที่เราต้องรู้ ถ้าไม่รู้ก็เรียกว่าไม่รู้จักพุทธศาสนา. อนิจจัง ทุกขัง อนัตตานี้คือ การประกาศความจริงออกไปว่า "สิ่งปรุงแต่งทั้งปวงไม่เที่ยง สิ่งปรุงแต่งทั้งปวงเป็นทุกข์ สิ่งทั้งปวงไม่ใช่ตัวตน." ๕๔

ที่ว่าเป็น **อนิจจัง** ก็คือสิ่งทั้งปวงเปลี่ยนแปลงเรื่อยไม่มีอะไรเป็นตัวเองที่หยุดอยู่แม้ชั่วขณะ. ที่ว่าเป็น **ทุกขัง** นั้นหมายถึงว่า**สิ่งทั้งปวงมีลักษณะเป็นความทนทุกข์ทรมานอยู่ในตัวของตัวเอง มีลักษณะดูแล้วน่าชังน่าเบื่อหน่าย** น่าระอาอยู่ในตัวของมันเอง

ทั้งนั้น. และที่ว่าเป็น **อนัตตา** นั้นก็คือ การบอกให้รู้ว่า บรรดาสิ่งทั้งปวงไม่มีอะไรที่เราควรจะเข้าไปยึดมั่นด้วยจิตใจว่า เป็นตัวเราหรือเป็นของเรา, ถ้าไปยึดถือก็ต้องเป็นทุกข์ ; และบอกให้รู้ว่าสิ่งทั้งปวงนั้นยิ่งกว่าไฟ เพราะว่าไฟลุกโพลง ๆ อยู่เราเห็นเราก็ไม่เข้าใกล้ แต่สิ่งทั้งปวงนั้นมันเป็นไฟที่มองไม่เห็น เราจึงเข้าไปกอดกองไฟกันด้วยความสมัครใจ แล้วก็เป็นทุกข์อยู่ตลอดกาล, นี่คือการบอกให้รู้ว่าสิ่งทั้งปวงคืออะไร โดยนัยแห่งไตรลักษณ์ เป็นการชี้ให้เห็นชัดว่า **พุทธศาสนาคือ วิชาและระเบียบปฏิบัติที่ทำให้เรารู้ได้ว่าอะไรเป็นอะไรเท่านั้นเอง.** **๕๕**

เมื่อได้กล่าวถึงหลักที่ว่า เราต้องรู้ว่าสิ่งทั้งปวงเป็นอะไร และต้องปฏิบัติอย่างไร จึงจะตรงต่อกฎธรรมชาติของสิ่งทั้งปวง ดังนี้แล้ว หลักในพระบาลีก็มีอีกพวกหนึ่งเรียกว่า **โอวาทปาฏิโมกข์** แปลว่า **คำสอนที่เป็นประธานของคำสอนทั้งหมด**; มีอยู่ ๓ ข้อสั้น ๆ คือ ไม่ทำความชั่วทั้งปวง ทำความดีให้เต็มที่ และทำจิตใจให้สะอาด ปราศจากความเศร้าหมอง นี้เป็นหลักสำหรับปฏิบัติ.

๕๖

เมื่อรู้ว่าสิ่งทั้งปวงไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ไม่ใช่ตัวตน ยึดถือไม่ได้ และไปหลงใหลด้วยไม่ได้. เราก็ต้องปฏิบัติต่อสิ่งทั้งปวงให้ถูกต้องด้วยความระมัดระวัง คือเว้นจากการทำชั่ว หมายถึงการละโมบโลภลาภด้วยกิเลส ไม่ลงทุนด้วยการฝืนศีลธรรมขนบธรรมเนียมต่าง ๆ เพื่อไปทำความชั่ว อีกทางหนึ่งนั้นให้ทำแต่ความดีตามที่บัณฑิตสมมติตกลงกันว่าเป็นคนดี. แต่ทั้งสองข้อนี้เป็นเพียง

ขั้นศีลธรรม. ข้อที่สามที่ว่า ทำจิตให้บริสุทธิ์หมดจดจากเครื่องเศร้าหมองโดยประการทั้งปวงนั้นนั่นแหละ เป็น**ตัวพุทธศาสนาโดยตรง** หมายความว่าทำจิตใจให้เป็นอิสระ ถ้ายังไม่เป็นอิสระจากอำนาจครอบงำของสิ่งทั้งปวงแล้ว จะเป็นจิตใจที่สะอาดบริสุทธิ์ไปไม่ได้ จิตจะเป็นอิสระก็ต้องมาจากความรู้ว่า อะไรเป็นอะไรถึงที่สุด ถ้ายังไม่รู้จะไปหลงรักหรือหลงชังอย่างใดอย่างหนึ่งหลีกเลี่ยงไม่ได้ แล้วจะเรียกว่าเป็นอิสระแท้จริงได้อย่างไร คนเรามีความรู้สึกอยู่สองอย่างเท่านั้น คือความพอใจกับไม่พอใจ (อภิชฌาและโทมนัส). **๕๗**

คนเราตกเป็นทาสของอารมณ์ ไม่เป็นอิสระแก่ตัวเองเลย เพราะไม่รู้ว่าอารมณ์หรือสิ่งทั้งปวงนั้นคืออะไรนั่นเอง. ความพอใจมีลักษณะที่จะรวบรัดอะไร ๆ เข้ามาหาตัว: ความไม่พอใจมีลักษณะที่จะผลักไสอะไร ๆ ออกไปเสียจากตัว: ถ้ายังมีความรู้สึกสองอย่างนี้อยู่ ก็หมายความว่าจิตใจยังไม่เป็นอิสระ เพราะยังหลงรักหลงชังอย่างใดอย่างหนึ่งอยู่ จึงไม่มีทางที่จะบริสุทธิ์ปราศจากการครอบงำของสิ่งทั้งปวงได้. โดยเหตุนี้เองหลักพระพุทธศาสนาในขั้นสูงสุดนี้ จึงปฏิเสธการยึดถือสิ่งที่น่ารักน่าชัง: ปฏิเสธเลยขึ้นไปถึงกับไม่หลงติดทั้งในความดีและความชั่ว จิตจึงจะเป็นอิสระจากสิ่งทั้งปวงและบริสุทธิ์อยู่เหนืออารมณ์ต่าง ๆ. **๕๘**

ศาสนาอื่นนิยมกันเพียงให้เว้นจากความชั่ว และให้ยึดถือในความดี ให้หลงยึดผูกพันในความดี จนถึงยอดของความดี คือพระ

ผู้เป็นเจ้า. พระพุทธศาสนายังไปไกลกว่านั้นมาก คือไม่ยอมผูกพันตัวเองกับสิ่งใดเลย. การผูกพันในความดีนั้น ก็จัดว่าเป็นการปฏิบัติถูกในระยะต้นหรือระยะกลาง เมื่อเรายังทำอะไรให้สูงไปกว่านั้นไม่ได้เท่านั้นเอง. ในระยะแรกเราเว้นจากความชั่ว ในระยะถัดมาเราก็ทำความดีให้เต็มที่: ส่วนในระยะสูงนั้น เราทำจิตใจให้ลอยสูงเหนือการครอบงำของทั้งความดีและความชั่ว. ๕๙

การที่ผูกพันตัวอยู่ภายใต้ผลของความดี ยังไม่ใช่การพ้นจากความทุกข์โดยสิ้นเชิง: เพราะคนชั่วก็จะมีความทุกข์ไปตามประสาคนชั่ว คนดีก็จะต้องมีความทุกข์ไปตามประสาของคนดี. ถึงเป็นมนุษย์ที่ดีก็มีความทุกข์อย่างมนุษย์ที่ดี จะดีอย่างเทวดาก็มีความ-ทุกข์อย่างเทวดา แม้จะเป็นพรหมก็มีความทุกข์อย่างพรหม จะไม่มีความทุกข์เลยก็ต่อเมื่อขึ้นไปให้พ้น สูงเหนือจากสิ่งที่เรียกว่าความดีกลายเป็นโลกุตตระ (โลกของพระอริยเจ้า) คือเป็นพระอริยเจ้าเสียเอง. ถ้าขึ้นสูงถึงที่สุดก็เรียกว่าเป็น**พระอรหันต์.** ๖๐

ทีนี้ **คำว่าพระพุทธศาสนานั้น แปลว่าอะไร?** พุทธแปลว่าพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าแปลว่าผู้รู้. พุทธศาสนาก็แปลว่า ศาสนาของผู้รู้. พุทธศาสนิกก็แปลว่าผู้ปฏิบัติตามศาสนาของผู้รู้. ที่ว่ารู้นั้นหมายถึงรู้อะไร? ก็คือรู้สิ่งทั้งปวงตามที่เป็นจริงนั่นเอง จึงกล่าวได้ว่าพุทธศาสนาก็คือ ศาสนาที่ทำให้รู้ว่าอะไรเป็นอะไร เป็นศาสนาเกี่ยวกับความรู้จริง เราจึงต้องปฏิบัติจนเรารู้ได้เอง. เมื่อรู้ถึงที่สุดแล้วไม่ต้องกลัว กิเลสตัณหาต่าง ๆจะถูกความรู้นั้นทำลายให้สิ้นไปความไม่รู้ (อวิชชา) ก็จะดับไปทันที ในเมื่อความรู้ได้เกิดขึ้นมา

ฉะนั้น ข้อปฏิบัติต่าง ๆ จึงมีไว้เพื่อให้วิชชาเกิด. ๖๑

ท่านทั้งหลายจงปักใจมั่นในทางที่จะเข้าถึงพระพุทธศาสนา ด้วยการปฏิบัติให้รู้ว่าอะไรเป็นอะไรเท่านั้น ขอแต่ให้เป็นความรู้ที่ถูกต้อง รู้ด้วยความเห็นแจ้งจริง ๆ. อย่ารู้อย่างโลก ๆ รู้ครึ่ง ๆ กลาง ๆ ซึ่งไปหลงสิ่งที่ไม่ดีว่าดี หลงสิ่งซึ่งเป็นที่เกิดของความทุกข์ว่าเป็นความสุขดังนี้ ก็จะค่อย ๆรู้ไปตามลำดับ นั่นแหละจะเป็นการรู้จักพุทธศาสนาที่ถูกตัวพุทธศาสนาแท้ ๆ. ๖๒

ถ้าศึกษาพุทธศาสนาโดยวิธีนี้แล้ว แม้คนตัดฟืนขายที่ไม่รู้หนังสือก็จะเข้าถึงตัวพุทธศาสนาได้ ในขณะที่มหาเปรียญหลายประโยคที่กำลังง่วนอยู่กับพระไตรปิฎกไม่อาจเข้าถึงพุทธศาสนาได้เลย. พวกเราที่มีสติปัญญาอยู่บ้าง น่าจะสามารถพินิจพิจารณาสิ่งทั้งปวง ให้รู้ตามที่เป็นจริงได้ ฉะนั้น เมื่อถูกความทุกข์อะไรเข้าแก่ตัวเองแล้ว ก็จะต้องศึกษาสิ่งนั้นให้เข้าใจแจ่มแจ้งว่ามันเป็นอย่างไรกันแน่. ความทุกข์ที่เกิดขึ้น และกำลังเผาลนเราให้เร่าร้อนอยู่นั้นมันคืออะไร เป็นอย่างไร มาจากไหน. ๖๓

ถ้าทุกคนทั้งสติ คอยเฝ้ากำหนดพิจารณาความทุกข์ที่เกิดขึ้นแก่ตน ในลักษณะดังกล่าวนี้แล้ว ก็จะเป็นทางให้เข้าถึงพุทธศาสนาได้ดีที่สุด ดีกว่าการที่จะเรียนเอาจากพระไตรปิฎกอย่างเปรียบเทียบกันไม่ได้ทีเดียว. การที่ใครจะมัวแต่ศึกษาพุทธศาสนาจากพระไตร-ปิฎก ในแง่ของภาษาหรือวรรณคดีนั้น จะไม่มีทางรู้ว่าอะไรเป็นอะไร ทั้ง ๆ ที่พระไตรปิฎกก็เต็มไปด้วยคำบรรยายว่าสิ่งนั้นเป็น

อย่างนั้น สิ่งนี้เป็นอย่างนี้ เขาฟังอย่างนกแก้วนกขุนทอง พูดตามที่จำไว้ได้ แต่ไม่สามารถที่จะเข้าถึงความจริงของสิ่งทั้งหลาย เว้นไว้แต่เขาจะได้ทำการพิจารณาให้เห็นเป็นเรื่องจริงของชีวิตจิตใจ เข้าถึงตัวจริงของกิเลส ของความทุกข์ของธรรมชาติ หรือของสิ่งทั้งปวงซึ่งเข้ามาเกี่ยวข้องกับตัวเขานั่นแหละ จึงจะเข้าถึงตัวพระพุทธ-ศาสนาที่แท้ได้.

๖๔

คนที่ไม่เคยอ่านเคยฟังพระไตรปิฎกเลย แต่เคยพิจารณาอย่างละเอียดลออทุกครั้ง ที่ความทุกข์เกิดขึ้นแผดเผาจิตใจของตน นี้แหละเรียกว่าเขากำลังเรียนพระไตรปิฎกโดยตรงและอย่างถูกต้องดียิ่งกว่ากำลังเปิดเล่มพระไตรปิฎกออกอ่าน เพราะว่าพวกที่กำลังลูบคลำเล่มพระไตรปิฎกอยู่ทุก ๆ วัน แต่แล้วไม่รู้จักอมฤตธรรมคำสอนที่มีอยู่ในพระไตรปิฎก เขาก็คล้ายกับการที่เรามีตัวเอง ใช้ตัวเอง ปฏิบัติตัวเอง ไม่สามารถแก้ปัญหาต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับตัวเองให้ลุล่วงไปได้ ยังคงมีความทุกข์ ยังคงมีตัณหาที่เป็นเหตุให้เกิดทุกข์เพิ่มมากขึ้นทุก ๆ วันตามอายุที่เพิ่มขึ้น, นี่เพราะไม่รู้จักตัวเราอย่างเดียวเท่านั้น.

๖๕

ชีวิตจิตใจที่สวมอยู่กับเรา เราก็ยังไม่รู้จัก การที่จะไปรู้สิ่งลึกลับที่ซ่อนอยู่ในพระไตรปิฎกนั้นมันยุ่งยากไปกว่าเป็นไหน ๆ เพราะฉะนั้นจงหันมาศึกษาพุทธศาสนาหรือรู้จักตัวพุทธศาสนาด้วยการศึกษาจากตัวจริง คือจากสิ่งทั้งปวงซึ่งรวมทั้งร่างกายและจิตใจนี้เอง จากชีวิตซึ่งกำลังหมุนอยู่ในวงกลมของความอยาก-

กระทำตามความอยาก-แล้วก็เกิดผลอย่างนั้นอย่างนี้ขึ้นมาหล่อเลี้ยงเจตนาที่อยาก-จึงทำสืบต่อไปไม่มีที่สิ้นสุด-ต้องเวียนว่ายอยู่ในวัฏฏสงสาร หรือทะเลแห่งความทุกข์ เพราะความที่ไม่รู้ว่า อะไรเป็นอะไร ข้อเดียวเท่านั้น. **๖๖**

สรุปความว่า **พุทธศาสนา** คือวิชาและระเบียบปฏิบัติเพื่อให้รู้ว่า อะไรเป็นอะไร,เมื่อเรารู้ว่า อะไรเป็นอะไรถูกต้องจริง ๆ แล้ว ไม่ต้องมีใครมาสอนเราหรือมาแนะนำเรา เราก็ปฏิบัติต่อสิ่งนั้น ๆ ถูกต้องได้ด้วยตนเอง แล้วกิเลสก็จะหมดไปเอง เราเป็นอริยบุคคลขั้นใดขั้นหนึ่งขึ้นมาทันที เราจะปฏิบัติอะไรไม่ผิดขึ้นมาทันที เราจะลุถึงสิ่งที่ดีสุดที่มนุษย์ควรจะได้ หรือที่ชอบเรียกกันว่ามรรคผลนิพพาน นี้ได้ด้วยตนเอง เพราะการที่เรามีความรู้ว่าอะไรเป็นอะไรโดยถูกต้องถึงที่สุดอย่างแท้จริงเท่านั้น. **๖๗**

คู่มือมนุษย์

เรื่อง

ลักษณะสามัญของสิ่งทั้งปวง
(ไตรลักษณ์)

บทนี้จะกล่าวถึงข้อที่ว่า สิ่งทั้งหลายทั้งปวงประกอบอยู่ด้วยลักษณะอันเรียกว่า **"ไตรลักษณ์"** หรือลักษณะ ๓ ประการ กล่าวคือ ความเป็น **อนิจจัง ทุกขัง และ อนัตตา.** ๖๘

อนิจจัง แปลว่าไม่เที่ยง;หมายความว่าสิ่งทั้งหลายมีลักษณะเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอไป ไม่มีความคงที่ตายตัว **ทุกขัง** แปลว่าเป็นทุกข์; มีความหมายว่าสิ่งทั้งหลายทั้งปวงมีลักษณะที่เป็นทุกข์มองดูแล้วน่าสังเวชใจ ทำให้เกิดความทุกข์ใจแก่ผู้ที่ไม่มีความเห็นอย่างแจ่มแจ้งในสิ่งนั้น ๆ. **อนัตตา** แปลว่าไม่ใช่ตัวตน หมายความว่าทุกสิ่งทุกอย่างไม่มีความหมายแห่งความเป็นตัวเป็นตน ไม่มีลักษณะอันใดที่จะทำให้เรายึดถือได้ว่ามันเป็นตัวเราของเรา. ถ้าเห็นอย่างแจ่มแจ้งชัดเจนถูกต้องแล้ว ความรู้สึกที่ว่า **"ไม่มีตัวตน"** จะเกิดขึ้นมาเองในสิ่งทั้งปวง. แต่ที่เราไปหลงเห็นว่าเป็นตัวเป็นตนนั้น ก็เพราะความไม่รู้อย่างถูกต้องนั่นเอง. ๖๙

ขอให้ทราบว่า **ลักษณะสามัญ ๓ ประการนี้ พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนมากกว่าคำสั่งสอนอื่น ๆ** ในบรรดาคำสั่งสอนทั้งหลายจะนำ

มารวบยอดอยู่ที่การเห็น **อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา** นี้ทั้งนั้น บางที ก็กล่าวตรง ๆ บางทีก็พูดด้วยโวหารอย่างอื่น แต่ใจความมุ่งแสดง ความจริงอย่างเดียวกัน. ๗๐

เรื่องของความไม่เที่ยงของสรรพสิ่งทั้งหลายนี้ เคยมีสอนกัน อยู่ก่อนพระพุทธเจ้า แต่ไม่ได้ขยายความให้ลึกซึ้งเหมือนของพระ- องค์. เรื่องความทุกข์ก็เหมือนกัน มีการสอนมาแล้ว แต่ไม่ลึกซึ้งถึงที่ สุด; ไม่ประกอบด้วยเหตุผล และไม่สามารถชี้ถึงวิธีดับทุกข์ที่ สมบูรณ์จริง ๆ ได้ เพราะยังไม่รู้จักความทุกข์อย่างเพียงพอเท่ากับ การตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า. ส่วน**เรื่องความไม่ใช่ตัว ไม่ใช่ตนนี้ มี สอนแต่ในพระพุทธศาสนาเท่านั้น** ข้อนี้เป็นเครื่องแสดงให้เห็นว่า ผู้ที่รู้จักว่าอะไรเป็นอะไรถึงที่สุดเท่านั้น จึงจะรู้ว่าสิ่งทั้งหลายทั้ง- ปวงไม่ใช่ตัวตน ไม่ใช่ของตน เหตุนั้นจึงมีสอนแต่โดยพระพุทธ- เจ้า ซึ่งเป็นบุคคลที่รู้ว่า อะไรเป็นอะไรได้ถึงที่สุดจริง ๆ. ๗๑

คำสอนเรื่องลักษณะ ๓ ประการนี้ มีวิธีปฏิบัติเพื่อให้เห็นแจ้ง มากมายหลายวิธีด้วยกัน. ถ้าปฏิบัติจนเห็นแจ้งแล้ว เราจะพบว่า มีข้อสังเกตข้อหนึ่ง คือต้องการเห็นจนรู้สึกว่าไม่มีอะไรน่ายึดถือ ไม่มีอะไรที่อยากจะเอา จะมี จะเป็น ซึ่งสรุปสั้น ๆ ว่า **"ไม่มี อะไรที่น่าเอา ไม่มีอะไรที่น่าเป็น"** เมื่อท่านมองเห็นว่า ความมี ความเป็นอย่างใดก็ตามเป็นของหลอกลวง เป็นมายา ไม่น่าเอา ไม่น่าเป็นทั้งหมดทั้งสิ้นจริง ๆ ดังนี้แล้ว นั่นแหละ คือการเห็น **อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา** อย่างถูกต้อง,ส่วนคนที่ท่อง อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา อยู่ทั้งเช้าทั้งเย็นหลายร้อยหลายพันครั้งมาแล้ว ไม่อาจเห็น

ก็ได้ เพราะไม่ใช่วิสัยที่จะเห็นได้ด้วยการฟัง หรือด้วยการท่อง **๗๒**

การคำนึงคำนวณเอาตามหลักเหตุผลนั้น ไม่ใช่ **"การเห็นแจ้ง"** อย่างที่เรียกว่า **"เห็นธรรม"** การเห็นธรรมไม่อาจจะเห็นได้ด้วยการคิดไปตามเหตุผล แต่ต้องเห็นแจ้งด้วยความรู้สึกภายในที่แท้จริง เช่นพิจารณาเห็นสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่ทำความเจ็บปวดให้แก่ตนที่เข้าไปหลงใหลอย่างสาสม อาศัยการที่ได้กระทบจริง ๆ จนเกิดเป็นความรู้สึกแก่จิตใจขึ้นมาจริง ๆ แล้วเกิดความเบื่อหน่าย เกิดความสลดสังเวชขึ้นมา อย่างนี้จึงจะเรียกว่าเห็นธรรม หรือเห็นแจ้ง. **๗๓**

การเห็นแจ้งทำนองนี้ อาจเลื่อนสูงขึ้นไปตามลำดับ จนกว่าจะถึงเรื่องสุดท้ายที่ทำให้ปล่อยวางสิ่งทั้งปวงได้ ส่วนผู้ที่ท่องอนิจจังทุกขัง อนัตตา หรือพิจารณาอยู่ทั้งวันทั้งคืน แต่ถ้าไม่เกิดความรู้สึกเบื่อหน่ายต่อสิ่งทั้งปวง คือไม่อยากเอาอะไร ไม่อยากเป็นอะไร ไม่อยากยึดถือในอะไรแล้ว ก็เรียกว่ายังไม่เป็นอยู่นั่นเอง เพราะฉะนั้นจึงสรุปการเห็นความไม่เที่ยง ความเป็นทุกข์ความไม่ใช่ตัวตน ลงไว้ที่คำว่า**"เห็นจนเกิดความรู้สึกว่าไม่มีอะไรที่น่าเอาหรือน่าเป็น" ๗๔**

พุทธศาสนามีคำอยู่คำหนึ่งเป็น **คำรวบยอด** คือคำว่า**"สุญญ-ตา"** ซึ่งแปลว่า **ความเป็นของว่าง** คือว่างจากความหมายแห่งความเป็นตัวตน : ว่างจากสาระที่เราควรจะเข้าไปยึดถือด้วยกำลังใจทั้งหมดทั้งสิ้นว่า ตัวเรา-ของเรา. การเพ่งพิจารณาดูให้เห็นว่า สิ่งทั้งปวงว่างจากสาระที่ควรเข้าไปยึดถือนั้น เป็นตัวศาสนาโดยแท้ เป็นหัวใจของการปฏิบัติตามหลักพุทธศาสนา. เมื่อรู้แจ้งว่าทุกสิ่งทุก-

อย่างว่างจากตัวตนแล้ว ก็เรียกว่ารู้พุทธศาสนาถึงที่สุด. ๗๕

คำว่า "ว่างจากตัวตน" คำเดียว ก็เป็นการเพียงพอ ที่รวบเอาคำว่า อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา มาไว้ด้วยเสร็จ. เมื่อมันไม่เที่ยงเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ ไม่มีส่วนไหนยั่งยืนถาวร ก็เรียกได้ว่าว่างเหมือนกัน. เมื่อเต็มไปด้วยลักษณะที่ดูแล้วน่าสังเวชใจก็แปลว่า **ว่างจากส่วนที่เราควรจะเข้าไปยึดถือเอา**. เมื่อเราพิจารณาดูว่าไม่มีลักษณะไหนที่จะคงทนเป็นตัวตนของมันเองได้ เป็นเพียงธรรมชาติที่ผันแปรไปตามกฎของธรรมชาติ อันไม่ควรเรียกว่าเป็นตัวตนของมันเอง ดังนี้ก็เรียกว่า **ว่างจากตัวตนได้**. ๗๖

ถ้าบุคคลใดเห็นความว่างของสิ่งทั้งปวงแล้ว ก็จะเกิดความรู้สึก **"ไม่น่าเอาไม่น่าเป็น"** ในสิ่งต่าง ๆ ขึ้นมาทันที. ความรู้สึกไม่อยากเอา ไม่อยากเป็นนี่แหละ มีอำนาจเพียงพอที่จะคุ้มครองคนเรา ไม่ให้ตกไปเป็นทาสของกิเลสหรือของอารมณ์ทุกชนิด. บุคคลชนิดนี้ไม่สามารถทำความชั่วต่อไป ไม่หลงใหลพัวพันติดอยู่ในสิ่งหนึ่งสิ่งใด หรือเอนเอียงไปตามสิ่งยั่วยวนใจใด ๆ เขาย่อมมีจิตใจเป็นอิสระอยู่เสมอ และไม่มีความทุกข์เลย. ๗๗

ที่ว่า "ไม่มีอะไรน่าเอาน่าเป็น" นี้ เป็นสำนวนโวหารอยู่สักหน่อย. คำว่า **"เอา"** และ **"เป็น"** ในที่นี้หมายถึงการเอาหรือเป็นด้วยจิตใจที่หลงใหล ด้วยจิตใจที่ยึดถือ ด้วยจิตใจทั้งหมดทั้งสิ้นจริง ๆ มิได้หมายความว่า คนเราจะเป็นอยู่ได้โดยไม่มีอะไรไม่เป็นอะไรเสียเลย. ตามปกติคนเราจะต้องเอาอะไร เป็นอะไรอยู่เป็นประจำ เช่นจะต้องมีทรัพย์สมบัติ มีบุตร ภรรยา เรือกสวนไร่นา

จะต้องเป็นคนดี เป็นผู้แพ้ เป็นผู้ชนะ หรือเป็นผู้ถูกเอาเปรียบ เป็นต้น จะต้องมีความเป็นอย่างใดอย่างหนึ่งอยู่เสมอ แต่แล้วทำไม พุทธศาสนาจึงมาสอนให้เราพิจารณาในทางที่จะไม่เอาไม่เป็น. ๗๘

ข้อนี้หมายความว่า พุทธศาสนาได้ชี้ให้เห็นว่า การเอาการเป็นนั้น เป็นเรื่องสมมติอย่างโลก ๆ อย่างหนึ่ง และเป็นไปด้วยอำนาจของความไม่รู้ (อวิชชา) นั่นเอง เพราะเมื่อพูดกันตามความจริงขั้นที่เด็ดขาดถึงที่สุด ซึ่งเรียกว่าขั้นปรมัตถ์แล้ว คนเราจะเอาอะไร เป็นอะไรไม่ได้เลย เพราะเหตุใด? เพราะเหตุว่าทั้งคนที่จะเอาและสิ่งที่ถูกเอานั้นมันไม่เที่ยง เป็นทุกข์ไม่ใช่ตัวตนด้วยกันทั้งนั้น แต่คนที่ไม่รู้เช่นนั้น ย่อมจะต้องมีความรู้สึกว่า "เราเอา" "เรามี" "เราเป็น" เป็นธรรมดา นี่เป็นสิ่งที่ช่วยไม่ได้. ๗๙

ความรู้สึกว่าเอา ว่าเป็น นั่นเอง ได้ทำให้เกิดมีความหนักใจหรือความทุกข์ขึ้นมา การเอา การเป็น ก็เป็นความอยากอย่างหนึ่ง คืออยากไม่ให้สิ่งที่ตนกำลังเอา กำลังเป็นอยู่นั้นสูญหายหลุดลอยไป ความทุกข์เกิดมาจากความอยากมี อยากเป็น อันรวมเรียกสั้น ๆ ว่า ความอยาก ซึ่งเรียกโดยภาษาบาลีว่า "ตัณหา". ๘๐

การที่อยากก็เพราะไม่รู้ว่า สิ่งทั้งหลายทั้งปวงนี้เป็นสิ่งที่ไม่ควรอยาก มันเป็นความเข้าใจผิดติดตามมาตามสัญชาตญาณ เกิดมาตั้งแต่เด็ก ๆ ก็รู้จักอยาก แล้วก็เกิดผลอย่างใดอย่างหนึ่งขึ้นมา ซึ่งตรงตามที่อยากก็มี ไม่ตรงก็มี. ถ้าได้ผลตรงตามที่อยาก ก็เกิดอยากให้มากขึ้นไปอีก ถ้าไม่ได้ผลตรงตามที่อยาก ก็ต้องดิ้นรนทำอย่างใดอย่างหนึ่งต่อไปจนกว่าจะได้ผลตรงตามที่อยาก. เมื่อทำลง

ไปมันก็ได้ผลอย่างใดอย่างหนึ่ง วนเวียนเป็นวงกลมของกิเลส-การกระทำ-ผล วิบาก อยู่อย่างนี้ เรียกว่า วัฏฏสงสาร. ๘๑

คำว่าวัฏฏสงสาร นั้นอย่าเพ่อไปเข้าใจว่า เป็นเรื่องการเวียน-วน ชาติโน้น ชาตินี้ ชาตินั้นแต่อย่างเดียว ที่แท้จริงกว่านั้น เป็นเรื่องการวนเวียนของสิ่ง ๓ สิ่ง คือ ความอยาก-การกระทำตามความอยาก-ผลอย่างใดอย่างหนึ่งที่ได้มาจากการกระทำนั้น-แล้วไม่สามารถหยุดความอยากได้ เลยต้องอยากอย่างใดอย่างหนึ่งต่อไป-แล้วก็กระทำอีก-ได้ผลมาอีก-เลยส่งเสริมความอยากอย่างใดอย่างหนึ่งต่อไปอีก เป็นวงกลมอยู่อย่างนี้ไม่มีที่สิ้นสุด. ท่านเรียกว่าวัฏฏะหรือวัฏฏสงสาร เพราะเป็นวงกลมที่เวียนวน ไม่มีที่สิ้นสุดลงได้. ๘๒

คนเราต้องทนทุกข์ทรมาน ก็เพราะติดอยู่ในวงกลมนี้เอง ถ้าใครหลุดออกไปจากวงกลมนี้ได้ ก็เป็นอันว่าพ้นไปจากความทุกข์ทุกอย่างโดยแน่นอน (นิพพาน). ๘๓

ไม่ว่ากระยาจกเข็ญใจ เศรษฐี มหากษัตริย์ จักรพรรดิ เทวดาพรหม หรือจะเป็นอะไรก็ตามที ล้วนแต่ตกอยู่ในวงกลมนี้ทั้งนั้น. จะต้องมีความทุกข์ทรมานชนิดใดชนิดหนึ่ง ซึ่งเหมาะสมกับความอยากของเขา **ฉะนั้น** จึงกล่าวได้ว่า ในวัฏฏสงสารนี้ เต็มไปด้วยความทรมานอันใหญ่หลวง. **ศีลธรรมหรือจริยธรรมนั้น ไม่สามารถแก้ปัญหาข้อนี้ได้**เลย เราจึงต้องพึ่งตัวแท้ของพุทธศาสนา ที่เป็นหลักธรรมชั้นสูง ให้แก้ไขในเรื่องนี้โดยเฉพาะทีเดียว. ทั้งหมดนี้เราจะเห็นได้ว่า **ความทุกข์นั้นมาจากความอยาก** สมดังที่พระพุทธเจ้าท่านจัดความอยากไว้ในเรื่องอริยสัจจ์ข้อที่สอง ในฐานะเป็นมูลเหตุ

ให้เกิดความทุกข์ต่าง ๆ โดยตรง. ๘๔

ความอยากมีอยู่ ๓ อย่าง อย่างแรกเรียกว่า **กามตัณหา** อยากในสิ่งน่ารักใคร่พอใจ จะเป็นรูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส อะไรก็ได้ อย่างที่สองเรียกว่า **ภวตัณหา** คือความอยากเป็นอย่างนั้นอย่างนี้ตามที่ตนอยากจะเป็น. อย่างที่สามเรียกว่า **วิภวตัณหา** คือความอยากไม่ให้มีอย่างนั้น ไม่ให้เป็นอย่างนี้. หลักเกณฑ์ข้อนี้กล้าท้าให้ใคร ๆ พิสูจน์หรือแย้งอย่างไรก็ได้ว่า **ยังมีความอยากอะไรอีกบ้างนอกเหนือไปกว่า ๓ อย่าง** ที่กล่าวมานี้. ๘๕

ท่านทั้งหลายจะมองเห็นว่า เมื่อมีความอยากที่ไหน ก็มีความร้อนใจที่นั่น และเมื่อต้องกระทำตามความอยาก ก็ย่อมมีความทุกข์ตามส่วนของการกระทำ; ได้ผลมาแล้วก็หยุดอยากไม่ได้ คงอยากต่อไป ต้องมีความร้อนใจต่อไปอีก เพราะยังไม่เป็นอิสระจากความ-อยาก ยังต้องเป็นทาสของความอยาก,ด้วยเหตุนี้จึงกล่าวว่า คนชั่วทำชั่วเพราะอยากทำชั่ว มันก็มีความทุกข์ไปตามประสาคนชั่ว คนดีอยากทำดีตามประสาของคนดี. ๘๖

แต่ข้อนี้ **อย่าเพ่อเข้าใจว่าเป็นการสั่งสอนให้เลิกละจากการทำความดี** เฉพาะในที่นี้ประสงค์จะชี้ให้เห็นว่า ความทุกข์นั้นมีอยู่หลายระดับ ละเอียดจนคนธรรมดาเข้าใจไม่ได้ ต้องพึ่งพาอาศัยสติ-ปัญญาของบุคคลประเภทพระพุทธเจ้าซึ่งชี้ให้เห็นว่า เราจะพ้นจากความทุกข์โดยสิ้นเชิงด้วยลำพังเพียงการกระทำความดีอย่างเดียวเท่านั้นยังไม่พอ ยังจะต้องทำบางสิ่งที่ยิ่งหรือเหนือไปจากการทำความดี ซึ่งได้แก่ การทำจิตให้หลุดพ้นไปจากการเป็นบ่าวเป็นทาส

ของความอยากทุกชนิดนั่นเอง. นี่เป็นใจความสำคัญของพระพุทธ-ศาสนา ซึ่งไม่มีทางแพ้ศาสนาใด ๆ ในโลก อันไม่อาจเข้ามาเทียบสู้หรือเคียงคู่ได้ในส่วนนี้ จึงเป็นสิ่งที่ต้องจำไว้ให้แม่นยำ. ๘๗

เราเอาชนะความอยากทั้ง ๓ อย่างที่กล่าวแล้วได้นั่นแหละ จึงจะเป็นความพ้นจากความทุกข์ หรือหมดความทุกข์โดยประการทั้งปวง. ๘๘

เราจะกำจัดหรือดับระงับหรือ**ตัดรากเง่าของความอยากให้หมดจดสิ้นเชิงได้อย่างไร?** คำตอบก็คือว่าพิจารณาให้เห็นความไม่เที่ยง ความเป็นทุกข์ ความไม่ใช่ตัวตน จนมองเห็นว่าไม่มีอะไรที่น่าอยากนั่นเอง. มันมีอะไรบ้างที่น่าเอา น่าเป็น ซึ่งเมื่อเอาหรือเป็นเข้าแล้ว จะไม่โยนความทุกข์ชนิดใดชนิดหนึ่งมาใส่ให้บุคคลนั้น? ขอให้ตั้งปัญหาถามขึ้นอย่างนี้ ได้อะไรหรือเป็นอะไรบ้าง ที่จะไม่นำมาซึ่งความหนักอกหนักใจ. ๘๙

ขอให้ลองคิดดู การได้บุตรได้ภรรยานำเอาความเบากายเบาใจมาให้ หรือเอาภาระหลายอย่างมาให้? การได้ตำแหน่งหน้าที่ เป็นการได้มาซึ่งความสงบเย็น หรือได้มาซึ่งภาระหนักโดยนัยนี้จะเห็นได้โดยง่ายว่า ล้วนแต่นำมาซึ่งภาระและหน้าที่อย่างใดอย่างหนึ่งเสมอ. เพราะเหตุใด? เพราะเหตุว่า สิ่งทั้งหลายทั้งปวงล้วนแต่เป็นภาระ เพราะความไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ความไม่ใช่ตัวตนของมันนั่นเอง. เมื่อเราได้อะไรมา เราก็จะต้องจัดการกับสิ่งนั้น ๆ ให้มันคงอยู่กับเรา ให้เป็นไปตามใจเราหรือมีประโยชน์แก่เรา แต่แล้วสิ่งนั้น ๆ ตามปกติ มันเป็นสิ่งที่ไม่เที่ยง เป็นทุกข์

ไม่เป็นตัวตนของใคร คือไม่รู้ไม่ชี้ต่อความประสงค์มุ่งหมายของบุคคลใด มีแต่จะเปลี่ยนแปลงไปตามเหตุ ตามวิสัยของมันเอง การพยายามของคนเราจึงเป็นการต่อสู้ หรือเป็นการต่อต้านกฎแห่งความเปลี่ยนแปลงของสิ่งเหล่านั้น ฉะนั้น จึงเกิดเป็นความยากลำบาก หรือเป็นความทนทรมานในการที่จะเป็นอยู่ หรือไปทำสิ่งทั้งหลายทั้งปวง ให้เป็นไปตามความประสงค์ของเรา.

๙๐

อุบายซึ่งจะจัดการกับสิ่งทั้งหลายทั้งปวง ที่ไม่น่าเอาไม่น่าเป็นนั้นมีอยู่. ข้อนี้ได้แก่การพิจารณาให้ลึกซึ้งจนพบความจริงว่า เมื่อยังมีกิเลสตัณหา ความรู้สึกในการเอา การเป็นนั้น ย่อมมีลักษณะไปอย่างหนึ่ง. ถ้าไม่มีกิเลสตัณหา มีแต่ปัญญาที่รู้จักสิ่งต่าง ๆ ถูกต้องดีว่า อะไรเป็นอะไรแล้วความรู้สึกในการเอา การเป็น หรือการได้ของบุคคลนั้นย่อมอยู่ในลักษณะอีกแบบหนึ่ง. ๙๑

ยกตัวอย่างง่าย ๆ เช่น การกินอาหาร ถ้ากินด้วยตัณหาหรือด้วยความอยากในความเอร็ดอร่อย การกินอาหารของผู้นั้นต้องมีอาการต่างจากบุคคลที่ไม่กินอาหารด้วยตัณหา แต่กินด้วยสติสัมปชัญญะ หรือมีปัญญารู้ว่าอะไรเป็นอะไร. นี้ก็เป็นคนด้วยกัน แต่คนหนึ่งกินด้วยตัณหาอีกคนหนึ่งกินด้วยความรู้สึกตัวด้วยสติปัญญา การกินจะต้องผิดกัน. กิริยาอาการที่กินและความรู้สึกในขณะกิน ก็จะต้องผิดกัน ; และในที่สุด ผลอันเกิดจากการกินก็จะต้องผิดกัน. ๙๒

เราต้องทำความเข้าใจกันในข้อที่ว่า แม้จะไม่ต้องมีตัณหา หรือความอยากในรสอร่อย คนเราก็กินอาหารได้. พระอรหันต์ หรือพระพุทธเจ้า ซึ่งเป็นบุคคลที่ไม่มีกิเลสตัณหาเลย ก็ยังทำ อะไร ๆ ได้ เป็นอะไร ๆ ได้ ยังทำงานมากกว่าพวกเรา ที่ทำด้วย อำนาจของกิเลสตัณหา ท่านทำด้วยอำนาจของอะไร? ท่านทำ เหมือนกับพวกเรา ที่ทำด้วยอำนาจของกิเลสตัณหา อยากเป็น นั่นเป็นนี่หรือ. ๙๓

คำตอบก็คือ ท่านทำด้วยอำนาจของปัญญา คือความรู้ที่ แจ่มแจ้งถึงที่สุดว่า อะไรเป็นอะไร ผิดแปลกแตกต่างจาก พวกเรา ซึ่งทำอะไร ๆ ด้วยตัณหา ผลที่เกิดขึ้นนั้น คือ พวกเราต้องเป็นทุกข์ กันแทบตลอดเวลา แต่ส่วนท่านไม่มีความทุกข์เลย ท่านไม่อยาก ได้อะไร ไม่อยากเอาอะไร ผลจึงไปได้แก่คนทั้งหลายเหล่าอื่น ด้วย ความเมตตาของท่านนั่นเอง ท่านมีปัญญาเป็นเครื่องบอกว่า สิ่งนี้ ควรจะทำแทนที่จะอยู่เฉย ๆ ฉะนั้นท่านจึงทำการสืบอายุพระ-ศาสนามาจนถึงพวกเราได้ และทั้งได้ทำประโยชน์อื่น ๆ อีก มากมาย. ๙๔

ร่างกายและจิตใจที่ปราศจากกิเลสตัณหา ก็แสวงหาและ บริโภคอาหารได้ด้วยปัญญา ไม่แสวงและบริโภคด้วยกิเลสตัณหา เหมือนแต่ก่อน เมื่อเราหวังจะเป็นผู้พ้นทุกข์ตามรอยบาทของ พระพุทธเจ้าหรือของพระอรหันต์ทั้งหลายเราก็ควรฝึกฝนตัว ใน การที่จะทำอะไรลงไปด้วยปัญญา อย่าทำไปด้วยอำนาจกิเลสตัณหา ถ้าเป็นคนศึกษาเล่าเรียนก็ศึกษา ไปด้วยความรู้สึกผิดชอบชั่วดี

ว่ามันเป็นการสมควรอย่างยิ่งที่จะต้องศึกษา ถ้าประกอบการงานอย่างใดอย่างหนึ่ง ก็ทำไปด้วยความรู้สึกผิดชอบชั่วดี ว่าเป็นสิ่งที่ทุกคนควรกระทำและทำให้ดีที่สุด ด้วยความเยือกเย็นเท่าที่สติ-ปัญญาจะอำนวยให้. ๙๕

ถ้าทำไปด้วยตัณหา มันจะร้อนใจเมื่อกำลังทำ และร้อนใจเมื่อทำเสร็จแล้ว ; แต่ถ้าทำด้วยอำนาจของปัญญาควบคุมอยู่ จะไม่ร้อนใจเลย. ผลแตกต่างกันอย่างนี้ ; ฉะนั้นเราจำเป็นต้องรู้อยู่เสมอว่า สิ่งทั้งหลายโดยที่แท้แล้วเป็น อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ไม่น่าเอา ไม่น่าเป็น จะเข้าไปเกี่ยวข้อง ก็เข้าไปด้วยปัญญา การกระทำของเราก็จักไม่ตกหล่มของกิเลสตัณหา. ๙๖

การทำด้วยสติปัญญา จะไม่มีความทุกข์ตั้งแต่เบื้องต้นจนปลาย จิตใจจะไม่มีความหลงยึดถือ อย่างหลับหูหลับตาว่าเป็นของน่าเอา น่าเป็น ทำไปด้วยจิตว่าง ปล่อยให้เป็นไปตามขนบ-ธรรมเนียมประเพณีหรือตามกฎหมาย ยกตัวอย่างเช่น เรามีที่ดินเป็นทรัพย์สมบัติอยู่ เราไม่จำเป็นต้องมีความรู้สึกที่เป็นตัณหาไปยึดถือในสิ่งนั้น จนถึงกับหนักอกหนักใจแผดเผาหัวใจ กฎหมายยังคงคุ้มครองที่ดินผืนนั้นให้เป็นกรรมสิทธิ์ของเราอยู่นั่นเอง เราไม่ต้องทุกข์ร้อนวิตกกังวลมันก็ไม่หลุดมือหายไปไหน. ๙๗

แม้ว่าจะมีใครมาแย่งชิงก็ยังคงทำการต้านทานป้องกันได้ด้วยสติปัญญา ไม่ต้องต้านทานด้วยกิเลสตัณหาให้เร่าร้อนด้วยไฟคือโทสะ เราอาศัยอำนาจกฎหมายทำการต้านทานได้โดยไม่ต้องมีความทุกข์ เราก็ยังคงรักษาคุ้มครองเอาไว้ได้. แต่ถ้าหากว่ามัน

จะหลุดมือไปจริง ๆ เราจะมีกิเลสตัณหาหรือไม่มีก็ตาม มันก็ช่วยไม่ได้ เพราะว่าสิ่งทั้งหลายไม่เที่ยง เปลี่ยนแปลงอยู่เป็นนิจ ; คิดเสียดังนี้เราก็ไม่ต้องทุกข์ร้อนอะไร. ๙๘

แม้ "การเป็น" ก็เหมือนกัน ไม่ต้องไปยึดถือในการได้เป็นนั่นเป็นนี่ เพราะว่าโดยที่แท้แล้ว ไม่มีอะไรที่น่าสนุกเลยล้วนแต่นำมาซึ่งความทุกข์ อย่างใดอย่างหนึ่งทั้งนั้น. ๙๙

อุบายง่าย ๆ ที่เราจะต้องพิจารณา ซึ่งเรียกว่าวิปัสสนาหรือเป็นการปฏิบัติธรรมโดยตรงก็คือ พิจารณาให้เห็นว่า ไม่มีอะไรที่น่าเป็น หรือไม่มีการเป็นอะไรที่น่าสนุกเลย ท่านทั้งหลายลองตั้งปัญหาสำหรับพิจารณาในข้อนี้ว่าการเป็นอะไรบ้างที่น่าสนุก? เช่น เป็นบุตร เป็นบิดา มารดา เป็นสามี เป็นภรรยา เป็นนายเขา เป็นบ่าวเขา สนุกไหม? เป็นมนุษย์สนุกไหม? กระทั่งว่าเป็นพรหมสนุกไหม? ๑๐๐

ถ้าท่านมีความรู้ว่า อะไรเป็นอะไรอย่างแท้จริงแล้วทุกอย่างล้วนแต่ไม่มีอะไรที่น่าสนุกเลย เราต้องทนทำ ทนเป็น ทนเอาทนอยู่ โดยไม่รู้สึกตัว แล้วทำไมเราจะต้องไปมอบกายถวายชีวิต หลงใหลเอา หลงใหลเป็น หรือทำไปด้วยอำนาจของกิเลสตัณหา? เราควรจะมีความรู้ที่ถูกต้องในสิ่งเหล่านี้ แล้วมีชีวิตอยู่ด้วยปัญญา เข้าไปเกี่ยวข้องกับสิ่งเหล่านี้ในอาการที่จะให้เป็นทุกข์น้อยที่สุด หรือไม่ให้เป็นทุกข์เสียเลยยิ่งดี. ๑๐๑

อีกประการหนึ่ง เราจะต้องทำความเข้าใจกับผู้ที่อยู่ร่วมกันในโลก จะเป็นมิตรสหาย แม้ที่สุดบุตรภรรยาผู้ใกล้ชิดสนิทสนม

ว่าสิ่งทั้งปวงมันเป็นอย่างนี้ ให้เขามีความเข้าใจที่ถูกต้องเหมือนกับเรา แล้วก็จะไม่มีอะไรขัดขวางกันในครอบครัว ในบ้านเมือง ตลอดถึงในโลก ต่างคนต่างมีจิตใจที่ไม่ยึดมั่นหลงใหลในสิ่งใด ๆ หรือในกันและกัน ด้วยอำนาจกิเลสตัณหา แต่ว่าคงมีชีวิตเป็นอยู่ด้วยอำนาจของปัญญา โดยมองเห็นชัดอยู่เสมอว่า ไม่มีอะไรที่จะยึดถืออย่างจริงจังได้. ๑๐๒

ขอให้ทุกคนมีความรู้สึกว่า สิ่งทั้งหลายไม่เที่ยงเป็นทุกข์ ไม่มีอะไรเป็นตัวตนอย่างแท้จริง ไม่น่าหลงด้วยกำลังใจทั้งหมดทั้งสิ้น ควรยับยั้งด้วยปัญญาเรียกว่าเป็นผู้รู้ด้วยปัญญามีความเห็นถูกต้อง ตามคำสอนแห่งพระพุทธศาสนา จึงสมควรจะเรียกว่า เป็นพุทธบริษัทโดยแท้จริง. ๑๐๓

แม้จะไม่เคยบวชไม่เคยรับศีล แต่ก็เป็นบุคคลที่เข้าถึงพระ-พุทธ พระธรรม พระสงฆ์อย่างแท้จริง เขามีจิตใจอย่างเดียวกับพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ คือมีความสะอาด สว่าง สงบในใจ เพราะเหตุที่ไม่ยึดถือในสิ่งใด ว่าน่าเอา หรือน่าเป็นนั่นเอง เขาจึงเป็นพุทธบริษัทขึ้นมาได้โดยสมบูรณ์ อย่างง่ายดายและอย่างแท้จริง ด้วยอาศัยอุบายถูกต้อง ที่พิจารณามองเห็นความไม่เที่ยง ความเป็นทุกข์และความไม่ใช่ตัวตน ของตัวของตน จนเกิดความรู้สึกว่าไม่มีอะไรที่ น่าเอา น่าเป็นสักอย่างเดียว. ๑๐๔

ความชั่วที่เป็นชั้นทรมานที่สุด ก็มาจากความอยากเอา อยากเป็น ด้วยอำนาจกิเลสตัณหา. ความชั่วที่เบาขึ้นมาก็ทำกันด้วยอำนาจของความรู้สึกที่เบา ด้วยกิเลสตัณหา. ความดีทั้งปวง

ก็ทำกันด้วยตัณหา ชนิดที่ดี ที่ประณีตละเอียดสูงขึ้นไป เป็นความอยากเอา อยากเป็นในชั้นดี. แม้ความดีถึงที่สุดก็ทำด้วยตัณหา ที่ประณีตละเอียดที่สุด จนคนไม่ถือว่าเป็นความชั่วเลย แต่แล้วก็ยังไม่พ้นจากความทุกข์ทั้งปวงได้; เพราะฉะนั้นผู้ที่พ้นทุกข์ถึงที่สุด กล่าวคือพระอรหันต์จึงเป็นผู้ที่หมดจากการกระทำด้วยอำนาจของตัณหา กลายเป็นบุคคลที่ทำชั่วทำดีไม่ได้ ทำได้แต่สิ่งที่เหนือไปกว่าความชั่วและความดี คือมีใจเป็นอิสระอยู่เหนือการครอบงำในค่าของความชั่วและความดี ท่านจึงไม่มีความทุกข์เลย.

๑๐๕

หลักของพระพุทธศาสนามีอยู่อย่างนี้ เราจะทำได้หรือไม่ได้ก็ตาม ปรารถนาหรือไม่ปรารถนาก็ตาม แนวของความพ้นทุกข์ย่อมมีอยู่อย่างนี้. วันนี้ยังไม่ปรารถนา วันหน้าก็จะต้องปรารถนา เพราะว่าเมื่อได้ละความชั่วเสร็จแล้วความดีก็ได้ทำเต็มเปี่ยม แต่จิตยังหม่นหมอง ด้วยตัณหาชั้นประณีตบางประการอยู่ และก็ไม่รู้จักจะดับด้วยวิธีใด นอกจากพยายามอยู่เหนืออำนาจตัณหา คืออยู่เหนือการที่จะไปอยากได้ อยากเป็นทั้งในสิ่งที่ชั่ว หรือสิ่งที่ดีก็ตาม. **ต้องไม่มีความอยากโดยสิ้นเชิง จึงจะพ้นจากความทุกข์ทั้งปวงได้ (นิพพาน).**

๑๐๖

สรุปความว่า การรู้ว่า อะไรเป็นอะไรถึงที่สุดนั้น คือรู้ว่าสิ่งทั้งปวงไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ไม่ใช่ตัวตนของตน. เมื่อรู้โดยแท้จริงแล้วก็จะเกิดความรู้ชนิดที่จิตใจจะไม่อยากเป็นอะไรด้วยความยึดถือ;

แต่ถ้าต้องเข้าไปเกี่ยวข้องกับสิ่งใด ๆ ที่เรียกกันว่า **"ความมี-ความเป็น"** บ้าง ก็เข้าไปเกี่ยวข้องด้วยสติสัมปชัญญะ ด้วยอำนาจของปัญญา ไม่เกี่ยวข้องด้วยอำนาจของตัณหา เพราะฉะนั้น จึงไม่มีความทุกข์เลย. ๑๐๗

ของกู - ของสู

อันความจริง "ของกู" มิได้มี
แต่พอเผลอ "ของกู" มี ขึ้นจนได้,
พอหายเผลอ "ของกู" ก็หายไป
หมด "ของกู" เสียได้ เป็นเรื่องดี ;
สหายเอ๋ย ลองถอน ซึ่ง "ของกู"
และถอนทั้ง "ของสู" อย่างเต็มที่
ของเปลี่ยนไป เปลี่ยนมา ตามนาที
เพราะไม่มี ของใคร ที่ไหนเอย ฯ

ตัวกู - ตัวสู

อันความจริง : "ตัวกู" มิได้มี
แต่พอเผลอ มันเป็น "ผี" โผล่มาได้
พอหายเผลอ "ตัวกู" ก็หายไป
หมด "ตัวกู" เสียได้ เป็นเรื่องดี ;
สหายเอ๋ย, ลงถอน ซึ่ง "ตัวกู"
และถอน ทั้ง "ตัวสู" อย่างเต็มที่
มีกันแต่ ปัญญา และปราณี
หน้าที่ใคร ทำให้ดี เท่านี้เอย ฯ

คู่มือมนุษย์

เรื่อง

อำนาจของความยึดติด

(อุปาทาน)

เราจะปลีกตัวถอนตัวออกมาเสียจากสิ่งทั้งหลายที่เป็น อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ได้อย่างไร? คำตอบก็คือจะต้องศึกษาว่า อะไรเป็นเหตุให้เราอยาก จนเข้าไปยึดติดในสิ่งนั้น? เมื่อรู้ต้นเหตุ เราอาจจะตัดความยึดติดเสียได้. กิเลสซึ่งเป็นความยึดถือในสิ่งทั้งปวงนั้น ในพุทธศาสนาเรียก **"อุปาทาน"** แปลว่า ความยึดติด จำแนกเป็น ๔ ประการด้วยกัน ๑๐๘

๑. กามุปาทาน (ยึดมั่นโดยความเป็นกามหรือของรักใคร่ทั่วไป) เห็นได้จากการที่คนเราตามธรรมดามีความติดพันในสิ่งที่น่ารักที่น่าพอใจ ไม่ว่าจะเป็น รูป เสียง กลิ่น รส และสัมผัส. สัญชาตญาณของคนเราย่อมรู้สึกสนุกสนานเพลิดเพลิน หรือเอร็ดอร่อยในกามคุณ ๕ อย่างนี้. ตามหลักธรรมในพุทธศาสนาขยายออกไปเป็น ๖ คือมี **"ธรรมารมณ์"** เพิ่มขึ้นอีกอย่างหนึ่ง หมายถึงสิ่งที่ผุดขึ้นในใจ จะเป็นอดีตปัจจุบันหรืออนาคตก็ได้ เกี่ยวกับวัตถุภายนอกหรือภายในก็ได้ เป็นเพียงคิดฝันไปก็ได้ แต่ทำให้เกิดความเอร็ดอร่อยเพลิดเพลินทางจิตใจในขณะที่รู้สึก.

๑๐๙

พอคนเราเกิดมา ได้รู้รสของกามารมณ์ทั้ง ๖ นี้ ก็ยึดติดในอารมณ์นั้น และยึดยิ่งขึ้นเป็นลำดับ ๆ อย่างแน่นแฟ้น เหลือวิสัยที่คนธรรมดาจะสอนได้ ฉะนั้น จึงเป็นปัญหาสำคัญที่จะต้องมีความรู้ ความเข้าใจให้ถูกต้องและประพฤติปฏิบัติให้ถูกต้องต่อสิ่งเหล่านั้น ; มิฉะนั้นความยึดติดนี่แหละจะนำไปสู่ความวินาศฉิบหาย. ขอให้เราพิจารณาดูความวินาศฉิบหายของคนทั่ว ๆ ไปตามปกติจะเห็นได้ว่า มีมูลมาจากความยึดมั่นถือมั่น ในสิ่งที่น่ารักอย่างใดอย่างหนึ่งดังกล่าวแล้ว. ทุกอย่างที่มนุษย์ปุถุชนทำกันอยู่ไม่ว่าอะไร ล้วนแต่มีมูลค่าจากกามารมณ์ทั้งนั้น : คนเราจะรักกัน โกรธกัน เกลียดกัน อิจฉาริษยาฆ่าฟันกัน หรือฆ่าตัวเองตายก็ตาม ก็จะต้องมีมูลมาจากกามารมณ์. ๑๑๐

การที่มนุษย์ต้องทำงาน ขวนขวายหรือทำอะไรก็ตามเราอาจจะสืบสาวราวเรื่องไป แล้วจะพบว่า เขามีความอยากใคร่จะได้สิ่งใดสิ่งหนึ่ง ที่เขาอุตส่าห์เล่าเรียนประกอบอาชีพก็เพื่อให้ได้ผลมาจากอาชีพ แล้วก็ไปแสวงหาความสบายใจในทางรูป เสียง กลิ่น รส สัมผัสมาบำรุงบำเรอตน. **แม้แต่เรื่องทำบุญ อธิษฐานได้ให้ไปสวรรค์ ก็มีมูลมาจากความหวังในทางกามารมณ์ทั้งนั้น.** รวมความแล้วความยุ่งยากปั่นป่วนของโลกทั้งสิ้น มีมูลมาจากกามารมณ์นั่นเอง. ๑๑๑

กามารมณ์มีอำนาจร้ายกาจถึงเพียงนี้ ก็เพราะอำนาจของกามุปาทาน คือความยึดมั่นถือมั่นอย่างเหนียวแน่นในกามตัวนี้เอง พระพุทธเจ้าจึงตรัสไว้เป็นอุปาทานขั้นต้นเป็นปัญหาเกี่ยว

กับโลกโดยตรง โลกจะวินาศฉิบหายหรือจะเป็นอะไรก็ตาม ย่อมมีมูลมาจากกามุปาทานนี้โดยเฉพาะ. เราควรจะพิจารณาตัวเราเองว่า เรามีความติดในกามอย่างไร เหนียวแน่นเพียงไร จะเหลือวิสัยที่เราจะละได้จริง ๆ หรือไม่. ๑๑๒

ถ้าว่ากันทางคดีโลกแล้ว การติดกามกลับจะเป็นประโยชน์อย่างใหญ่หลวง เพราะจะทำให้รักครอบครัว ทั้งยังทำให้ขยันขันแข็งในการแสวงหาทรัพย์และชื่อเสียง ฯลฯ แต่ถ้ามองกันในแง่ของธรรมะ จะรู้สึกว่า เป็นทางมาแห่งความทุกข์ทรมานอันเร้นลับ ; เพราะฉะนั้นในทางธรรมะ ความติดกามจึงเป็นสิ่งที่ต้องละกันให้หมดสิ้นในที่สุด จึงจะดับความทุกข์ทั้งปวงได้. ๑๑๓

๒. ทิฏฐุปาทาน (ยึดติดในทิฏฐิหรือความคิดเห็นที่ตนมีอยู่เดิม ๆ) เป็นสิ่งที่พอมองเห็นและเข้าใจได้ไม่ยาก ; พอเราเกิดมาในโลก เราก็ได้รับการศึกษาอบรมให้เกิดมีความคิดเห็น ชนิดที่มีไว้สำหรับยึดมั่น ไม่ยอมใครง่าย ๆ นี้ เรียกว่าทิฏฐิ. ลักษณะที่ยึดติดในความคิดความเห็นของตนนี้เป็นไปตามธรรมชาติเขาไม่ติเตียนกันนัก และเป็นสิ่งที่ห้ามไม่ได้ แต่เป็นโทษภัยที่ร้ายกาจไม่น้อยไปกว่าความยึดติดในของรักของใคร่. ถ้ายึดติดในความเห็นเดิม ๆ ของตัวอย่างดื้อดึงแล้ว ก็อาจถึงกับจะต้องปรับปรุงทิฏฐิของเราให้ถูก ให้ดีให้สูงยิ่งขึ้น คือจากความเห็นผิด ให้กลายมาเป็นความเห็นที่ถูกต้องและถูกต้องยิ่งขึ้น ๆ ไปจนถึงที่สุด ชนิดที่รู้อริยสัจจ์ดังที่ได้บรรยายมาแล้ว. ๑๑๔

ทิฏฐิที่เป็นความดื้อถือรั้นนั้น มีมูลมาจากหลายทางโดยเฉพาะอย่างยิ่งแล้ว มักจะเกี่ยวกับขนบธรรมเนียมประเพณีหรือลัทธิศาสนาเป็นส่วนใหญ่ ทิฏฐิดื้อรั้นเป็นของส่วนตัวเองล้วน ๆ นั้นยังไม่เท่าไร เพราะไม่มากมายเหมือนที่มาจากขนบ-ธรรมเนียมประเพณี ที่คนเคยถือกันมาที่ค่อย ๆ อบรมสะสมกันมากขึ้น ๆ. ๑๑๕

ทิฏฐิต่าง ๆ นี้เกิดขึ้นเพราะความไม่รู้ (อวิชชา) เมื่อไม่รู้ก็มีความเข้าใจเอาเองตามความโง่เดิม ๆ ของตน เช่นเห็นว่าสิ่งนี้น่ารักน่ายึดถือ สิ่งนี้เที่ยงแท้ถาวร เป็นความสุขเป็นตัวตน แทนที่จะเห็นว่า สิ่งเหล่านั้นเป็นเพียงภาพมายาที่ลวงตา เป็นอนิจจังทุกขัง อนัตตา อย่างนี้เป็นต้น อะไร ๆ ที่ตนเข้าใจมาแล้วละก็ต้องไม่ยอมรับว่าผิด ทั้งที่บางทีตัวเองก็เหมือนอยู่ว่าผิด แต่ก็ไม่ยอม. ๑๑๖

ความเป็นผู้ดื้อดึงซึ่งหน้าอย่างนี้ นับว่าเป็นอุปสรรคหรือศัตรูของคนเราอย่างยิ่ง มันทำให้เราไม่สามารถเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น หรือไม่สามารถเปลี่ยนความเห็นผิดในลัทธิศาสนาหรือความเชื่ออื่น ๆ ที่เคยหลงเชื่อมาแล้วแต่เดิมได้. ๑๑๗

ปัญหานี้ย่อมจะเกิดแก่บุคคลผู้ถือลัทธิศาสนาที่ยังต่ำ ๆ อยู่ทั้ง ๆ ที่ตนเห็นว่าต่ำหรือผิด ก็เปลี่ยนไม่ได้ เพราะเขามักถือเสียว่าบิดามารดา ปู่ย่า ตายาย เคยถือกันมา. หรือถ้าไม่มีเหตุผลอะไรสำหรับจะแก้ตัวขึ้นมาจริง ๆ ก็ว่าเป็นสิ่งที่เคยถือกันมานมนานแล้วเป็นต้น. เพราะเหตุนี้เอง พุทธศาสนาจึงถือว่าทิฏฐินั้น เป็นกิเลส

ตัวร้ายกาจ เป็นสิ่งที่ทำอันตรายที่สุดอย่างหนึ่ง ซึ่งจะต้องพยายามทำให้หมดไปอย่างยิ่งมิฉะนั้น ตนก็จะไม่ได้อะไรที่ดีขึ้นเลย.

๑๑๘

๓. **สีลัพพตุปาทาน** (ยึดติดในวัตรปฏิบัติที่มุ่งหมายผิดทาง) หมายถึงความยึดมั่นถือมั่นในการประพฤติกระทำที่ทำปรัมปรา สืบกันมาอย่างงมงายไร้เหตุผลหรือที่คนนิยมเรียกกันว่าขลังศักดิ์สิทธิ์ คิดกันว่าเป็นสิ่งที่เป็นอย่างอื่นไปไม่ได้ และไม่ยอมเปลี่ยนแปลง. ๑๑๙

คนไทยเราทั่วไป ก็มีสิ่งนี้กันไม่น้อยกว่าชนชาติอื่นมีการถือเครื่องรางของขลังหรือเคล็ดลับต่าง ๆ เช่นตื่นนอนขึ้นมา จะต้องเสกน้ำล้างหน้า จะถ่ายอุจจาระก็ต้องผินหน้าไปทิศนั้นทิศนี้ จะบริโภคอาหารหรือจะนอน ก็ต้องมีเคล็ดมีพิธี เชื่อผีสางเทวดา ต้นไม้ศักดิ์สิทธิ์ สิ่งศักดิ์สิทธิ์เป็นต้น เป็นการปฏิบัติที่ไร้เหตุผลอย่างยิ่ง. ไม่เคยคำนึงถึงเหตุผล คงมีแต่ความยึดมั่นถือมั่นตามตำราบ้าง เคยทำมาแล้วไม่ยอมเปลี่ยนแปลงบ้าง. ๑๒๐

แม้ที่อ้างตนว่าเป็นพุทธบริษัท อุบาสกอุบาสิกา ก็ยังยึดมั่นถือมั่นกันไว้คนละอย่างสองอย่าง, หรือ **แม้ที่เรียกตัวเองว่าเป็นภิกษุสงฆ์สาวกของพระพุทธเจ้า** ก็ยังมีการยึดถือในทำนองนี้ด้วยอุปาทาน. ยิ่งเป็นลัทธิศาสนาที่ถือพระเป็นเจ้าถือเทวดา ถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ด้วยแล้ว จะมีการถือชนิดนั้นมากทีเดียว **ซึ่งสำหรับชาวพุทธเราไม่น่าจะมีอย่างนั้นเลย.** ๑๒๑

ข้อนี้เป็นเพราะเมื่อประพฤติธรรมข้อใดข้อหนึ่งแล้วไม่ทราบความมุ่งหมายเดิม ไม่คำนึงถึงเหตุผล ได้แต่เหมาสันนิษฐานเอาเชื่อว่าเป็นของศักดิ์สิทธิ์ ฉะนั้น คนเหล่านี้จึงสมาทานศีล หรือประพฤติธรรมแต่เพียงตามแบบฉบับตามประเพณี ตามตัวอย่างที่ทำปรัมปราสืบกันมาเท่านั้นไม่ทราบเหตุผลของสิ่งนั้น ๆ เพราะประพฤติมาจนชิน เกิดการยึดถือเหนียวแน่น ชนิดที่แก้ไขยาก อันนี้เรียกว่าความยึดติดในการปฏิบัติ ที่เคยกระทำสืบกันมาอย่างผิด ๆ หรืออย่างงมงายไร้เหตุผล. ๑๒๒

แม้วิปัสสนากรรมฐาน หรือสมถกรรมฐาน อย่างที่กำลังประพฤติปฏิบัติกันอยู่ในเวลานี้ก็ตาม ถ้าทำไปด้วยความไม่รู้เหตุผลต้นปลาย ไม่รู้ความมุ่งหมายอันแท้จริง ก็จะต้องเป็นไปด้วยอำนาจ ของความยึดถือโดยมุ่งหมายผิดเป็นความโง่เขลาชนิดหนึ่ง โดยไม่ต้องสงสัย. ๑๒๓

แม้ที่สุดจะรักษาศีลห้า ศีลแปด ศีลสิบ หรือศีลเท่าใดก็ตาม ถ้ารักษาโดยคิดว่าจะเป็นผู้ขลัง เป็นผู้วิเศษศักดิ์สิทธิ์ จะมีอำนาจฤทธิ์เดชอะไรขึ้นมาแล้ว ก็กลายเป็นกิจวัตรที่มุ่งผิดทาง ทำไปโดยอำนาจสีลัพพตุปาทานนี้ทั้งนั้นไม่ต้องกล่าวถึงการประพฤติแปลก ๆ ของพวกภายนอกพุทธศาสนาก็ได้ ฉะนั้นจึงจำเป็นต้องระมัดระวังให้มาก ๆ. ๑๒๔

การประพฤติปฏิบัติตามหลักธรรมในพระพุทธศาสนานั้น จะต้องให้ถูกไปตั้งแต่เริ่มมีความคิด ความเห็นความพอใจ ในผลของการทำลายกิเลสไปตั้งแต่ต้นทีเดียว การประพฤติปฏิบัตินั้น จึงจะ

ไม่เป็นความงมงายที่นอกลู่นอกทาง ไร้เหตุผล และเสียเวลาปฏิบัติ ๑๒๕

๔. อัตตวาทุปาทาน (ยึดมั่นโดยความเป็นตัวเป็นตน) ความยึดมั่น ว่าตัว ว่าตนนี้ เป็นสิ่งสำคัญ และเป็นสิ่งเร้นลับอย่างยิ่ง สิ่งที่มีชีวิตทั้งหมดย่อมจะรู้สึกว่า มันเป็นตัวตนของมันอยู่ดังนี้เสมอไปอย่างช่วยไม่ได้ เพราะมันเป็นสัญชาตญาณขั้นต้นที่สุดของสิ่งที่มีชีวิต และเป็นมูลฐานของสัญชาตญาณอื่น ๆ เช่น สัญชาตญาณหาอาหารกิน สัญชาตญาณต่อสู้อันตราย หลบหนีอันตราย สัญชาตญาณสืบพันธุ์และอื่น ๆ อีกมาก ซึ่งล้วนแต่อาศัยสัญชาตญาณแห่งความรู้สึกยึดถือว่าเป็นตัวตนทั้งนั้น มันต้องยึดมั่นว่า มีตัวเราเสียก่อนมันจึงไม่อยากตาย มันจึงอยากหาอาหารมาเลี้ยงร่างกาย อยากต่อสู้เอาตัวรอด หรืออยากจะสืบพันธุ์ของมันไว้. ๑๒๖

ความยึดถือว่ามีตัวตนนี้ มีประจำอยู่ในสิ่งที่มีชีวิตทั้งหลาย ถ้าไม่อย่างนั้นแล้ว มันจะมีชีวิตรอดมาไม่ได้ : แต่อันนั้น มันก็เป็นสิ่งที่ทำให้เกิดความทุกข์ ในการแสวงหาอาหารในการต่อสู้ ในการสืบพันธุ์ หรือในการทำอะไรทุก ๆ อย่างฉะนั้นจึงกล่าวว่า มันเป็นรากฐานแห่งความทุกข์ทั้งปวงด้วย. ๑๒๗

ข้อนี้พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้เป็นใจความ โดยสรุปสั้นที่สุดว่า **"สิ่งต่าง ๆ ที่คนมีอุปาทานเข้าไปยึดถืออยู่นั่นแหละเป็นตัวความทุกข์ หรือเป็นมูลเหตุแห่งความทุกข์" หรือ "ร่างกายและจิตใจที่คนเข้าไปยึดถือด้วยอุปาทานอยู่นั่นแหละ เป็นความทุกข์. ๑๒๘**

อุปาทานข้อนี้เป็นต้นกำเนิดของชีวิต และเป็นต้นกำเนิดของความทุกข์ต่าง ๆ. คำที่ว่า "ชีวิตคือความทุกข์–ความทุกข์คือชีวิต" ท่านก็หมายถึงข้อนี้เอง. การที่เรารู้จักมูลกำเนิดของชีวิต และของความทุกข์ น่าจะถือว่าเป็น**การรู้ในสิ่งที่ลึกซึ้งที่สุดและควรรู้ถึงที่สุด** เพราะว่าเป็นทางที่ทำให้เราสามารถกำจัดความทุกข์ได้อย่างเด็ดขาด ข้อนี้อยากจะอวดด้วยว่า เป็นวิชาความรู้เฉพาะของพุทธศาสนาเท่านั้นไม่อาจพบได้ในศาสนาอื่นที่มีอยู่ในโลกนี้เลย.

๑๒๙

เกี่ยวกับอุปาทาน, วิธีปฏิบัติให้ได้ประโยชน์มากที่สุดเท่าที่จะทำได้นั้น จะต้องอาศัยการรู้จักตัวความยึดติดโดยเฉพาะอัตตวาทุปาทานให้มากเป็นพิเศษ ; เพราะว่ามันเป็นมูลฐานของชีวิต เป็นสิ่งที่มีขึ้นเอง เป็นเอง ประจำอยู่เสร็จแล้วในตัว ไม่ต้องมีใครมาสอนอะไรกันอีก.

๑๓๐

เด็ก ๆ หรือลูกสัตว์ตัวเล็ก ๆ พอเกิดมาจากท้องแม่ ก็มีสัญชาตญาณอันนี้มาด้วยเสร็จ. เราจะเห็นได้ว่า ลูกสัตว์ตัวเล็ก ๆ เช่นลูกแมวรู้จักขู่ฟู่ ๆ ในเมื่อเราเข้าไปใกล้มันนั่นก็เพราะ มันมีอะไรที่เป็นตัวเป็นตนประจำอยู่ในใจ ฉะนั้นจึงช่วยไม่ได้ที่จะไม่ให้มีอุปาทานในข้อนี้ ที่มันแสดงอิทธิพลออกมา. ทางที่ทำได้อย่างเดียวก็คือ ควบคุมมันไว้ให้มากที่สุดเท่าที่จะมากได้ จนกว่าจะเจริญด้วยวิชาความรู้ ในทางธรรมะ อย่างที่เรียกได้ว่า ตัดให้ขาดลงไปด้วยวิธีที่พุทธศาสนาสอนไว้ จนเอาชนะสัญชาตญาณข้อนี้ได้.

๑๓๑

ถ้ายังเป็นคนธรรมดา คือเป็นปุถุชนอยู่แล้ว ย่อมไม่มีทางที่เอาชนะสัญชาตญานข้อนี้ได้เลย มีแต่พระอริยเจ้าอันดับสุดท้าย คือ พระอรหันต์เท่านั้นที่จะเอาชนะสัญชาตญาณข้อนี้ได้ เราต้องเข้าใจว่าไม่ใช่เป็นเรื่องเล็กน้อยเลย เพราะเป็นปัญหาสำคัญของสิ่งมีชีวิตทั่ว ๆ ไปทั้งสิ้น ; ถ้าเราต้องการจะเป็นพุทธบริษัทเต็มตัว กล่าวคือเพื่อให้ได้รับประโยชน์จากพระพุทธศาสนาโดยครบถ้วน ก็จำต้องศึกษาเรื่องนี้ และเอาชนะความเข้าใจผิดในข้อนี้ให้ได้มากที่สุด เราจึงจะมีความทุกข์ลดน้อยลงตามลำดับ ๆ.

๑๓๒

การที่รู้ความจริง ของสิ่งที่เกี่ยวข้องกับเราเป็นประจำวันนับว่าเป็นมหากุศลหรือความฉลาดที่สุดอย่างหนึ่งจึงใคร่ขอรบเร้าท่านทั้งหลาย ให้สนใจในเรื่องอุปาทานทั้งสี่อันเป็นเรื่องแสดงให้เห็นว่า ทั้ง ๆ ที่สิ่งทั้งปวงเป็นสิ่งที่ไม่น่ายึดถือ ไม่น่าเอา ไม่น่าเป็นอยู่ตามธรรมชาติ เราทั้งหลายก็ยังตกเป็นบ่าวเป็นทาสของมันอย่างเหนียวแน่น เพราะอำนาจของอุปาทานทั้งสี่นี้เอง ฉะนั้น เราจะต้องศึกษาให้รู้จักสิ่งที่เป็นอันตรายเป็นพิษร้ายนี้ให้มากที่สุด. สิ่งนี้มิได้แสดงตัวเป็นพิษเป็นอันตรายอย่างการลุกโพลง ๆ ของไฟ หรือรู้จักได้ง่าย ๆ อย่างอาวุธหรือยาพิษ แต่มันเร้นลับแนบเนียนอยู่ในลักษณะ เป็นของหวานเอร็ดอร่อยหอมหวานยวนใจเป็นของสวยงาม เป็นของไพเราะทั้งนั้น. ๑๓๓

เมื่อมันมาในลักษณะเช่นนี้ ย่อมเป็นการยากที่เราจะรู้สึกตัวหรือควบคุมมันได้ จึงต้องอาศัยสติปัญญา ความรู้ของพระพุทธ-

เจ้า และจะต้องศึกษาปฏิบัติ **ควบคุมความยึดมั่นที่ผิด ๆ เหล่านี้ให้อยู่ในอำนาจของปัญญา เราก็สามารถดำรงชีวิตนี้ไม่ให้มีความทุกข์ทรมาน หรือทุกข์แต่น้อยที่สุดจนสามารถปฏิบัติหน้าที่การงานหรือมีชีวิตอยู่ในโลกนี้ในลักษณะที่เยือกเย็น มีความสะอาด สว่างสงบเย็นอยู่ได้** ๑๓๔

ขอสรุปความว่า อุปาทานทั้งสี่นี้ เป็นปัญหาอันเดียวที่พุทธบริษัท หรือผู้ประสงค์จะรู้จักตัวพุทธศาสนา จะต้องเข้าใจให้ได้ เพราะว่าวัตถุประสงค์ของการรักษาพรหมจรรย์ในพุทธศาสนานี้ ก็เพื่อทำจิตให้หลุดพ้นจากความยึดมั่นที่ผิด ๆ นี้ ท่านทั้งหลายจะได้พบคำกล่าวเช่นนี้ ในท้ายบาลีทุก ๆ สูตร ที่กล่าวถึงการบรรลุธรรมของพระอรหันต์ ซึ่งในที่นั้นจะมีคำว่า "จิตหลุดพ้นจากอุปาทาน" แล้วก็จบกัน เพราะว่า เมื่อจิตหลุดพ้นจากความยึดมั่นแล้ว ก็ไม่มีอะไรจะผูกพันคล้องจิตนั้น ให้ตกเป็นทาสของโลกหรือเวียนว่ายตายเกิดอีกต่อไป เรื่องจึงจบสิ้นกันหรือกลายเป็น โลกุตตระ คือพ้นโลก เพราะเหตุฉะนั้น การหลุดพ้นจากความยึดมั่นที่ผิด ๆ จึงเป็นใจความสำคัญที่สุดของพุทธศาสนา ๑๓๕

คู่มือมนุษย์

เรื่อง

ขั้นของการปฏิบัติศาสนา

(ไตรสิกขา)

ในบทนี้ จะบรรยายให้ทราบถึงวิธีที่จะตัดอุปาทาน หลักพุทธศาสนาที่เกี่ยวกับกรณีนี้คือ ศีล สมาธิ ปัญญา. ข้อปฏิบัติหมวดนี้เรียกว่า **ไตรสิกขา.** ๑๓๖

สิกขาขั้นแรกที่สุด เราเรียกว่า **"ศีล"** ซึ่งหมายถึงการประพฤติดี ประพฤติถูกต้องตามหลักทั่ว ๆ ไป ไม่ทำให้ผู้อื่นเดือดร้อนและไม่ทำให้ตนเองเดือดร้อน มีจำแนกไว้เป็นศีล ๕ ศีล ๘ ศีล ๑๐ ศีล ๒๒๗ หรืออื่น ๆอีก เป็นการปฏิบัติเพื่อความสงบเรียบร้อยปราศจากโทษขั้นต้น ๆ ทางกาย ทางวาจาของตน ที่เกี่ยวกับสังคมและส่วนรวม หรือเกี่ยวกับสิ่งต่าง ๆ ที่จำเป็นแก่การเป็นอยู่. ๑๓๗

สิกขาขั้นที่ ๒ เรียกว่า **"สมาธิ"** ข้อนี้ได้แก่การบังคับจิตใจของตัวเองไว้ให้อยู่ในสภาพที่จะทำประโยชน์ให้มากที่สุดตามที่ตนต้องการ ขอให้ตั้งข้อสังเกตความหมายของคำว่า **"สมาธิ"** ไว้ให้ถูกต้อง. โดยมากท่านทั้งหลายย่อมจะได้ฟังมาว่า สมาธินั้นคือจิตที่ตั้งมั่นแน่วแน่นิ่งเหมือนท่อนไม้หรือมักว่าเป็นจิตที่สงบ เป็นจิตที่บริสุทธิ์ แต่ลักษณะเพียง ๒ อย่างนั้น ไม่ใช่ความหมายอันแท้จริงของสมาธิ. การกล่าวเช่นนี้มีหลักในพุทธวจนะนั่นเอง; พระองค์ทรง

แสดงลักษณะของจิต ด้วยคำอีกคำหนึ่งซึ่งสำคัญที่สุด คือคำว่า **"กมฺมนิโย"** แปลว่า สมควรแก่การทำงาน และคำนี้เป็นคำสุดท้ายที่ทรงแสดงลักษณะจิตที่เป็นสมาธิ. ๑๓๘

สิกขาขั้นที่ ๓ นั้นเรียกว่า **"ปัญญา"** หมายถึงการฝึกฝนอบรมทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจอันถูกต้องและสมบูรณ์ถึงที่สุดในสิ่งทั้งปวงตามที่มันเป็นจริง. คนเราตามปกติไม่สามารถรู้อะไร ๆ ให้ถูกต้องตามที่เป็นจริงได้ คือมันถูกแต่เพียงตามที่เราเข้าใจเอาเอง หรือตามโลกสมมติ มันจึงไม่ใช่ตามความจริง. ด้วยเหตุนี้พุทธศาสนาจึงมีระเบียบปฏิบัติเรียกว่าปัญญาสิกขานี้ขึ้นอีกส่วนหนึ่งเป็นส่วนสุดท้ายสำหรับจะได้ฝึกฝนอบรมให้เกิดความเข้าใจ ให้เห็นแจ้งในสิ่งทั้งหลายตามที่เป็นจริงโดยสมบูรณ์. ๑๓๙

คำว่า **"ความเข้าใจ"** กับคำว่า **"ความเห็นแจ้ง"** นั้นในทางธรรมะแล้วไม่เป็นอันเดียวกัน. **"ความเข้าใจ"** นั้นอาศัยการคิดคำนึงด้วยการใช้เหตุผลบ้าง หรือการคาดคะเนเอาตามเหตุผลต่าง ๆ บ้าง, ส่วน **"ความเห็นแจ้ง"** ไปไกลกว่านั้น คือต้องเป็นสิ่งที่เราได้ซึมซาบมาแล้ว ด้วยการผ่านผจญสิ่งนั้น ๆ มาด้วยตนเอง หรือด้วยการมีจิตใจจดจ่อต่อเนื่องอยู่กับสิ่งนั้น ๆ โดยอาศัยการเฝ้าเพ่งดูอย่างพินิจพิจารณา จนเกิดความรู้สึกเบื่อหน่ายไม่หลงใหลในสิ่งนั้น ๆ ด้วยน้ำใสใจจริง ; ไม่ใช่ด้วยการคิดเอาตามเหตุผล เพราะฉะนั้นปัญญา–สิกขาตามหลักของพุทธศาสนา

จึงไม่ได้หมายถึงปัญญาที่ได้มาจากหลักของเหตุผล เหมือนที่ใช้กันอยู่ในวงการศึกษาวิชาการสมัยปัจจุบัน แต่เป็นคนละอย่างทีเดียว. ๑๔๐

ปัญญาในทางพุทธศาสนา ต้องเป็นการรู้แจ้งเห็นแจ้งด้วยน้ำใสใจจริง ด้วยการผ่านผจญสิ่งนั้น ๆ มาแล้ว โดยวิธีใดวิธีหนึ่ง **(Spiritual-Experience)** จนฝังใจแน่วแน่ ไม่อาจลืมเลือนได้ เพราะฉะนั้น การพิจารณาในทางปัญญาตามสิกขาข้อนี้จึงต้องใช้สิ่งต่าง ๆ ที่ผ่านมาแล้วในชีวิต ตนเองเป็นเครื่องพิจารณา หรืออย่างน้อยก็ต้องเป็นเรื่องที่มีน้ำหนักมาก พอที่จะทำให้ใจของเราเกิดความรู้สึกสลดสังเวช เบื่อหน่ายในสิ่งทั้งหลาย ที่ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ไม่ใช่ตัวตนเหล่านั้นได้จริง ๑๔๑

ถ้าเราจะคิดไปตามแนวของเหตุผล ทำการวินิจฉัยลักษณะที่ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตากันสักเท่าไรก็ตามมันก็ได้แค่ความเข้าใจ ไม่มีทางให้เกิดความสลดสังเวชได้ ไม่มีทางให้เกิดความเบื่อหน่ายในสิ่งทั้งหลายในโลกได้. ขอให้เข้าใจว่ากิริยาอาการที่จิตใจเบื่อหน่าย คลายความอยากจากสิ่งที่เคยหลงรักนั่นแหละคือตัวความเห็นแจ้งในที่นี้. หลักธรรมะได้บัญญัติไว้ชัดเจนทีเดียวว่า ถ้าเห็นแจ้งจริง ๆ ก็ต้องเบื่อหน่ายจริง ๆ จะไปหยุดอยู่เพียงแค่เห็นแจ้งนั้นไม่ได้. ความเบื่อหน่ายคลายความอยากในสิ่งนั้นจะต้องเกิดตามขึ้นมาทันควันอย่างแยกกันไม่ได้. ๑๔๒

ศีลสิกขา นั้นเป็นเพียงการศึกษาปฏิบัติ ในขั้นตระเตรียมเบื้องต้น เพื่อให้เรามีความเป็นอยู่ผาสุก อันจะช่วยให้จิตใจเป็น

ปกติ, อานิสงส์ของศีลมีหลายอย่างด้วยกัน แต่ที่สำคัญที่สุดก็คือเป็นไปเพื่อให้เกิดสมาธิ. อานิสงส์อย่างอื่น ๆ เช่นว่าให้เป็นสุข หรือให้ไปเกิดเป็นเทวดาในสวรรค์นั้น พระพุทธเจ้าไม่ได้ทรงมุ่งหมายโดยตรง ; ท่านมุ่งหมายโดยตรงถึงข้อที่จะให้เป็นที่เกิดที่เจริญของสมาธิ. ศีลจะส่งเสริมให้เกิดสมาธิได้โดยง่าย. ถ้าเรามีเครื่องรบกวนมาก จิตใจของเราจะเป็นสมาธิได้อย่างไร. ๑๔๓

สมาธิสิกขา คือการที่เราสามารถควบคุมจิตหรือใช้จิตของเรานี้ ให้ทำหน้าที่ของมัน ให้เป็นประโยชน์ถึงที่สุด. ในขั้นศีล มีความประพฤติดีทางกาย ทางวาจา. ในขั้นสมาธิมีความประพฤติดีทางจิต คือ ไม่มีความคิดผิด ไม่เศร้าหมอง ไม่มีความฟุ้งซ่าน และอยู่ในสภาพที่สามารถจะปฏิบัติหน้าที่ของมัน. อย่างนี้เรียกสมาธิ. ๑๔๔

แม้ในส่วนที่เกี่ยวกับประโยชน์ทั่ว ๆ ไปในทางโลก สมาธิก็ยังเป็นของจำเป็นทุกกรณี ; ไม่ว่าเราจะทำอะไรถ้าไม่ทำด้วยใจที่เป็นสมาธิแล้ว ย่อมไม่ได้รับผลสำเร็จด้วยดี ท่านจึงจัดสมาธินี้ไว้ในลักษณะของบุคคลที่เรียกว่า มหาบุรุษ ไม่ว่าจะเป็นมหาบุรุษทางโลกหรือทางธรรม ล้วนแต่จำเป็นจะต้องมีสมาธิเป็นคุณสมบัติประจำตัวทั้งนั้น. ๑๔๕

แม้แต่เด็กนักเรียน ถ้าไม่มีจิตเป็นสมาธิแล้ว จะคิดเลขออกได้อย่างไร. สมาธิในทำนองนั้นเป็นสมาธิตามธรรมชาติ มันยังอยู่ในระดับอ่อน ; ส่วนสมาธิในทางหลักพุทธศาสนา ที่เรากำลังพูดถึงนี้ เป็นสมาธิที่เราได้ฝึกให้สูงยิ่งขึ้นไปกว่า ที่จะเป็น

ไปตามธรรมชาติ เพราะฉะนั้น เมื่อฝึกกันสำเร็จแล้วจึงกลายเป็นจิตที่มีความสามารถ มีกำลัง มีคุณสมบัติพิเศษ อย่างอื่น ๆ มากมายเหลือเกิน. ๑๔๖

การที่คนเราสามารถถือเอาประโยชน์ จากสมาธิได้ถึงปานนี้ เรียกว่ามนุษย์ได้ก้าวขึ้นมาถึง การรู้ความลับของธรรมชาติอีกขั้นหนึ่ง. ข้อนี้หมายถึง การรู้วิธีบังคับจิต ให้มีสมรรถภาพยิ่งไปกว่ามนุษย์ธรรมดาจะทำได้. ขั้นศีลยังไม่ถือว่าเป็นการอวดอุตตริมนุสสธรรม. แต่พอมาถึง **ขั้นที่เป็นสมาธิ เป็นฌาน เป็นสมาบัติ ท่านจัดเป็นอุตตริมนุสสธรรม ซึ่งพระภิกษุจะอวดไม่ได้ ขืนอวดก็ชื่อว่า ไม่เป็นพระที่ดีหรือถึงกับไม่เป็นพระเลย** แล้วแต่กรณี. ๑๔๗

การได้มาซึ่งสมาธินี้เราต้องลงทุน อดทนศึกษาอบรมและปฏิบัติ จนเรามีสมาธิตามสมควร ที่จะมีได้ในที่สุดเราก็จะได้ผลในการปฏิบัติหน้าที่ได้ดีมากไปกว่ามนุษย์ธรรมดา ที่เขาได้ ๆ กัน เพราะเรามีเครื่องมือที่สูงไปกว่าที่เขามี ; เพราะฉะนั้น จึงขอให้สนใจไว้ อย่าถือว่าเป็นของครึ โง่เขลา งมงายพ้นสมัยเลย. มันยังคงเป็นของสำคัญที่สุด ซึ่งต้องใช้กันอยู่เรื่อยไป และยิ่งในสมัยที่โลกมีอะไร ๆ หมุนเร็วแทบจะลุกเป็นไฟอย่างนี้ด้วยแล้ว ยิ่งจะต้องการสมาธิมากไปเสียกว่าครั้งพุทธกาลด้วยซ้ำไป. อย่าไปหลงคิดว่า เป็นเรื่องไปวัดหรือเรื่องสำหรับคนวัด หรือของคนงมงายเลย ๑๔๘

ถัดไปนี้ ก็ถึงความเกี่ยวเนื่องกันระหว่าง **สมาธิสิกขา** กับ **ปัญญาสิกขา.** พระพุทธเจ้าตรัสไว้เลยทีเดียวว่า เมื่อจิตเป็นสมาธิแล้ว ย่อมเห็นสิ่งทั้งหลายทั้งปวงตามที่เป็นจริง หมายถึงอาการที่จิตประกอบด้วยสมาธิ ในลักษณะที่พร้อมจะปฏิบัติหน้าที่. ถ้าจิตมีลักษณะเช่นนี้แล้ว ก็จะเห็นสิ่งทั้งหลายตามที่เป็นจริง.

๑๔๙

ข้อนี้มีความแปลกประหลาดอยู่หน่อยหนึ่ง คือว่าเรื่องอะไร ๆ ที่เราอยากรู้ หรือปัญหาที่เราอยากจะสะสางนั้น ตามปกติมันฝังตัวประจำอยู่ในใจของคนเราทั้งนั้น เราอาจจะไม่รู้สึกก็ได้ คือมันอยู่ใต้จิตสำนึก (Subconscious) เรื่อยไปตลอดเวลา ขณะที่เราตั้งใจจะสะสางให้ออก มันก็ไม่ออกเพราะเหตุว่าจิตใจขณะนั้น ยังไม่เหมาะสมที่จะสะสางปัญหานั้นนั่นเอง ถ้าผู้ใดทำสมาธิที่ถูกต้อง คือให้มีลักษณะที่เรียกว่า **"กมฺมนีโย"** พร้อมที่จะปฏิบัติงานทางจิตแล้ว ปัญหาต่าง ๆ ที่สะสมอยู่ใต้จิตสำนึกนั้น มันจะมีคำตอบโพล่งออกมาเฉย ๆ อย่างไม่มีปี่มีขลุ่ย ต่อเนื่อง-จาก ขณะที่จิตเป็นสมาธินั้น ๑๕๐

แต่ว่าถ้าหากมันยังไม่โพล่งออกมา เราก็ยังมีวิธีอื่นอีกอันหนึ่ง คือให้น้อมจิตไปสู่การพิจารณา ปัญหาที่เรากำลังมีอยู่. การพิจารณาด้วยกำลังของสมาธิ ในลักษณะเช่นนี้เองเรียกว่า **ปัญญาสิกขา** หรืออย่างน้อยก็สงเคราะห์เข้าในปัญญาสิกขา. ในคืนวันที่ตรัสรู้ พระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้ปฏิจจสมุปบาท คือรู้อะไรเป็นอะไร ทยอยกันไปตามลำดับ ทั้งนี้ก็โดยสมาธิ อย่าง

ที่กล่าวมาแล้ว. พระองค์ได้ตรัสเล่าเรื่องนี้ไว้อย่างละเอียด แต่รวมใจความแล้วก็คือว่า ในขณะที่จิตเป็นสมาธิดีแล้ว ก็น้อมจิตไปเพื่อพิจารณาปัญหานั้น ๆ. ๑๕๑

ทั้งหมดนี้เป็นการแสดงให้เห็นว่า **ปัญญากับสมาธินี้จะต้องเกี่ยวข้องกันเสมอไป.** แต่ว่าอาการที่ปัญญา อาศัยสมาธินั้นบางทีเรามองไม่เห็นเลย เช่นเวลาที่เงียบสงัดเย็นสบายไม่มีอะไรรบกวนใจ จิตเป็นสมาธิสดชื่นดี เราก็คิดอะไร ๆ ที่เป็นคำตอบของปัญหา ซึ่งติดค้างอยู่ในใจได้ เป็นต้น. ๑๕๒

แต่ในพุทธศาสนานั้น ท่านแสดงความสัมพันธ์ระหว่างสมาธิกับปัญญา ยิ่งขึ้นไปกว่านั้นอีก คือ **ต้องมีสมาธิจึงจะมีปัญญา ; ต้องมีปัญญาจึงจะมีสมาธิ,** ข้อนี้เป็นเพราะ ในการที่จะให้เกิดสมาธิ ยิ่งไปกว่าสมาธิตามธรรมชาตินั้น มันต้องอาศัยการต่าง ๆ ของจิต ว่าจะบังคับมันอย่างไร จึงจะเกิดเป็นสมาธิขึ้นมาได้ ; ฉะนั้น คนมีปัญญา จึงสามารถมีสมาธิมากขึ้นได้ตามลำดับ. เมื่อมีสมาธิมากขึ้น ปัญญาก็ยิ่งมีกำลังมากขึ้นตามมันส่งเสริมซึ่งกันและกันไปในตัว. ๑๕๓

ถ้ามีปัญญาแล้ว ก็จะต้องมีความเห็นแจ้ง และมีผลเป็นความรู้สึกเบื่อหน่ายสลดสังเวช ถอยหลังออกมาจากสิ่งทั้งปวงที่เคยหลงรักหลงยึดถือ. ถ้ายังรี่เข้าไปหาสิ่งทั้งปวงด้วยความหลงรัก ด้วยความยึดถือ ด้วยความหลงใหลแล้วไม่ใช่เป็นปัญญาของพระพุทธศาสนา. ที่ว่าชะงักหรือถอยหลังนี้ไม่ใช่ทางกิริยาอาการ เช่นจะต้องจับสิ่งนั้น สิ่งนี้ขว้างทิ้งหรือทุบตีให้แตกหัก

หรือว่าต้องวิ่งหนีเข้าป่าไป อย่างนี้ก็หามิได้ แต่หมายถึงชะงักถอยหลัง ด้วยจิตใจโดยเฉพาะ คือมีจิตใจถอยห่าง ออกจากการที่เคยตกเป็นทาสของสิ่งทั้งปวงมาเป็นจิตที่อิสระ **๑๕๔**

ผลของความเบื่อหน่ายคลายความอยาก จากสิ่งทั้งปวงมันเป็นอย่างนี้ ไม่ใช่ไปฆ่าตัวตาย หรือเข้าป่าไปบวชเป็นฤาษีแล้วเอาไฟจุดเผาสิ่งต่าง ๆ เสียให้หมด. ภายนอกจะเป็นอย่างไรก็เป็นไปตามเรื่อง ยังคงเป็นไปตามเหตุผลตามความเหมาะสม แต่ภายในจิตใจนั้นย่อมเป็นอิสระ ไม่เป็นทาสของสิ่งใดอย่างแต่ก่อนอีกต่อไป. นี่คือ **อานิสงส์ของปัญญา** ท่านใช้เรียกด้วยคำบาลีว่า **"วิมุตฺติ"** หมายความว่า หลุดพ้นจากการเป็นทาสของสิ่งทั้งปวง โดยเฉพาะทาสของสิ่งที่เรารัก. **๑๕๕**

แม้แต่สิ่งที่เราไม่รัก เราก็ตกเป็นทาสของมันเหมือนกัน เป็นทาสตรงที่ต้องไปเกลียดมันนั่นเอง อยู่เฉย ๆ ไม่ได้ : อุตส่าห์ไปเกลียดมัน ไปร้อนใจกับมัน มันบังคับเราได้เหมือนกับของที่เรารัก แต่อยู่ในลักษณะคนละอย่าง ฉะนั้น **คำว่าเป็นทาสของสิ่งทั้งปวงนั้น ย่อมหมายถึงทั้งทางที่พอใจและไม่พอใจ** ทั้งหมดนี้แสดงว่า เราหลุดออกจากการเป็นทาสของสิ่งทั้งปวง มาเป็นอิสระอยู่ได้ด้วยอาศัยปัญญา **๑๕๖**

พระพุทธเจ้าท่านจึงได้วางหลักไว้สั้น ๆ ที่สุดว่า **คนเราบริสุทธิ์ได้ด้วยปัญญา. ท่านไม่เคยตรัสว่าบริสุทธิ์ได้ด้วยศีลด้วยสมาธิ ; แต่บริสุทธิ์ได้ด้วยปัญญา เพราะมันทำให้หลุดออกมาจากสิ่งทั้งปวง.** การไม่หลุดก็คือ มีความไม่บริสุทธิ์สกปรกมืดมัว

เร่าร้อน, เมื่อหลุดก็จะมีความบริสุทธิ์สะอาด-สว่างไสวแจ่มแจ้ง-และสงบเย็น, มันเป็นผลของปัญญาหรือเป็นลักษณะอาการที่แสดงว่า **ปัญญาได้เข้าปฏิบัติหน้าที่ของมันถึงที่สุดแล้ว** ฉะนั้นขอให้ท่านทั้งหลายจงได้กำหนดพิจารณาสิกขาข้อที่ ๓ คือปัญญานี้ให้ดี ๆ ว่ามันมีอยู่อย่างไร และเป็นของสูงสุดเพียงไร **๑๕๗**

ปัญญาในทางพระพุทธศาสนาก็คือ ปัญญาที่ถอนตนออกมาเสียจากสิ่งทั้งปวง โดยการทำลายอุปาทาน ๔ ประการเสียได้หมดสิ้น ความยึดติดทั้ง ๔ นั้นเป็นเหมือนกับเชือกที่ผูกมัดล่ามเราไว้ ; ปัญญาก็เป็นเสมือนมีดที่จะตัดสิ่งเหล่านั้นให้ขาดไปจนไม่มีอะไรเป็นเครื่องผูกมัดเราไว้ให้ติดอยู่กับสิ่งต่าง ๆ ได้อีกต่อไป. **๑๕๘**

ข้อปฏิบัติทั้ง ๓ อย่างดังกล่าวนี้ จะคงทนต่อการพิสูจน์หรือไม่ จะเป็นหลักวิชาอันแท้จริง เหมาะที่ทุกคนจะปฏิบัติหรือไม่ ขอให้พิจารณาดู. **๑๕๙**

เมื่อดูต่อไปอีก จะเห็นว่าหลักทั้ง ๓ ข้อนี้ไม่ค้านกับศาสนาไหนเลย ถ้าศาสนานั้น ๆ ต้องการจะแก้ปัญหาต่าง ๆ ที่เป็นความทุกข์ของมนุษย์กันจริง ๆ. **พุทธศาสนาย่อมไม่เป็นปฏิปักษ์ต่อศาสนาใด ๆ แต่มีอะไร ๆ มากไปกว่าศาสนาอื่น ๆ มีโดยเฉพาะก็คือ การปฏิบัติในทางปัญญา อันเป็นสิกขาข้อสุดท้ายเพื่อตัดความยึดมั่นทั้ง ๔ ประการ ปลดเปลื้องจิตใจให้เป็นอิสระจากสิ่งทั้งปวง ไม่ผูกพันเป็นทาส หรือตกอยู่ในอำนาจของสิ่งทั้งปวงเช่นพระเป็นเจ้าบนสวรรค์ หรือผีสางเทวดา. ข้อนี้แหละ ไม่มี**

ศาสนาอื่นกล้าพอที่จะสอนให้เป็นอิสระสิ้นเชิง ; ฉะนั้น เราจงเข้าใจความสำคัญของพระพุทธศาสนาไว้ให้ดี ๆ ดังที่กล่าวมา. ๑๖๐

เมื่อความจริงได้แสดงแล้วว่า พระพุทธศาสนากล้าท้าให้พิสูจน์ว่ามีอะไร ๆ ทุกอย่างที่ศาสนาอื่น ๆ มี ; และยังมีอะไรบางอย่าง มากไปกว่าที่เขามีกัน. ฉะนั้นจะเห็นได้ทันทีว่า **พุทธ**ศาสนา**นี้เป็นของคนทั่วไป** หรือเป็นศาสนาสากล**ที่ใช้ได้แก่คนทุกคน** ทุกยุคทุกสมัย ; เพราะว่าทุกคนมีปัญหาความทุกข์อย่างเดียวกันหมด คือทุกข์เพราะเกิด แก่ เจ็บ ตาย ทุกข์เพราะความอยาก ความยึดถือครอบงำย่ำยี ไม่ว่าเทวดา มนุษย์ สัตว์เดรัจฉาน ย่อมจะมีปัญหาอย่างเดียวกัน มีสิ่งที่ต้องทำอย่างเดียวกัน คือต้องตัดกิเลสตัณหาที่เป็นตัวการสำคัญ หรือตัดความยึดติดที่ผิด ๆ นี้เสียให้ได้. นี้แหละ คือ**ความหมายของความเป็นศาสนาสากล.** ๑๖๑

คู่มือมนุษย์

เรื่อง

คนเราติดอะไร

(เบญจขันธ์)

อะไรเป็นที่ตั้งที่ยึด **ที่เกาะเกี่ยวของอุปาทานฯ** ที่ตั้งของอุปาทานก็คือโลกนี้เอง, คำว่า **“โลก”** ในทางพระพุทธศาสนา มีความหมายกว้างกว่าความหมายตามธรรมดา คือหมายถึงสิ่งทั้งปวงทั้งสิ้นกันทีเดียว ไม่ว่าจะเกี่ยวกับมนุษย์ เทวดา พรหม สัตว์เดรัจ-ฉาน สัตว์นรก ปีศาจ เปรต อสุรกาย อะไรก็สุดแท้ที่จะมี รวมแล้วก็เรียกว่าโลก. **๑๖๒**

การรู้จักโลก มีความหมายอยู่ตรงที่ว่ามันมีความลึกลับเป็นชั้น ๆ. เรารู้จักกันแต่ชั้นนอก ๆ ที่เรียกว่า **“ชั้นสมมติ”** นี้หมายถึงตามสติปัญญาของคนทั่ว ๆไป. พระพุทธศาสนาจึงมีการสอนให้ดูกันหลาย ๆ ชั้น. ท่านมีวิธีแนะให้ดูการจำแนกโลกออกเป็นฝ่ายวัตถุ ซึ่งเรียกกันว่า **รูปธรรม**อย่างหนึ่ง; ฝ่ายจิตใจเรียกว่า **นามธรรม** อีกฝ่ายหนึ่ง. ยิ่งกว่านั้นท่านได้แบ่งส่วนที่เป็นนามธรรมหรือจิตใจนี้ออกเป็น ๔ ส่วน เมื่อเอารูปธรรม ๑ ส่วนมารวมกันเข้ากับนามธรรมก็ได้เป็น ๕ ส่วน ท่านเลยเรียกว่า **เบญจขันธ์หรือขันธ์ห้า** แปลว่าส่วน ๕ ส่วนประกอบกันขึ้นเป็นโลก คือเป็นสัตว์เป็นคนนี่เอง. **๑๖๓**

การดูโลก ก็หมายถึงการดูสัตว์โลก โดยเฉพาะอย่างยิ่งก็คือคน เพราะปัญหาอยู่ที่เรื่องของคน. ร่างกายเป็นวัตถุที่เรียกว่ารูปหรือ **รูปขันธ์** (ส่วนที่เป็นรูป); ส่วนที่เป็นจิตใจอีก ๔ ส่วนนั้นจำแนกไปได้คือ:- **๑๖๔**

ส่วนที่ ๑ เรียกว่า **"เวทนา"** หมายถึงความรู้สึก ๓ ประการ คือสุขหรือพอใจอย่างหนึ่ง, ทุกข์หรือไม่พอใจอย่างหนึ่ง, อีกแบบหนึ่งอยู่ในลักษณะที่ไม่อาจจะเรียกได้ว่าสุขหรือทุกข์ คือเป็นเรื่องที่ยังเฉย ๆ อยู่ แต่ก็เป็นความรู้สึกเหมือนกัน. ความรู้สึกนี้มีประจำอยู่ในคนเราเป็นปกติ, วันหนึ่ง ๆ ย่อมเต็มไปด้วยความรู้สึก; ท่านจึงถือว่าเป็นส่วนหนึ่งที่ประกอบกันเป็นคน และเรียกส่วนนี้ว่า **เวทนา** หรือ**เวทนาขันธ์.** **๑๖๕**

ส่วนที่ ๒ เรียกว่า **"สัญญา"** แปลว่ารู้ตัว เป็นความรู้สึกตัวอยู่เหมือนอย่างว่าเรากำลังตื่นอยู่ คือไม่หลับ ไม่สลบ ไม่ตาย หรือเรียกว่ามีสติสมปฤดี. โดยทั่ว ๆ ไป มักจะอธิบายกันว่าเป็นความจำได้หมายรู้ ก็ถูกเหมือนกัน เพราะว่ายังไม่เมา ไม่สลบ ไม่หลับ ไม่ตาย ดังที่กล่าวมาแล้ว เมื่อกระทบอะไร ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ก็รู้สึกหรือจำได้ว่าเป็นอะไร เช่นรู้ว่า เขียว แดง สั้น ยาว คน สัตว์ ฯลฯ ตามแต่จะจำได้. นั่นแหละ เป็นความรู้สึกของสมปฤดี หรือ "สัญญา" ในที่นี้. **๑๖๖**

ส่วนที่ ๓ เรียกว่า **"สังขาร"** มีความหมายมาก จนมันปนกันยุ่งไปหมด, เราพูดถึงสังขารที่เป็นส่วนของนามธรรมนี้กันก่อน แปลว่า "ปรุง" คือกิริยาอาการของสิ่งที่เป็นอยู่ในคนหนึ่ง ๆ

ได้แก่ การคิดหรือความคิดเช่นคิดจะทำ คิดจะพูด คิดอย่างนั้นอย่างนี้ คิดดีคิดเลวคิดในทางไหนก็จัดเป็นความคิดทั้งนั้น. ความรู้สึกที่เป็นความคิดพลุ่งขึ้นมาจากการปรุงแต่งภายในใจนี้เรียกว่าสังขาร. คำว่า **สังขาร** ในที่อื่นนั้น หมายถึงบุญกุศลที่ปรุงแต่งคนให้เกิดขึ้นก็มีหมายถึงร่างกายหรือโครงร่างที่มีจิตใจครองดังนี้ก็มี มีความหมายหลายทาง แต่ตรงกันโดยเหตุที่มันมีความหมายไปในทางมี**การปรุงแต่งประกอบกันขึ้นมา** ๑๖๗

ส่วนที่ ๔ เรียว่า **"วิญญาณ"** หมายถึงจิตที่ทำหน้าที่รู้สึกที่ตา ที่หู ที่จมูก ที่ลิ้น และที่กายทั่ว ๆ ไปตลอดถึงที่ใจของตนเองด้วย (ไม่ใช่เจตภูตอย่างที่คนส่วนมากเข้าใจกัน). ๑๖๘

ขันธ์ห้านี่แหละเป็นที่เกาะยึดของอุปาทานทั้ง ๔ ที่ได้อธิบายแล้ว ขอให้ย้อนไปอ่านแล้วนำมาพิจารณาให้เข้าใจกันให้ดี ให้รู้ว่าความยึดนั้นมันเกาะจับอยู่กับส่วน ๕ ส่วนนี้อาจยึดเอาแต่ละส่วนว่าเป็นตัวตนก็ได้ แล้วแต่ความโง่ของคน, เหมือนอย่างเด็กเล็ก ๆ ที่เดินเซไปโดนประตู เจ็บ ต้องตีประตูเสียทีหนึ่งจึงจะหายโกรธและหายเจ็บ อย่างนี้หมายความว่ายึดเอารูปล้วน ๆ คือประตูซึ่งเป็นไม่แท้ ๆ ว่าเป็นตัวตน นั้นเป็นอุปาทานในขั้นต่ำที่สุด ๑๖๙

สำหรับคนโต ๆ ก็โกรธร่างกายถึงกับทุบตีร่างกายหรือโขกศีรษะตัวเอง ก็ยึดถืออย่างเดียวกันกับเด็ก คือไปยึดถือเอาร่างกายเป็นตัวตน. ถ้าหากว่าฉลาดขึ้นไปกว่านั้น ก็จะถือเอาเวทนาหรือสัญญาหรือสังขารหรือวิญญาณส่วนใดส่วนหนึ่งว่าเป็นตัวตน.

ถ้าหากไม่อาจจะแยกออกได้ก็ยึดทั้งกลุ่มว่าเป็นตัวตน คือเอาทั้ง ๕ ส่วนรวมกลุ่มกันเป็นตัวตนอย่างนี้ก็ได้. ๑๗๐

ถัดมาจากรูปก็คือ **เวทนา** กล่าวคือความรู้สึกว่าสุข ทุกข์ หรือไม่สุข ไม่ทุกข์ มีทางที่จะยึดเป็นตัวตนได้มากที่สุด เราจะมองดูตัวอย่างในเรื่องเราหลงใหล ในกามสุขโดยเฉพาะก็คือความเอร็ดอร่อย ความถูกอกถูกใจในรูป เสียง กลิ่น รส และสัมผัสต่าง ๆ ที่ได้รับอยู่. ตัวเวทนาในที่นี้ก็คือความรู้สึกเอร็ดอร่อยซึ่งเป็นความสุข แล้วก็ไปติดความสุขนั้นหรือความอร่อยนั่นเอง. คนยึดถือเวทนาเป็นตัวเป็นตนกันอยู่มาก หรือว่าแทบทั้งหมด เพราะว่าไม่มีใครที่จะไม่ชอบความเอร็ดอร่อย โดยเฉพาะอย่างยิ่งก็การสัมผัสทางผิวหนัง. ความไม่รู้หรือความหลงผิดทำให้มองไม่เห็นสิ่งอื่นใด มองเห็นแต่ความเอร็ดอร่อย แล้วยึดถือเป็นตัวเป็นตน และจะยึดเอาสิ่งนั้นมาเป็นของตน. ๑๗๑

ความรู้สึกทางพอใจหรือไม่พอใจก็ตาม ย่อมจะเรียกได้ว่าเป็นที่ตั้งของความทุกข์ได้ทั้งนั้น. ความรู้สึกชอบกับชังนี้ ตามความหมายทางธรรมะแล้วย่อมถือว่าเป็นความทุกข์เท่ากัน เพราะมันทำให้เกิดความทรมานใจเท่ากัน : ความชอบทำให้ใจฟู ความไม่ชอบทำให้ใจแฟบ การดีใจและเสียใจ ก็เป็นการทำให้จิตเหน็ดเหนื่อยเท่ากัน ทำให้เกิดหวั่นไหวทางจิตได้เท่ากัน ทั้งหมดนั้นเรียกว่ายึดเวทนาเป็นตัวตน. ๑๗๒

ขอให้ทุกคนพิจารณาความยึดถือเวทนาว่าเป็นตัวตนของตนในตนเอง ให้เข้าใจอย่างถูกต้องจริง ๆ จะเป็นหนทางทำให้

เป็นอิสระจากเวทนา. เวทนาเป็นสิ่งที่มีอำนาจเหนือจิตใจ แล้วดึงเราไปสู่สภาพที่จะต้องเสียใจในภายหลัง. ในทางปฏิบัติเพื่อบรรลุเป็นพระอรหันต์ ท่านสอนให้พิจารณาเรื่องเวทนาโดยเฉพาะก็มีมาก. มีผู้ที่บรรลุเป็นพระอรหันต์เพราะกำหนดเวลา เป็นวัตถุสำหรับการพิจารณาเพื่อความหลุดพ้นจากทุกข์ อย่างนี้ก็มีมาก. ๑๗๓

เวทนานี้เป็นที่ตั้งแห่งความยึดถือได้ง่ายกว่าสิ่งใด ๆ ทั้งหมด เพราะมันเป็นที่มุ่งหมายสูงสุดของสิ่งที่เราพากเพียรทำกัน : เราอุตส่าห์ศึกษาเล่าเรียนอุตส่าห์ประกอบการงานอาชีพต่าง ๆ ก็เพื่อให้ได้เงินแล้วก็ไปซื้อหาสิ่งต่าง ๆ เช่น ของใช้ ของกิน เครื่องบำรุงบำเรอ ตลอดจนถึงรสพิเศษจากเพศตรงกันข้าม แล้วก็บริโภคของเหล่านั้นเพื่อหวังอย่างเดียวคือสุขเวทนา กล่าวคือความเอร็ดอร่อยทางตา หู จมูก ลิ้น และทางกาย ๑๗๔

เราลงทุนด้วยกำลังทรัพย์ กำลังกาย กำลังใจทั้งหมดก็เพื่อหวังสุขเวทนาอันเดียวนี้เท่านั้น ก็รู้อยู่แก่ใจกันดีทุกคน ถ้าไม่เพราะอำนาจของสุขเวทนานี้แล้ว ท่านทั้งหลายก็คงจะไม่ลงทุนเรียน ลงทุนทำการงาน ลงเรี่ยวลงแรงหาเงิน ฉะนั้นจะเห็นได้ว่าเรื่องสุขเวทนานี้ ไม่ใช่เรื่องเล็กน้อยเสียแล้ว ถ้ามีความรู้ความเข้าใจ ก็จะสามารถควบคุมมันได้ จนทำให้เรามีจิตใจสูงอยู่เหนือความรู้สึกชนิดนั้น จะทำให้เราสามารถทำสิ่งต่าง ๆ ได้ดีกว่าที่เราปล่อยให้เป็นไปตามธรรมดา. แม้ความยุ่งยากต่าง ๆ ในสังคม ก็มีมูลมาจากสุขเวทนานี้เหมือนกัน. ๑๗๕

การกระทบกระทั่งระหว่างประเทศ หรือระหว่างครึ่งโลกกับครึ่งโลกที่จะต้องรบกัน เมื่อไล่เบี้ยไปถึงที่สุดแล้วจะไปพบความจริงที่ว่า ทุกฝ่ายตกเป็นทาสของสุขเวทนาดังที่กล่าวมามาแล้ว การทำสงครามกันนั้น ไม่ใช่เพราะมีมูลมาจากความยึดถือเกี่ยวกับลัทธิ หรือเกี่ยวกับอุดมคติอะไรก็หามิได้ ที่แท้แล้วมันก็เนื่องมาจากประโยชน์สุข ต่างฝ่ายจะมุ่งแต่ให้ได้ประโยชน์มาก จะกอบโกยเอาแต่ประโยชน์ส่วนตัว ลัทธินั้นเป็นเครื่องบังหน้าหรือเหตุประกอบรอง ๆ ลงไปเท่านั้นเอง **ส่วนลึกที่สุดอยู่ที่การตกเป็นทาสของสุขเวทนา** ฉะนั้น การรู้จักเวทนาก็หมายถึงการรู้จักมูลเหตุอันสำคัญ ที่ทำให้เราตกเป็นทาสของกิเลสหรือความชั่วจนได้รับความทุกข์ในทุกระดับ. ๑๗๖

เมื่อมนุษย์เป็นอย่างไร เทวดาก็เป็นอย่างนั้น คือตกอยู่ภายใต้อำนาจสุขเวทนาอย่างเดียวกับมนุษย์และยิ่งกว่ามนุษย์ เพียงแต่เขาสมมติให้เป็นเรื่องที่ดีกว่าประณีตกว่าได้อย่างอกอย่างใจกว่าเท่านั้น แต่ก็ยังไม่พ้นไปจากเรื่องตัณหาอุปาทาน หลงติดอยู่ในรสอร่อยทาง ตา หู จมูก ลิ้น กายใจ นั่นเอง. ๑๗๗

ถ้าสูงขึ้นไปถึงขั้นพรหม ก็ต้องยกความอร่อยในทางกามารมณ์ออกเสีย แต่ไม่พ้นจากความอร่อยทางจิตอีกชนิดหนึ่ง ที่เรียกว่าฌานหรืออยู่ในสมาธิ เกิดความสุขใจเป็นรสอร่อยขึ้นมา ก็ติดใจในรสอร่อยนั้นเหมือนกัน. แม้ไม่เกี่ยวกับกามารมณ์ก็เป็นสุขเวทนานั่นเอง. ๑๗๘

ยิ่งสัตว์ที่ต่ำลงไปกว่ามนุษย์ด้วยแล้ว มันย่อมตกอยู่ภายใต้อำนาจของสุขเวทนาอย่างไม่เป็นระเบียบ ยิ่งกว่ามนุษย์เรามากมายนัก ฉะนั้น การรู้เรื่องของเวทนาว่าเป็นอย่างไร โดยเฉพาะรู้เรื่องเวทนาว่า ไม่ใช่เป็นตัวเราของเราเลย ไม่ควรจะยึดถือ จึงเป็นสิ่งที่มีประโยชน์แก่ชีวิตของคนเราจริง ๆ. **๑๗๙**

ถัดไปก็คือเรื่อง **สัญญา** หรือที่เรียกว่า **สมปฤดี** นั่นเอง. นี้มีทางที่จะยึดถือว่า เป็นตัวเป็นตนของเราได้ง่ายเหมือนกัน อย่างที่ชาวบ้านทั่ว ๆ ไปมักชอบพูดกันว่า ถ้านอนหลับจะมีอะไรบางอย่างออกไปจากตัวเราที่เรียกว่า **เจตภูต** หรือจะเรียกว่าอะไรสุดแท้ ในขณะนั้นเราก็เหมือนท่อนไม้ ไม่มีความรู้สึกทางตาหูจมูกลิ้นและกาย พอสิ่งนั้นกลับสู่ร่างกายอีก จึงจะรู้สึกสมปฤดีตามเดิม มีสติสตังขึ้นมาตามเดิม คนเขาหลงเชื่อกันอย่างนั้นมาก เลยยิ่งมีทางที่จะยึดเอาสัญญาหรือสมปฤดีนี้ว่าเป็นตัวตนมากขึ้น. **๑๘๐**

แต่ถ้าว่ากันตามทางพุทธศาสนาแล้ว สัญญาไม่ใช่เป็นตัวตน สัญญาเป็นเพียงความรู้สึกจำได้หมายรู้ที่ยังคงดีอยู่. พอเกิดการไม่เป็นระเบียบในการปรุงแต่งเท่านั้น สิ่งที่เราเรียกว่า **สัญญา** หรือ **สมปฤดี** ก็จะกลายเป็นใช้ไม่ได้ไปทันที. พุทธศาสนาไม่ยอมรับว่าสัญญาเป็นตัวตนก็เพราะเหตุนี้ ;แต่คนทั่วไปก็ชอบเดา หรือสันนิษฐานไปในทางที่จะยึดถือว่าเป็นตัวตน. การศึกษาพุทธศาสนากลับได้ความรู้ที่ตรงกันข้าม ว่านั่นไม่ใช่ตัวตนของใคร. นั่นเป็นเพียงผลของการปรุงแต่งตามธรรมชาติ

ในคน ๆ หนึ่ง เท่านั้นเอง. ๑๘๑

ขันธ์ถัดไปคือ **สังขาร** ได้แก่ความ **นึกคิด** ความรู้สึกจะทำนั่นทำนี่ จะได้นั่นได้นี่ เป็นความคิดดีก็ตาม ชั่วก็ตาม แสดงความเป็นตัวเป็นตนหนักขึ้นไปอีก, ใคร ๆ ก็จะรู้สึกว่า ถ้าจะเป็นตัวตนกันบ้างละก็ ตัวผู้นึกคิดนี่แหละ น่าจะเป็นตัวตนมากกว่าอย่างอื่น. อย่างนักปรัชญาคนหนึ่งของยุคปัจ–จุบัน เขามีปรัชญาของเขาง่าย ๆ ว่า "ข้าพเจ้าคิดได้ ข้าพ–เจ้าจึงมีอยู่"

แม้นักปรัชญาในสมัยวิทยาศาสตร์อย่างนี้ ก็ยังยึดถือตัวตนอย่างเดียวกับ ในสมัยเมื่อสองสามพันปีมาแล้ว โดยถือเอาตัวความคิดนั้นว่าเป็นตัวตน. ๑๘๒

พุทธศาสนาได้ปฏิเสธเวทนา และสัญญา ว่าไม่ใช่ตัวตนมาแล้ว ยังปฏิเสธความคิด หรือตัวจิตที่คิด ว่าไม่ใช่ตัวตนเหมือนกัน. เพราะอาการที่คิดขึ้นมาได้นั้น มันเป็นเรื่องของธรรมชาติ เป็นผลของการปรุงของสิ่งหลาย ๆ สิ่งสำเร็จรูปเป็นความคิดขึ้นมาได้ อยู่ในกลุ่มของส่วนประกอบต่าง ๆ ที่ประกอบกันเป็นคน โดยไม่ต้องมีตัว "ข้าพเจ้า" ที่เป็นตัวตนอย่างว่า ; สังขารหรือความคิดนี้ จึงถูกยืนยันว่าเป็นอนัตตา กล่าวคือไม่มีตัวไม่มีตนอย่างเดียวกันกับขันธ์อื่น ๆ ที่กล่าวมาแล้ว. ๑๘๓

คำในพระพุทธศาสนาก็ระบุชัดอยู่แล้วว่า "สังขาร" ซึ่งแปลว่าของปรุงแต่ง คือของหลาย ๆ อย่างมาปรุงกันเข้าจึงยิ่งไม่ใช่ตัวตน. ความลำบากเข้าใจยากอยู่ตรงที่ว่า พวกเราไม่มีความเข้าใจในเรื่องของนามธรรม หรือจิตใจอย่างเพียงพอ เรา

รู้จักกันแต่เรื่องรูปธาตุที่เป็นวัตถุ, แต่ธาตุอีกประเภทหนึ่ง ที่เป็นนามธรรมไม่ใช่วัตถุ เราแทบจะไม่เข้าใจกันเสียเลย เราจึงเข้าใจยากในเรื่องของการปรุงทางนามธาตุ. ๑๘๔

ในที่นี้บอกได้แต่เพียงตามหลักพุทธศาสนาว่า เป็นการปรุงของธาตุหลาย ๆ ธาตุ รวมทั้งวัตถุธาตุและนามธาตุ สิ่งที่เรียกว่าความคิด หรือ "สังขาร" จึงเกิดขึ้นในใจของตัวเราเอง และทำให้เข้าใจไปว่า มีผู้ใดผู้หนึ่งเป็นผู้คิดเชื่อไปในทำนองว่าเป็นเจตภูต เป็นวิญญาณ เป็นตัวเจ้าของร่างหรืออะไรทำนองนี้. พุทธศาสนาปฏิเสธสิ่งเหล่านี้อย่างสิ้นเชิงเมื่อได้แยกออกเป็นส่วน ๆ ไม่มีอะไรเหลือ แล้วก็พิสูจน์แต่ละส่วน ๆ ว่าไม่มีส่วนไหนเป็นตัวเป็นตน ตลอดถึงส่วนที่เป็นความคิด ก็ไม่ใช่ตัวตนอย่างที่คนทั่วไปเข้าใจกันเลย. ๑๘๕

ถัดไปเป็นส่วนสุดท้ายเรียกว่า **"วิญญาณ"** ทำหน้าที่รู้แจ้งทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ มันเป็นสิ่งที่ไม่ใช่ตัวตนของเราเหมือนกัน เพราะเหตุว่าอวัยวะนั้น ๆ ล้วนมีความสามารถรับรู้รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส อยู่ตลอดเวลา. เมื่อตากับรูปถึงกันเข้า วิญญาณก็เกิดขึ้น เป็น ๓ ฝ่ายด้วยกัน. เช่นตาก็มีความรู้แจ้งเกิดขึ้นว่ารูปนั้นมีสัณฐานอย่างไร เป็นรูปคนหรือสัตว์ สั้นหรือยาว ขาวหรือดำ อย่างนี้เป็นต้น. ๑๘๖

ความรู้แจ้งที่เกิดขึ้นทำนองนี้เหมือนกับกลไกอันหนึ่ง ซึ่งเป็นไปเองตามธรรมชาติ อย่างอัตโนมัติ แต่มีคนบางพวกถือกันว่านั่นแหละเป็นเจตภูต หรือเป็นตัววิญญาณที่แล่นเข้าแล่น

ออกจากใจมารับความสัมผัสทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย อย่างนี้ก็มี แล้วยึดถือเอาเป็นตัวตน. ตามหลักพุทธศาสนาถือว่า มันเป็นธรรมชาติอย่างนั้น ถ้ารูปและตาพร้อมทั้งประสาทตา ได้มีการกระทบกันก็จะมีการเห็นเกิดขึ้นสำเร็จเป็นการรู้แจ้งทางตาเรียก **จักษุวิญญาณ** ตามชื่อของประสาทอันเป็นที่ตั้งแห่งการสัมผัส โดยไม่ต้องมีตัวตนอะไรที่ไหนอีก วิญญาณในศาสนาพุทธจึงไม่เหมือนวิญญาณในศาสนาอื่น ๆ.

๑๘๗

เมื่อได้แยกดูทีละส่วน ๆ คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ไม่เห็นมีส่วนไหนที่เป็นตัวตนของตนดังนี้แล้ว ก็จะถอนความเข้าใจผิดเรื่องตัวตนเสียได้ ว่าไม่ใช่เป็นตัวตนของใครเลย. ถ้าไม่เกิดความอยาก ก็ไม่เกิดความรักหรือเกลียดในสิ่งทั้งหลาย จึงจะเรียกว่าเห็นแจ้งในสิ่งทั้งปวงว่าไม่ใช่ตัวตน. การนึกคิดตามเหตุผลก็พอจะทำให้เชื่อว่าไม่ใช่ตัวตนได้ แต่มันก็เป็นเพียงความเชื่อ ไม่เป็นการรู้แจ้งชนิดที่จะตัดความยึดถือว่า เป็นตัวเป็นตนได้อย่างเด็ดขาด. เหตุนี้เองจึงต้องศึกษาพิจารณากันตามหลักแห่งสิกขา ๓ ประการ จึงจะถึงขนาดที่ถอนความยึดถือเรื่องนี้ได้.

๑๘๘

หน้าที่อันจะพึงปฏิบัติในเรื่องเบญจขันธ์ นี้คือต้องทำให้ความรู้แจ้งเกิดขึ้น เพื่อขจัดความโง่เสีย และก็จะเห็นเองว่า ไม่มีส่วนไหนที่เป็นตัวเป็นตนอันน่ายึดถือ เมื่อนั้นการยึดถือก็แตกสลายลง. แม้ยึดมาแต่กำเนิดก็ตาม มันต้องหมดไปด้วย ; ฉะนั้น

เราจำเป็นต้องศึกษาเรื่องเบญจขันธ์ซึ่งเป็นที่ตั้งแห่งความหลงว่าเป็นตัวตนนี้ให้ละเอียด. พระพุทธเจ้าทรงสอนเรื่องนี้มากกว่าเรื่องทั้งหลาย มีใจความสรุปสั้น ๆ ว่า **"เบญจขันธ์เป็นอนัตตา"** และถือว่าเป็นคำสอนที่เป็นตัวพระพุทธศาสนาแท้ เป็นใจความสำคัญของพระพุทธศาสนา ซึ่งจะมองกันในแง่ปรัชญา หรือวิทยาศาสตร์ หรือในฐานะเป็นศาสนาก็ตาม. ถ้าเรารู้ตามที่เป็นจริง ความยึดถือด้วยการเข้าใจผิดก็หายไป ความอยากทุกชนิดจะไม่มีทางเกิด และความทุกข์ก็จะไม่มี. ๑๘๙

ทำไม คนเราตามปกติจึงมองส่วน ๕ ส่วนนี้ไม่ออกตามที่เป็นจริง? เมื่อเราเกิดมาจากท้องมารดา เราไม่มีปัญญาของเราเอง : เราได้รับความรู้มาตามที่เขาสอนให้ เขาสอนเราไปในทางที่เข้าใจว่า ทุกสิ่งเป็นตัวตนไปทั้งนั้น. อำนาจสัญชาตญาณดั้งเดิม เกี่ยวกับการยึดถือว่าเป็นตัวตน (อัตตวาทุปาทาน) ซึ่งมีติดมาตั้งแต่เราเกิด ก็พอกพูนหนาแน่นยิ่งขึ้นทุกวัน, ในการพูดจาก็ใช้คำว่า ฉัน ท่าน ผู้นั้น ผู้นี้ ซึ่งล้วนแต่ย้ำการมีตัวตนให้แน่นแฟ้นยิ่งขึ้น. คนนั้นชื่อนั้น คนนี้ชื่อนี้ เป็นลูกคนนั้น เป็นหลานคนนี้ เป็นสามีคนนั้น เป็นภรรยาคนนี้ ล้วนแต่ระบุไปในทางเป็นตัวตนทั้งนั้น เราจึงพากันไม่รู้สึกตัว ในการที่ไปยึดถือความเป็นตัวเป็นตนเพิ่มขึ้นทุกวัน. ๑๙๐

เมื่อยึดว่าเป็นตัวเป็นตน ก็เกิดความเห็นแก่ตัว แล้วก็ประกอบการงานไปตามความเห็นแก่ตัวหรือพวกของตัวจนได้ประโยชน์มาบำรุงความใคร่ของตัวและพวกของตัว. แต่ถ้าหาก

ว่าเราเกิดความฉลาดจนมองเห็นว่านี้เป็นของหลอก ๆ เราก็จะหมดความยึดถือว่านั่นเป็นนาย ก. นาย ข. เป็นขุน หลวง พระ พระยา เป็นสัตว์ หรือมนุษย์ โดยเห็นว่าเป็นเพียงเรื่องที่คนเขาสมมติขึ้นพูดกันในทางสังคมเท่านั้นเอง. ถ้าเขาเข้าใจได้อย่างนี้แล้ว ก็นับว่าเป็นการเพิกถอนสิ่งที่หลอกลวงของสังคมได้ชั้นหนึ่ง. ๑๙๑

เมื่อพิจารณาดูร่างกายทั้งหมดของนาย ก. ก็จะพบว่า นาย ก. นั้น เท่ากับรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ สัมพันธ์กัน. การเห็นอย่างนี้ก็ฉลาดขึ้นมาอีกหน่อย เรียกได้ว่าไม่หลงติดในการสมมติทางโลก ๑๙๒

จะแยกให้ละเอียดออกไปอีก ก็มีทางทำได้ เช่นรูป ร่างกายนี้ แยกเป็นธาตุ ดิน น้ำ ลมไฟ หรือไม่แยกอย่างทางวัด ๆ เขาแยกกัน จะแยกอย่างวิทยาศาสตร์ เป็นคาร์บอน อ๊อกซิเจน ไฮโดรเจน ฯลฯ ก็ได้เหมือนกัน. อย่างนี้เรียกว่า เห็นลึกเข้าไปอีก คือมันหลอกลวงเราได้น้อยเข้าไปอีกชั้นหนึ่งกลายเป็นเห็นว่าคนไม่มี มีอยู่แต่ธาตุต่าง ๆ. ร่างกายเป็นรูปธาตุ ; จิตเป็นนามธาตุ แยกออกเป็นส่วนย่อย ๆ ทำหน้าที่ต่าง ๆ กัน เช่นรู้สึกนึกคิด และรู้ทางประสาททั้งหลาย, เมื่อเป็นดังนี้ ความรู้สึกว่านาย ก. นาย ข. ขุน หลวง พระ พระยา ก็หายไป ความรู้สึกว่าลูกของเรา ผัวของเรา เมียของเรานี้ก็พลอยหายไป. ๑๙๓

แต่เมื่อ **ดูกันในแง่ปรมัตถ์** จะปรากฏว่า แม้ธาตุดิน น้ำ ลม ไฟ ธาตุอ๊อกซิเจน ไฮโดรเจน หรืออะไรก็ตาม จะเป็นรูป เวทนา

สัญญา สังขาร วิญญาณก็ตาม ดูให้ลึกซึ้งแล้ว ก็จะพบลักษณะอันหนึ่ง ซึ่งเหมือนกันหมดคือ **"ความว่าง"** จากสิ่งที่เรียกว่าตัวตนของมันเอง. ดิน น้ำ ลม ไฟ ดูตรงไหน ๆ มันก็ไม่มีตัวตน ซึ่งภาษาพุทธศาสนาเรียกว่า **"สุญญตา"**. ๑๙๔

ท่านผู้ใดเห็นสิ่งทั้งหลายทั้งปวงเป็นของว่างได้ดังนี้แล้ว ความยึดถือหรืออุปาทาน ย่อมไม่มีทางที่จะเกิดได้ ที่เกิดแล้ว ก็ไม่มีทางที่จะเหลืออยู่ได้. มันจะสูญหายละลายไปหมด จนปราศจากความยึดติดโดยสิ้นเชิง มันจึงไม่มีสัตว์ไม่มีคน ไม่มีธาตุ ไม่มีขันธ์ ไม่มีอะไรทั้งหมด ; เป็น **"ความว่าง"** จากการมีตัวมีตนของมันเอง, เมื่อไม่ยึดติด ความทุกข์ก็ไม่มีทางเกิดขึ้น. ใครจะเรียกเขาว่าคนดี คนชั่ว คนสุข คนทุกข์ หรืออะไรก็ตาม ไม่เป็นของแปลกสำหรับเขา. ทั้งหมดนี้เป็นผลเกิดมาจากการมีความรู้ความเข้าใจ และมีความเห็นแจ้งในความจริงของเรื่องเบญจขันธ์ จนถอนความยึดติดที่ผิด ๆ ทั้ง ๔ ประการนั้นเสียได้. ๑๙๕

สรุปความว่า สิ่งทั้งปวงในโลกนี้รวมอยู่ในคำว่า **"เบญจขันธ์"** คือรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ แต่ละส่วนเป็นมายาไร้ตัวตน แต่ก็มีอำนาจของเวทนาล่อให้เกิดการยึดถือ จนคนทั่วไปอยากมี อยากเป็น อยากไม่ให้เป็นซึ่งล้วนแต่ทำให้เกิดทุกข์ ไม่อย่างเปิดเผยก็อย่างเร้นลับ. ทุกคนจะต้องอาศัยข้อปฏิบัติที่เรียกว่าไตรสิกขา (ศีล สมาธิ ปัญญา) ถอนความหลงติดในเบญจขันธ์เสียให้สิ้นเชิง จึงจะไม่ตกอยู่ใต้อำนาจของขันธ์ทั้งห้าและก็จะไม่มีความทุกข์. โลกจะอยู่ในลักษณะที่อำนวยความผาสุขใจให้แก่ผู้นั้น

ไม่ต้องร้อนใจเพราะสิ่งใด ๆ เป็นผู้มีจิตใจอยู่เหนือสิ่งทั้งปวงตลอดชีวิต นี้เป็นผลของการรู้แจ้งแทงตลอดในเรื่องเบญจขันธ์ตามคำสอนของพระพุทธเจ้า. ๑๙๖

“แนวการทำให้รู้แจ้งตามวิธีธรรมชาติ”

(แผนภูมิประกอบคำบรรยายครั้งที่ ๗)

ปีติและปราโมทย์ :	**(ความอิ่มใจในธรรม)**
ปัสสัทธิ :	**(ความรำงับ)**
สมาธิ :	**(จิตสงบ)**
ยถาภูตญาณทัสสนะ :	**(รู้ความเป็นจริงต่อโลก)**
นิพพิทา :	**(ความเบื่อหน่าย)**
วิราคะ :	**(ความคลายออก)**
วิมุตติ :	**(ความหลุดออก)**
วิสุทธิ :	**(ความบริสุทธิ์ไม่เศร้าหมอง)**
สันติ :	**(ความสงบเย็น)**
นิพพาน :	**(ภาวะที่ปราศจากความทุกข์)**

การพึ่งผู้อื่น.

อันพึ่งท่าน พึ่งได้ แต่บางสิ่ง
เช่นพึ่งพิง ผ่านเกล้า เจ้าอยู่หัว
หรือพึ่งแรง คนใช้ จนควายวัว
ใช่จะพ้น พึ่งตัว ไปเมื่อไร.
ต้องทำดี จึงเกิดมี ที่ให้พึ่ง
ไม่มีดี มีคนพึ่ง พึ่งเขาไฉน ?
ทำดีไป พึ่งตัว, ของตัวไป
แล้วจะได้ ที่พึ่ง ซึ่งถาวร.
พึ่งผู้อื่น พึ่งได้ แต่ภายนอก,
ท่านเพียงแต่ กล่าวบอก หรือพร่ำสอน
ต้องทำจริง เพียรจริง ทุกสิ่ง, ตอน-
นี้, จึงถอน ตัวได้ ไม่ตกจม.
จะตกจน หรือว่า จะตกนรก
ตนต้องยก ตนเอง ให้เหมาะสม
ตนไม่ยก, ให้ใครยก นั้นพาล่ม :
จะตกหล่ม ตายเปล่า ไม่เข้าการ ฯ

คู่มือมนุษย์

เรื่อง

การทำให้รู้แจ้ง
ตามวิธีธรรมชาติ

ในบทนี้ จะบอกให้ทราบต่อไปว่า สมาธิอาจจะมีได้โดยทางธรรมชาติอย่างหนึ่ง และจากการปฏิบัติตามหลักวิชา โดยเฉพาะอีกอย่างหนึ่ง : มีผลอย่างเดียวกันคือเมื่อจิตเป็นสมาธิแล้ว ก็นำไปเพ่งพิจารณา (วิปัสสนา). ๑๙๗

แต่มีข้อควรสังเกตอย่างหนึ่งว่า **สมาธิที่เกิดขึ้นตามธรรมชาตินั้น มันมักจะพอเหมาะพอสมแก่กำลังของปัญญาที่จะใช้ทำการพิจารณา ; ส่วนสมาธิที่เกิดจากการฝึกตามหลักวิชาการนั้น มันมักจะเป็นสมาธิที่มากเกินไป** หรือเหลือใช้และยังเป็นเหตุให้คนหลงผิดพอใจเพียงแค่สมาธินั้นก็ได้ เพราะว่าในขณะที่จิตเป็นสมาธิเต็มที่นั้น ย่อมเป็นความสุข ความสบายชนิดหนึ่ง ซึ่งทำให้เกิดความพอใจจนถึงกับหลงติดหรือหลงคิดว่าเป็นมรรคเป็นผล. โดยเหตุนี้ สมาธิที่เป็นไปตามทางธรรมชาติที่พอเหมาะพอสมกับการใช้พิจารณานั้นจึงไม่เสียหลายไม่เสียเปรียบสมาธิตามแบบที่ฝึกตามแนววิธีเทคนิคนัก. ขอแต่เพียงให้รู้จักประคับประคองทำให้สมาธิเกิด และให้เป็นไปด้วยดีก็แล้วกัน. ๑๙๘

ข้อความต่าง ๆ ในพระไตรปิฎก ก็มีเล่าถึงแต่เรื่องการบรรลุมรรคผลทุกชั้นตามวิธีธรรมชาติ ในที่เฉพาะพระพักตร์ของพระผู้มีพระภาคเจ้าเอง หรือต่อหน้าท่านที่สั่งสอนคนอื่น ๆ โดยไม่ได้ไปสู่ป่านั่งทำความเพียรอย่างมีพิธีรีตองกำหนดเพ่งอะไรต่าง ๆ ตามอย่างในคัมภีร์ที่แต่งกันใหม่ในชั้นหลัง ๆ. โดยเฉพาะในกรณีแห่งการบรรลุอรหัตตผลของภิกษุปัญจวัคคีย์ หรือฤาษี ๑,๐๐๐ รูป ด้วยการนั่งฟังอนัตตลักขณสูตร และอทิตตปริยายสูตรด้วยแล้ว จะยิ่งเห็นว่าไม่มีการพยายามตามหลักวิชาใด ๆ เลย แต่เป็นการเห็นแจ้งแทงตลอดตามวิธีของธรรมชาติแท้ ๆ. **๑๙๙**

นี่เป็นตัวอย่างที่ทำให้เราเข้าใจได้ดีว่า สมาธิตามธรรมชาตินั้น ย่อมเกิดขึ้นเอง ในระหว่างที่ทำความพยายามเพื่อจะเข้าใจเรื่องราวต่าง ๆ ให้แจ่มแจ้ง; และต้องมีอยู่มากในขณะที่มีความเห็นอันแจ่มแจ้งติดแนบแน่นอยู่ในตัวอย่างไม่แยกจากกันได้. ทั้งยังเป็นไปได้ตามธรรมชาติ ในทำนองเดียวกันกับตัวอย่างที่ว่า พอเราตั้งใจคิดเลขลงไปเท่านั้น จิตก็เป็นสมาธิขึ้นมาเอง ; พอเราจะยิงปืน จิตก็เป็นสมาธิบังคับให้แน่วแน่ขึ้นมาเองในเวลาเล็ง. **๒๐๐**

นี่แหละเป็นลักษณะของสมาธิ ที่เป็นไปเองตามธรรมชาติ ซึ่งตามปกติถูกมองข้ามไปเสีย เพราะมีลักษณะดูมันไม่ค่อยจะขลังจะศักดิ์สิทธิ์ ไม่ค่อยจะเป็นปาฏิหาริย์เป็นที่น่าอัศจรรย์. **แต่โดยที่แท้แล้ว คนเรารอดตัวมาได้เป็นส่วนใหญ่ ก็โดยอำนาจของ**

สมาธิตามธรรมชาตินี้เอง. แม้การบรรลุมรรคผลนิพพานเป็นพระอรหันต์ ก็อาศัยสมาธิตามธรรมชาติ ทำนองนี้เป็นส่วนมาก. **๒๐๑**

ฉะนั้น ขอท่านทั้งหลายอย่าได้มองข้ามเรื่องของสมาธิที่เป็นไปตามธรรมชาติ. **มันเป็นเรื่องที่เราอาจทำได้ก่อน หรือทำได้อยู่แล้วเป็นส่วนมาก.** ควรจะประคับประคองมันให้ถูกวิธีให้มันเป็นไปด้วยดีถึงที่สุด ก็จะมีผลเท่ากัน. เหมือนกับผู้ที่ได้บรรลุเป็นพระอรหันต์ไปแล้วเป็นส่วนมาก ซึ่งไม่เคยรู้จักนั่งทำสมาธิแบบใหม่ ๆ อย่างที่กำลังตื่น ๆ กันอยู่ในขณะนี้เลย. **๒๐๒**

ทีนี้ เราก็มาถึง **ความลับของธรรมชาติ** ที่เกี่ยวกับลำดับแห่งความรู้สึกต่าง ๆ ภายในใจ จนกระทั่งเกิดการเห็นแจ่มแจ้ง ตามที่เป็นจริงต่อโลก หรือต่อขันธ์ห้า. ลำดับแรกได้แก่ปีติและปราโมทย์หมายถึงความชุ่มชื่นใจหรือความอิ่มเอมใจในทางธรรม. การที่เราทำความดีอย่างใดอย่างหนึ่ง แม้การให้ทาน ซึ่งถือกันว่าเป็นบุญชั้นต้น ๆ ก็เป็นการทำให้เกิดปีติปราโมทย์ได้. ถ้าเป็นถึงขั้นศีล คือมีความประพฤติทางกายวาจา ไม่ด่างพร้อยจนถึงกับเคารพนับถือตัวเองได้ ปีติปราโมทย์ก็มากขึ้น. ถ้าหากไปถึงขั้นสมาธิจะเห็นได้ว่าในองค์ของสมาธิ อันดับแรกที่เรียกว่าปฐมฌานนั้น ก็มีปีติอยู่องค์หนึ่งด้วยโดยไม่ต้องสงสัย. **๒๐๓**

ปีติปราโมทย์ นี้ มีอำนาจอยู่ในตัวมันเองอย่างหนึ่ง ซึ่งจะทำให้เกิดความรำงับ (ปัสสัทธิ) ตามปกติจิตของคนเราไม่ค่อยจะรำงับ เพราะว่าจิตตกเป็นทาสของความคิดความนึกจากสิ่ง

ยั่วยวนภายนอก หรือจากความรู้สึกในอะไรต่าง ๆ อยู่ตลอดเวลา เป็นความฟุ้งอยู่ภายในไม่เป็นความสงบ แต่ถ้าหากมีปีติปราโมทย์ในทางธรรมมาประจำใจอยู่และมากพอสมควรแล้ว ความสงบรำงับนั้นจะต้องมีขึ้น จะมีมากหรือน้อย ตามอำนาจของปีติปราโมทย์ที่มีมากหรือน้อย. ๒๐๔

เมื่อมีความรำงับแล้ว ก็ย่อมเกิดอาการที่เรียกว่า **"สมาธิ"** คือ ใจสงบนิ่ง และอยู่ในสภาพที่คล่องสะดวกเบาสบายพร้อมที่จะไหวไปตามความต้องการ โดยเฉพาะก็เพื่อตัดกิเลส. **ไม่ใช่ทำจิตใจให้นิ่งเงียบ ตัวแข็งทื่อเป็นก้อนหิน**อะไรทำนองนี้ก็หาไม่ ร่างกายจะต้องให้มีความรู้สึกอยู่อย่างปกติ แต่ว่าจิตสงบเป็นพิเศษ เหมาะสมที่จะใช้นึกคิดพิจารณา มีความผ่องใสที่สุดเยือกเย็นที่สุด สงบรำงับที่สุด เรียกว่า **"กมฺมนีโย"** คือพร้อมที่จะรู้ นี่คือลักษณะของสมาธิที่เราต้องการ ไม่ใช่อยู่ในฌานสมาบัติตัวแข็งทื่อ เหมือนตุ๊กตาหินไม่รู้สึกตัวเลย. ๒๐๕

การอยู่ในฌานทำนองนั้น จะพิจารณาอะไรไม่ได้เลย. จิตที่ติดฌานจะพิจารณาธรรมไม่ได้ มีแต่จะตกลงสู่ภวังค์เสียเรื่อยไป ไม่สามารถนำมาใช้ในการพิจารณา **จัดว่าเป็นอุปสรรคของการทำวิปัสสนาโดยตรงทีเดียว** ผู้จะพิจารณาธรรมได้จะต้องออกจากฌานแล้วจึงพิจารณาโดยใช้อำนาจของการที่จิตมีสมาธิ ขนาดได้ฌานมาแล้วนั่นเองเป็นเครื่องมือ. ๒๐๖

ในการทำให้รู้แจ้งตามวิธีธรรมชาตินี้ เราไม่ต้องเข้าฌานชนิดที่ทำตัวเองให้แข็งทื่อ แต่ว่าต้องการจิตที่สงบ เป็นสมาธิ ที่มี

คุณสมบัติ **"กมฺมนีโย"** ครบถ้วนพร้อมที่จะรู้แจ้งจนเกิดความรู้ตามที่เป็นจริงต่อโลกทั้งหมด (ยถาภูตญาณทัสสนะ) โดยอาการตามธรรมชาติ ทำนองเดียวกันกับผู้รู้แจ้งขณะที่นั่งฟังพระผู้มีพระภาคเจ้าแสดงธรรม หรือนำไปคิดพิจารณา ในที่เหมาะสมจนรู้แจ้ง ไม่มีพิธีรีตองหรือปาฏิหาริย์อันเป็นเรื่องความเห็นผิดเป็นชอบ หรือหลงใหลต่าง ๆ แต่อย่างใด. **๒๐๗**

แต่ทั้งนี้มิได้หมายความว่าจะเกิดการเห็นแจ้งอย่างถูกต้องรวดเร็ว เป็นพระอรหันต์ไปทันทีก็หามิได้ ในบางกรณีอาจจะเกิดความรู้ขั้นต้น ๆ ก็ได้ แล้วแต่กำลังของสมาธิอีกเหมือนกัน ในบางกรณีอาจจะไม่เกิดเป็นความรู้ความเห็นตรงตามที่เป็นจริงก็ได้ เพราะว่าตนได้ศึกษามาอย่างผิด ๆ หรือถูกแวดล้อมอยู่ด้วยความเห็นที่ผิด ๆ มากเกินไป. แต่อย่างไรก็ตาม ความรู้ความแจ่มแจ้งที่เกิดนั้นจะต้องพิเศษกว่าธรรมดา เช่นว่าใสแจ๋วลึกซึ้ง. หากความรู้นั้น เป็นไปถูกต้องตามความเป็นจริง คือเป็นไปตามทางของธรรมะแล้ว ก็ย่อมจะก้าวหน้าไปจนกระทั่งเป็นความรู้ ความเห็นในสังขารทั้งปวงถูกต้องตามที่เป็นจริง. ถ้าเกิดขึ้นเพียงเล็ก ๆ น้อย ๆ ก็ทำให้เป็นอริยบุคคลชั้นต้นได้ หรือถ้าน้อยลงไปอีกก็เพียงแต่เป็นกัลยาณชน คือคนธรรมดาที่เป็นชั้นดีคนหนึ่ง. **๒๐๘**

ถ้าหากว่ามีสิ่งแวดล้อมเหมาะสมและมีความดีต่าง ๆ ที่ได้เคยสร้างสมมาเต็มที่ อาจเป็นพระอรหันต์เลยก็ได้ ทั้งนี้แล้วแต่เหตุการณ์. แต่ถึงอย่างไรก็ตาม ในขณะที่จิตเป็นสมาธิตาม

ธรรมชาติ สิ่งที่เรียกว่า **"ญาณทัสนะ"** จะต้องเกิดและจะต้องตรงตามที่เป็นจริงไม่มากก็น้อย เพราะเหตุว่าพุทธบริษัทเรา ย่อมเคยได้ยินได้ฟัง ได้เคยศึกษาเรื่อง โลกขันธ์ สังขารทั้งหลายด้วยความอยากจะเข้าใจตามที่เป็นจริงมาแล้ว เพราะฉะนั้นความรู้ที่เกิดขึ้นในขณะที่จิตสงบเป็นสมาธินั้น จึงไม่มีทางเสียหลายเลย ย่อมจะได้ประโยชน์เสมอโดยแน่นอน. ๒๐๙

คำว่า **"ยถาภูตญาณทัสสนะ"** ในที่นี้ หมายถึงการรู้การเห็นสิ่งทั้งหลายทั้งปวงอย่างถูกต้องตามที่เป็นจริง คือ เห็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ; เห็นว่า **"ไม่มีอะไรที่น่าเอาไม่มีอะไรที่น่าเป็น"** ไม่ว่าอะไร ๆ ไม่ควรเข้าไปยึดถือว่าเป็นตัวเป็นตน ว่าของตัวของตน ว่าดี ว่าชั่ว น่ารักหรือน่าชังอย่างนี้เป็นต้น. ถ้ามีความรู้สึกอย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งเป็นไปในทางพอใจก็ตาม ไม่พอใจก็ตาม แม้เพียงแต่รู้สึกนึกคิดหรือระลึกถึงเท่านั้น ก็ยังถือว่าเป็นความยึดถือในที่นี้. ที่ว่าไม่น่าเอา ไม่น่าเป็น ก็มาจากหลักที่ว่า ไม่มีอะไรที่น่ายึดถือนั่นเอง. ๒๑๐

ตัวอย่างในเรื่อง **"เอา"** ก็คือการปักใจในทรัพย์สมบัติเงินทองสัตว์สิ่งของ อันเป็นที่พอใจต่าง ๆ การ **"เป็น"** ก็คือการถือว่าตนเป็นนั่นเป็นนี่ เป็นสามีภรรยา เป็นคนมั่งมี คนเข็ญใจ เป็นคนแพ้ คนชนะ กระทั่งเป็นมนุษย์ หรือเป็นตัวเอง. ถ้าพิจารณาให้ลึกซึ้ง แม้ความเป็นคนนี้ก็ไม่น่าสนุกน่าเอือมระอา เพราะเป็นที่ตั้งของความทุกข์. ถ้าไม่ยึดถือว่าเป็นคนเสียได้ ก็จะไม่เป็นทุกข์. นี้เรียกว่าเป็นความไม่น่าเป็น ซึ่งมีใจความสำคัญอยู่ตรงที่ว่า ไม่

ว่าจะเป็นอะไรก็ต้องมีความทุกข์ ตามแบบของความเป็นชนิดนั้น ๆ เพราะว่าความเป็นอะไร ๆ นี้ มันต้องทนเป็น ทนดำรงอยู่ ต้องมีการต่อสู้เพื่อให้ได้เป็นหรือเป็นอยู่ต่อไป อย่างน้อยที่สุดก็คือการต่อสู้ทางใจ ในการที่จะยึดถือเอาความเป็นอะไร ๆ ของตนไว้ให้ได้. ๒๑๑

เมื่อมีตน ก็จะต้องมีอะไรเป็นของ ๆ ตน ภายนอกตนออกไปอีกทอดหนึ่ง ฉะนั้นจึงมีลูกของตน เมียของตน อะไร ๆ ของตนอีกหลายอย่าง กระทั่งมีหน้าที่แห่งความเป็นผัวเป็นเมีย ความเป็นนายเป็นบ่าว ความเป็นอย่างนั้นอย่างนี้ของตนขึ้นมา, ทั้งหมดนี้เป็นการชี้ให้เห็นความจริงในข้อที่ว่า ไม่มีความเป็นชนิดไหน ที่จะไม่ต้องอาศัยความดิ้นรนต่อสู้เพื่อดำรงความเป็นนั้น ๆ ไว้ ความลำบากดิ้นรนต่อสู้นั้น ก็คือผลของการหลงใหลยึดถือสิ่งต่าง ๆ ด้วยความไม่รู้นั่นเอง. ๒๑๒

ถ้าไม่ให้เอาไม่ให้เป็นกันแล้ว จะอยู่กันได้อย่างไร? นี่คงจะเป็นที่สงสัยอย่างใหญ่หลวง ของผู้ที่ไม่เคยคิดไม่เคยนึกในเรื่องนี้. คำว่า **"เอา"** คำว่า **"เป็น"** ในที่นี้หมายถึงการเอาหรือการเป็นด้วยกิเลส ด้วยตัณหา ด้วยอุปาทาน ด้วยความยึดมั่นว่าน่าเอาน่าเป็น และใจก็เอาจริงเอาจังเป็นจริงเป็นจัง เพราะฉะนั้นมันก็ต้องหนักใจ ร้อนใจ เจ็บใจ ช้ำใจ หรืออย่างน้อยก็เป็นภาวะหนักทางใจ นับตั้งแต่แรกไปและตลอดเวลาทีเดียว. เมื่อเรารู้ความจริงข้อนี้แล้ว ก็จะมีสติสัมปชัญญะคุ้มครองจิต ไม่ให้ตกไปเป็นทาสของความมีความเป็น ด้วยอำนาจความยึดติด : มีสติปัญญา

อยู่เหนือสิ่งต่าง ๆ. ๒๑๓

เมื่อเรารู้สึกอยู่ว่าโดยที่แท้ มันเป็นสิ่งที่ไม่น่าเอาน่าเป็น หากแต่เรายังไม่สามารถถอนตัว ออกไปเสียจากความมีความเป็นนั้นได้ เราก็จำต้องมีสติรู้ตัวให้พอเหมาะสม ถ้าจะต้องเข้าไปเอา ไปเป็น; เราก็จะไม่เดือดร้อนเหมือนคนที่หลับหูหลับตาเข้าไปเอาหรือเข้าไปเป็น อย่างโง่เขลางมงาย ซึ่งผลสุดท้ายก็ตกหลุมตกบ่อ ความโง่-เขลาและอุปาทานของตัวเอง จนถึงกับต้องฆ่าตัวตาย. สมมติตัวอย่างว่า เสือหรืองูร้ายเป็นสิ่งที่ขายได้แพง ในเมื่อเราไม่มีทางอื่นจะประกอบอาชีพ เราจะต้องเข้าไปจับเสือมาขายอย่างนี้ มันก็เป็นธรรมดาอยู่เองที่เราจะต้องเข้าไปจับเสือให้ถูกวิธี เราจึงจะได้เสือมาขายและได้เงินมาเลี้ยงชีวิต : ถ้าผิดวิธีเราก็จะต้องตายเพราะเสือ. ๒๑๔

โลกหรือสิ่งทั้งปวงมีลักษณะไม่เที่ยง เป็นทุกข์และไม่เป็นตัวตนของใคร. มันจะเล่นงานบุคคลผู้ที่เข้าไปยึดถือด้วยตัณหาอุปาทานนับแต่วาระแรก คือตั้งแต่เมื่ออยากได้อยากเป็น กำลังได้กำลังเป็น และได้แล้วเป็นแล้ว ตลอดเวลาแห่งกาลทั้งสาม. ใครเข้าไปยึดถืออย่างหลับหูหลับตาแล้วก็จะมีความทุกข์อย่างเต็มที่ เหมือนอย่างที่เราเห็นปุถุชนคนเขลาทั้งหลาย เป็น ๆ กันอยู่โดยทั่วไปในโลก. ๒๑๕

แม้ที่สุด **"ความดี" ที่ใคร ๆ บูชากัน** ถ้าหากว่าใครเข้าไปเกี่ยวข้องกับความดีในอาการที่ผิดทางและยึดถือมากเกินไป ก็จะได้รับความทุกข์จากความดีนั้น ๆ เช่นเดียวกัน. เว้นไว้แต่เราจะเข้าไปเกี่ยวข้องกับมัน โดยรู้ว่าธรรมชาติของมันเป็นอย่างนั้นเอง. ๒๑๖

อาจจะมีผู้สงสัย ต่อไปว่า "ถ้าไม่มีอะไรที่น่าเอาน่าเป็นแล้วก็จะไม่มีใครประกอบการงานอะไร ๆ หรือไม่สามารถรักษาทรัพย์สมบัติสิ่งของที่ตนมีอยู่ได้" ข้อนี้ถ้ามีความเข้าใจแล้ว ก็จะรู้ว่าเราควรมีความรู้ ความเข้าใจที่ถูกต้องเสียก่อนแล้วจึงทำสิ่งต่าง ๆ ดีกว่าที่จะทำสิ่งต่าง ๆ ด้วยความมักมากอยากใหญ่ โง่เขลางมงายไม่เข้าใจอะไรเลย, ใจความสั้น ๆ ก็คือ ให้เราเข้าไปเกี่ยวข้องกับสิ่งต่าง ๆ ด้วยสติปัญญาอย่าเข้าไปเกี่ยวข้องด้วยกิเลสตัณหาอุปาทาน มันจะมีผลมันเป็นคนละอย่าง. **๒๑๗**

พระอรหันต์ทั้งหลาย ซึ่งมีพระพุทธเจ้าเป็นประธานไม่มีกิเลสตัณหาอุปาทานเลย ท่านก็ยังทำสิ่งต่าง ๆ ที่เป็นประโยชน์ได้มากกว่าพวกเราเสียอีก. ดูจากพุทธประวัติว่าวันหนึ่งคืนหนึ่ง พระพุทธเจ้าทรงทำอะไรบ้าง ก็จะพบว่าท่านมีเวลานอนพักผ่อนเพียง ๔ ชั่วโมง นอกนั้นทำงานตลอดหมด. พวกเรานั่งพักเล่นเสียก็มากกว่า ๔ ชั่วโมงแล้ว. นี่ท่านทรงทำไปเพราะ อำนาจของอะไรในเมื่อกิเลสซึ่งเป็นเหตุให้อยากเป็น อยากเอาสิ่งต่าง ๆ ก็หมดไปแล้ว นั่นท่านทำไปด้วยอำนาจของสติปัญญาบวกกับเมตตา. **๒๑๘**

แม้สิ่งที่เป็นไปตามความต้องการของร่างกายตามธรรมชาติ เช่นท่านจะต้องไปบิณฑบาต อาหารฉันเหล่านี้ท่านก็ยังคงทำไปด้วยอำนาจของปัญญา ไม่มีกิเลสไม่มีตัณหาว่าจะมีชีวิตอยู่ เพื่อเป็นอย่างนั้น เพื่อเอาอย่างนี้ แต่มีปัญญาความรู้สึกผิดชอบชั่วดีเป็นกำลังส่งร่างกายให้ออกไปแสวงหาอาหาร หาได้ก็ได้ ไม่ได้ก็ไม่เป็นไร. **๒๑๙**

ในกรณีเจ็บไข้ ก็มีปัญญารู้ว่า ควรจะแก้ไขอย่างไรท่านก็แก้ไขเท่าที่ปัญญามี. ถ้าเป็นมากเกินไป ก็จำต้องตายเป็นธรรมดา เพราะว่าท่านมีความขวนขวายน้อย ความอยู่หรือความตายไม่มีความหมายสำหรับท่านเลย หรือมันมีค่าเท่ากัน. นับว่าเป็นความคิดเห็นอันถูกต้องที่สุด สำหรับจะไม่ให้มีความทุกข์เลย ไม่ต้องมีตัวตนเป็นเจ้าของ มีแต่ สติปัญญา นำร่างกายให้เป็นไปตามอำนาจของธรรมชาติ.

๒๒๐

นี่เราจะเห็นได้ว่า เพียงอำนาจของปัญญาบริสุทธิ์เมตตาบริสุทธิ์เท่านั้น ก็ทำให้พระอรหันต์ทั้งหลายมีชีวิตอยู่ในโลกได้และทำประโยชน์ให้แก่ผู้อื่นอย่างบริสุทธิ์ได้มากกว่าคนที่ยังมีกิเลสตัณหาเสียอีก. คนที่มีกิเลส ย่อมทำแต่สิ่งที่จะได้อะไรแก่ตัว เพราะความเห็นแก่ตัว ส่วนท่านทำไปด้วยความไม่เห็นแก่ตัวเลย ฉะนั้นมันจึงมีผลมากกว่ากัน บริสุทธิ์กว่ากันทำนองนี้.

๒๒๑

ความอยากเอา อยากเป็นนี้ เป็นความโง่อย่างยิ่งชนิดหนึ่ง เป็นความหลงผิด ไม่รู้ตามที่เป็นจริงว่า อะไรเป็นอะไร จนกระทั่งไปคว้าเอากงจักรมาเป็นดอกบัว เพราะฉะนั้นขอให้เราทุกคนปฏิบัติหน้าที่ของตนด้วยสติปัญญา ที่รู้ตัวอยู่เสมอว่าไม่มีอะไรที่น่าเอาน่าเป็นหรือน่าหลงใหลยึดถือดังกล่าวแล้ว. จงทำไปให้พอเหมาะพอสมกับที่รู้ว่า สิ่งเหล่านั้น มีความไม่น่าเอาหรือไม่น่าเป็นอยู่ตามธรรมชาติ เราจะต้องเข้าไปเกี่ยวข้องให้ถูกวิธี และให้พอเหมาะพอสมในเมื่อเรายังต้องเกี่ยวข้องอยู่.

ข้อนี้เป็นการทำใจของเราให้สะอาด สว่างไสว แจ่มแจ้ง สงบเย็นอยู่เสมอ แล้วเข้าไปเกี่ยวข้องกับโลก หรือสิ่งทั้งปวงด้วยอาการที่จะไม่เป็นพิษเป็นโทษแก่ตัวเรา. **๒๒๒**

ความไม่น่าเอาไม่น่าเป็นนี้ ชาวโลกธรรมดาฟังดูแล้วชวนให้ไม่น่าเชื่อไม่น่าเลื่อมใส แต่ถ้าใครเข้าใจความหมายที่แท้จริงของมันแล้ว กลับจะทำให้เกิดความกล้าหาญร่าเริง คือมีจิตเป็นนายเป็นอิสระต่อสิ่งทั้งปวง ทำให้สามารถเข้าไปหาสิ่งต่าง ๆ ด้วยความมั่นใจว่า จะไม่ตกเป็นทาสมัน คือไม่เข้าไปเกี่ยวข้องด้วยอำนาจของกิเลสตัณหาหน้ามืดจนกลายเป็นทาสของมัน. **๒๒๓**

คนเรากำลังเอาอะไรอยู่ก็ตาม กำลังเป็นอะไรอยู่ก็ตามขอให้รู้สึกตัวอยู่เสมอว่า เรากำลังเอาหรือเป็น ในสิ่งซึ่งที่แท้แล้วเอาไม่ได้ เป็นไม่ได้ ; เพราะไม่มีอะไรที่เอาได้จริงเป็นได้จริง ตามต้องการของเรา เพราะมันไม่เที่ยงเป็นทุกข์ ไม่ใช่ตัวเราของเราอยู่ตลอดเวลา. **เราเองเข้าไปยึดมั่นด้วยกิเลสตัณหาบ้า ๆ บอ ๆ ของเราเองต่างหาก ฉะนั้นเราจึงทำกับสิ่งเหล่านี้ไม่ถูกตรงกับที่มันเป็นจริง.** นี่เพราะเข้าไปเกี่ยวข้องด้วยความไม่รู้ตามที่เป็นจริงนั่นเอง จึงต้องเกิดความทุกข์ยุ่งยากขึ้นทุกอย่างทุกประการ. **๒๒๔**

คนแต่ละคน ไม่สามารถปฏิบัติหน้าที่ของตนให้บริสุทธิ์ผุดผ่อง ก็เพราะมันอยากเอาอะไร อยากเป็นอะไรเกินขอบเขตเพราะอำนาจของกิเลสตัณหาของตนเองเสียเรื่อยจึงไม่สามารถดำรงตน ให้อยู่ในสภาพที่เป็นความดี ความงาม ความถูกต้องและความยุติธรรม, มูลเหตุแห่งความหายนะของทุกคน มันอยู่ที่การ

ตกเป็นทาสของตัณหาเพราะฉะนั้น การรู้จักสิ่งทั้งปวงให้ถูกต้องตามที่มันเป็นจริง (ยถาภูตญาณทัสสนะ) จึงเป็นใจความสำคัญที่สุด ของพระพุทธศาสนา. นี้เป็นทางให้เราเอาตัวรอดกันได้โดยมาก ไม่ว่าในเรื่อง ผลประโยชน์ทางโลก ๆ ซึ่งหวังผลเป็นทรัพย์สมบัติชื่อเสียง ; หรือว่าเพื่อหวังประโยชน์ในโลกหน้า เช่น สวรรค์ ; หรือเรื่องที่พ้นจากโลกขึ้นไป คือเรื่องมรรคผลนิพพานก็ตาม ทั้งหมดนี้ล้วนแต่ต้องอาศัยความรู้ความเห็นอันถูกต้องทำนองนี้ทั้งนั้น. **๒๒๕**

เราทุกคนจะรุ่งเรืองได้ด้วยปัญญา. พระพุทธเจ้าได้ตรัสอยู่บ่อย ๆ ว่า คนเราบริสุทธิ์ได้ด้วยปัญญา ไม่ใช่บริสุทธิ์ด้วยอย่างอื่น. ทางรอดของเราอยู่ที่ปัญญา เห็นแจ่มแจ้งในสิ่งทั้งปวงว่า ไม่มีอะไรที่น่ายึดถือ คือน่าเอาน่าเป็นด้วยการมอบกายถวายชีวิตเลย. ที่มีอยู่แล้วที่เป็นอยู่แล้ว ก็ขอให้เป็นไปตามสมมติของทางโลก ๆ ที่สมมติว่าเราเป็นนั่นเป็นนี่กัน ก็เพื่อจะให้รู้จักชื่อรู้จักเสียงรู้จักแบ่งหน้าที่การงานกัน เพื่อความสะดวกในสังคม. **๒๒๖**

เราอย่าไปหลงยึดถือว่า ตัวเราเป็นนั่นเป็นนี่ไปตามที่เขาสมมติให้เลย มันจะมีลักษณะเหมือนกับการถูกมอมดังสัตว์เล็ก ๆ เช่นจิ้งหรีดเป็นต้น ซึ่งเมื่อถูกมอมหน้า ถูกทำให้มึนงงแล้ว มันก็จะกัดกันเองจนตาย. คนเรานี่แหละถ้าถูกมอมหรือถูกหลอกมาก ๆ ก็จะมึนเมาจนทำสิ่งที่ตามปกติมนุษย์ธรรมดาสามัญทำไม่ได้ เช่นฆ่ากันเป็นต้น : ฉะนั้น เราอย่าไปหลงติดสมมติแต่พึงรู้สึกตัวว่านั่นเป็นเรื่องสมมติ ซึ่งเป็นของต้องมีในสังคม,

เราจะต้องรู้สึกโดยแท้จริงว่า กายกับใจนี่คืออะไร ธรรมชาติที่แท้จริงของมันเป็นอย่างไร โดยเฉพาะก็คือ เป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา นั่นเอง ส่วนเรานั้นจะต้องดำรงตนอยู่ในลักษณะที่เป็นอิสระอยู่เสมอ. **๒๒๗**

สำหรับ **ทรัย์สมบัติหรืออะไร ๆ ที่เราจำเป็นจะต้องมี** ก็ขอให้เห็นว่าเป็นของสมมติอีกเหมือนกัน. จะปล่อยไว้ตามประเพณีที่มีอยู่ว่า นี่เป็นของคนนี้ นี่บ้านคนนี้ นี่นาคนนั้น เป็นต้น. กฎหมายคุ้มครองกรรมสิทธิ์ไว้ให้ ไม่ใช่เพื่อมาเป็นนายอยู่เหนือใจเรา. เมื่อเรามีความรู้แจ้งอย่างนี้ สิ่งต่าง ๆ ก็จะลงไปอยู่เป็นบ่าวเป็นทาสเราและเราก็อยู่เหนือมัน. **๒๒๘**

ถ้าเรารู้สึกไปในทางมีตัณหาอุปาทาน จะมีอะไรเป็นอะไรด้วยจิตใจที่ยึดถือเหนียวแน่นแล้ว มันจะขึ้นมาอยู่เหนือศีรษะเรา แล้วเราก็จะกลับลงไปเป็นบ่าวเป็นทาสอยู่ใต้มัน. มันกลับกันอยู่อย่างนี้ จึงเป็นสิ่งที่เราต้องระมัดระวัง ให้เป็นไปในลักษณะที่เรายังคงเป็นอิสระ อยู่เหนือสิ่งทั้งหลายทั้งปวง. มิฉะนั้นแล้ว เราเองจะต้องตกอยู่ในสถานะที่น่าสงสารที่สุด; เราควรสมเพชตัวของเราเองกันไว้บ้าง. **๒๒๙**

เมื่อเห็นจริงว่า ไม่มีอะไรที่น่าเอา น่าเป็นอย่าง**นี้แล้ว** **ความเบื่อหน่าย** (นิพพิทา) ก็เป็นสิ่งที่จะเกิดขึ้นติดตามมา ตามส่วนสัดของการเห็นแจ้ง. นี่หมายความว่ามีการคลอนแคลนสั่นสะเทือนเกิดขึ้นแล้ว ในการเข้าไปหลงยึดถือ. หรือเปรียบเหมือนเมื่อเราต้องตกเป็นทาสเขามานานจนมีความรู้สึกตัวเกิดขึ้น ก็มี

การเคลื่อนไหวไปในทางที่จะต้องเปลื้องตนออกจากความเป็นทาส. นี่เป็นลักษณะของนิพพิทา คือเบื่อหน่าย เกลียดความเป็นทาสขึ้นมาแล้ว หน่ายต่อความที่ตนหลงเข้าไปยึดเอาสิ่งต่าง ๆ ด้วยความเข้าใจว่า น่าเอา น่าเป็นนั่นเอง. ๒๓๐

ครั้งพอมีความเบื่อหน่ายแล้ว โดยอัตโนมัติตามธรรมชาตินั่นเอง ย่อมจะมี **ความจางหรือคลายออก (วิราคะ)** เหมือนกับเชือกที่ผูกมัดไว้แน่น ถูกแก้ออกหรือเหมือนสีน้ำย้อมผ้าที่ติดแน่น เอาแช่น้ำยาบางอย่างทำให้มีมันหลุดออก, ความยึดถือที่คลายออก จางออกจากโลกหรือจากสิ่งทั้งปวงที่เคยยึดถือนี้ ท่านเรียกว่า "วิราคะ" ระยะนี้ถือว่าสำคัญที่สุด แม้จะไม่ใช่ระยะสุดท้าย แต่ก็เป็นระยะที่สำคัญที่สุดของความหลุดพ้น เพราะว่าเมื่อมีการคลายออกจางออกดังนี้แล้ว ไม่ต้องสงสัยเลย สิ่งที่เรียกว่าความหลุดออกจากทุกข์ **(วิมุตติ)** จะต้องมีโดยแน่นอน. ๒๓๑

เมื่อหลุดออกมาได้จากความเป็นทาส ไม่ต้องเป็นทาสของโลกอีกต่อไป ก็จะมี **อาการบริสุทธิ์ (วิสุทธิ).** ในที่นี้หมายความว่าไม่เศร้าหมอง ก่อนนี้เศร้าหมองทุกทางเพราะการเข้าไปจมเป็นทาสของสิ่งทั้งหลาย เป็นความเศร้าหมองที่กายวาจาใจ หรือจะมองดูกันในแง่ไหน ๆ ก็เป็นเรื่องความเศร้าหมองทั้งนั้น ต่อเมื่อหลุดพ้นออกมาจากความเป็นทาส ในรสอร่อย ๆ ของโลกแล้วจึงจะอยู่ในลักษณะที่บริสุทธิ์ คือไม่เศร้าหมองอีกต่อไป. ๒๓๒

เมื่อมี **ความบริสุทธิ์แท้จริง** อย่างนี้แล้ว ก็จะเกิดความสงบสันติอันแท้จริงสืบไป เป็นความสงบเย็นจากความวุ่นวาย จาก

การรบกวนหรือจากการต่อสู้ดิ้นรนทนทรมานต่าง ๆ. เมื่อปราศจากการเบียดเบียนวุ่นวายเหล่านี้แล้ว ท่านสรุปเรียกความเป็นอย่างนี้ว่า **"สันติ"** คือความสงบรำงับดับเย็นของสิ่งทั้งปวง. มันแทบจะเรียกได้ว่าถึงขั้นสูงสุดหรือขั้นเดียวกันกับนิพพาน. แท้ที่จริงสันติกับนิพพานนั้น เกือบจะไม่ต้องแยกกัน. ที่แยกกันก็เพื่อจะให้เห็นว่าเมื่อสงบแล้ว ก็นิพพาน. **๒๓๓**

นิพพาน แปลว่าไม่มีเครื่องทิ่มแทง อีกอย่างหนึ่งแปลว่าความดับสนิทไม่มีเหลือ ฉะนั้น คำว่านิพพานจึงมีความหมายใหม่ ๆ เป็น ๒ ประการ คือดับไม่มีเชื้อเหลือสำหรับจะเกิดมาเป็นความทุกข์อีกต่อไป นี่อย่างหนึ่ง และอีกอย่างหนึ่งก็คือ ปราศ-จากความทิ่มแทง ความเผาลนปราศจากความผูกพัน ร้อยรัดต่าง ๆ ทุกอย่างทุกประการรวมความแล้ว ก็แสดงถึงภาวะที่ปราศจากความทุกข์โดยสิ้นเชิง. นิพพานยังมีความหมายที่มุ่งใช้ต่าง ๆ กันอีกหลายอย่าง เช่นหมายถึง การดับของความทุกข์ก็มี หมายถึงการดับของกิเลสอย่างหมดสิ้นก็มี หมายถึงธรรมหรือเครื่องมือหรือเขตแดน หรือสภาพอันใดอันหนึ่งที่ทุกข์ทั้งปวง กิเลสทั้งปวงสังขารทั้งปวง ดับไปหมดสิ้นก็มี. **๒๓๔**

แม้จะมีคำว่า "นิพพาน" ใช้กันอยู่ในลัทธิศาสนาหลาย ๆ ลัทธิก็ตาม แต่ความหมายไม่เหมือนกันเลย เช่นลัทธิหนึ่งก็ถือเอาความสงบเย็น เพราะการที่ได้ฌาณ ได้สมาบัติว่าเป็นนิพพาน ; บางลัทธิถือความมัวเมาอยู่ในกามารมณ์กันอย่างเพียบพร้อมว่าเป็นนิพพาน. พระพุทธเจ้าทรงปฏิเสธนิพพานในความหมายเช่นนี้,

ทรงระบุความหมายของพระนิพพาน เพียงในลักษณะที่เป็นภาวะอันปราศจาก ความทิ่มแทงร้อยรัดแผดเผาของกิเลสและความทุกข์ เพราะการได้เห็นสภาวะโลก เห็นสิ่งทั้งปวงตามที่เป็นจริงจนหยุดความอยาก ความยึดติดในสิ่งต่าง ๆ เสียได้ ดังนี้. ๒๓๕

เพราะฉะนั้น เราจึงควรเห็นคุณค่าอันยิ่งใหญ่ของการที่เห็นสิ่งทั้งหลายถูกต้องตามเป็นจริง และควรพยายามให้เกิดมีขึ้นไม่ทางใดก็ทางหนึ่ง กล่าวคือทางที่จะเป็นไปเองตามธรรมชาติ โดยการประคับประคองให้ดี ทำจิตใจให้มีปีติปราโมทย์ มีการเป็นอยู่ที่บริสุทธิ์ทุกลมหายใจเข้าออกทั้งกลางวันและกลางคืนอยู่เสมอ จนกระทั่งเกิดคุณธรรมต่าง ๆ ตามลำดับที่กล่าวแล้วนี้วิธีหนึ่ง. ส่วนอีกวิธีหนึ่งนั้นเป็นการเร่งรัดด้วยอำนาจจิตบังคับ คือไปศึกษาและปฏิบัติตามหลักวิธีของการทำสมาธิ หรือการเจริญวิปัสสนาโดยเฉพาะ. สำหรับผู้ที่มีอุปนิสัยเหมาะสม ก็อาจก้าวหน้าไปได้เร็ว ในเมื่อทำถูกวิธิและถูกกับสิ่งแวดล้อม. ๒๓๖

แต่วิปัสสนาตามธรรมชาตินั้น เราทำได้ทุกโอกาสทุกขณะ เพียงระวังให้การเป็นอยู่ประจำวันของเรา บริสุทธิ์ผุดผ่องจนเกิดความอิ่มใจในทางธรรมะ มีความสงบรำงับแห่งจิต มีความรู้ตามที่เป็นจริงต่อสิ่งทั้งหลาย เกิดความเบื่อหน่ายความคลายออกความหลุดออกมีความบริสุทธิ์ ไม่เศร้าหมอง ความสงบเย็น ถึงภาวะที่ปราศจากความทุกข์อย่างชิมลองน้อย ๆ เรื่อย ๆ ไปตามธรรมชาติ ทุกวัน ทุกเดือน ทุกปี ก็จะใกล้ชิดนิพพานอย่างแท้จริงได้มากขึ้น ๆ. ๒๓๗

สรุปความว่า สมาธิและวิปัสสนาตามธรรมชาติ ที่ทำให้บุคคลบรรลุมรรคผลนั้น ต้องอาศัยการพิจารณาความจริงในข้อที่ว่า “ไม่มีอะไรที่น่าเอา ไม่มีอะไรที่น่าเป็น” อยู่เป็นประจำวันทุกวัน. ผู้หวังจะได้ผลอันนี้ จะต้องพยายามทำตนให้เป็นคนสะอาด มีอะไรเป็นที่พอใจตัว จนยกมือไหว้ตัวเองได้ มีปีติปราโมทย์ตามทางธรรมอยู่เสมอ ไม่ว่าในเวลาปฏิบัติหน้าที่หรือเวลาพักผ่อน ปีติปราโมทย์นั่นเองจะทำให้เกิดความแจ่มใส สดชื่น มีใจสงบรำงับ เป็นเหตุให้จิตมีสมรรถภาพ ในการคิดค้นตามธรรมชาติอยู่อย่างอัตโนมัติเกิดความเห็นจริงว่า ไม่มีอะไรที่น่าเอา น่าเป็นอยู่เสมอ, ขณะใดเป็นไปอย่างแรงกล้า จิตก็หน่ายคลายความอยากไปเอง ไม่มีความหลง อยากในสิ่งใดด้วยกิเลสตัณหาอีกต่อไป ความทุกข์ซึ่งไม่มีที่ตั้งอาศัยก็สิ้นสุดลง ผู้นั้นก็ได้ชื่อว่าเป็นผู้ถึงที่สุด แห่งการปฏิบัติเพื่อความพ้นทุกข์แล้ว นับว่าเป็น**ของขวัญที่ธรรมชาติมีไว้ให้ สำหรับคนทุกคนโดยแท้จริง.** ๒๓๘

แนวการทำให้รู้แจ้งตามหลักวิชา

(แผนภูมิประกอบคำบรรยายครั้งที่ ๘)

๑. สีลวิสุทธิ : **ความหมดจดแห่งศีล.**

๒. จิตตวิสุทธิ : **ความหมดจดแห่งจิต.**

(๑) ๓. ทิฏฐิวิสุทธิ : **ความหมดจดแห่งความเห็น.**

(๒) ๔. กังขาวิตรณวิสุทธิ : **ความหมดจดแห่งความรู้เป็นเครื่องข้ามความสงสัย.**

(๓) ๕. มัคคามัคคญาณทัสสนวิสุทธิ : **ความหมดจดแห่งความรู้ความเห็นที่ว่าเป็นทางหรือไม่ใช่ทาง.**

(๔) ๖. ปฏิปทาญาณทัสสนวิสุทธิ : **ความหมดจดแห่งความรู้ความเห็นทางปฏิบัติ** :-

๑. อุทยัพพยนุปัสสนาญาณ : **เห็นความเกิดและความดับสลาย.**

๒. ภังคานุปัสสนาญาณ : **เห็นความดับสลายโดยส่วนเดียว.**

๓. ภยตุปัฏฐานญาณ : **เห็นภาวะทั้งหลายเต็มไปด้วยความน่ากลัว.**

๔. อาทีนวนุปัสสนาญาณ : **เห็นความเต็มไปด้วยโทษทุกข์ภัย.**

๕. นิพพิทานุปัสสนาญาณ : **เห็นความเบื่อหน่ายในสิ่งทั้งหลายทั้งปวง.**

๖. มุญจิตุกัมมยตาญาณ : **ความรู้ซึ่งทำให้เกิดความใคร่อย่างแรงกล้าที่จะพ้นทุกข์.**

๗. ปฏิสังขานุปัสสนาญาณ : **ความรู้ทางพ้นทุกข์นั้น ๆ**

๘. สังขารุเปกขาญาณ : **ความรู้เป็นเครื่องปล่อยวางเฉย.**

๙. สัจจานุโลมิกญาณ : **ความรู้ควรแก่การรู้อริยสัจจ์.**

(๕) ๗. ญาณทัสสนวิสุทธิ : **ความหมดจดแห่งความรู้ ความเห็นที่ถูกต้อง.**

ก. อริยมรรค.

ข. อริยผล.

ปริญญา จาก สวนโมกข์

"ปริญญา ตายก่อนตาย" ใครได้รับ
เป็นอันนับ ว่าจบสิ้น การศึกษา
เป็นโลกุตตร์ หลุดพ้น เหนือโลกา
หยุดเวียนว่าย สิ้นสังสา- รวัฏฏ์วน

ปริญญา แสนสงวน จากสวนโมกข์
คนเขาว่า เยกโยก ไม่เห็นผล
ไม่เห็นดี ที่ตรงไหน ใครสัปดน
รับเอามา ด่าป่น กันทั้งเมือง

นี่แหละหนา ปริญญา "ตายก่อนตาย"
คนทั้งหลาย มองดู ไม่รู้เรื่อง
เขาอยากอยู่ ให้เด่นดัง มลังเมลื่อง
เขาเลยเคือง ว่าเราชวน ให้ด่วนตาย ฯ

คู่มือมนุษย์

เรื่อง

การทำให้รู้แจ้งตามหลักวิชา

คราวนี้ จะอธิบายถึงวิธีทำความเห็นแจ้งให้เกิดขึ้นตามหลักวิชา. ไม่อยู่ในรูปของพุทธภาษิต เพราะเป็นสิ่งที่อาจารย์ยุคหลัง ๆ จัดขึ้น. เป็นวิธีเหมาะสำหรับผู้ปฏิบัติที่มีอุปนิสัยอ่อน ยังมองไม่เห็นทุกข์ภัยตามธรรมชาติด้วยตาตัวเอง. อย่างไรก็ตาม นี้ก็มิได้หมายความว่า วิธีที่เป็นไปตามหลักเกณฑ์ชนิดนี้ จะวิเศษกว่าที่จะเป็นไปตามวิธีธรรมชาติ เพราะเหตุว่าเมื่อตรวจดูพระไตรปิฎกโดยตรงจะเห็นว่ามีกล่าวแต่วิธีที่เป็นไปตามธรรมชาติทั้งนั้น. **๒๓๙**

แต่บางคนอาจเห็นไปว่า นั่นเป็นเรื่องที่เป็นไปได้เฉพาะบุคคลที่มีบุญบารมี หรืออุปนิสัยได้สะสมมาไว้มากจนเพียงพอที่จะรู้สิ่งเหล่านั้นได้เหมือนกับทำเล่น ๆ, สำหรับผู้ที่ไม่มีบารมีไม่มีอุปนิสัยจะทำอย่างไร? ท่านเลยวางระเบียบปฏิบัติเร่งรัดไปตั้งแต่ต้นทีเดียว ต้องให้ทำไปตามระเบียบตามลำดับอย่างรัดกุม. **๒๔๐**

ระเบียบปฏิบัติ เพื่อทำให้เกิดความเห็นแจ้งนี้ เพิ่งเรียกกันในยุคอรรถกถาโดยชื่อใหม่ว่า "วิปัสสนาธุระ" ให้เป็นคู่กันกับ **"คันถธุระ"** ซึ่งเป็นเรื่องการเรียนตำราโดยตรง. วิปัสสนาธุระ เป็นการเรียนจากภายใน คืออบรมจิตโดยเฉพาะ ไม่เกี่ยวกับตำรา,

คำว่า "คันถธุระ" และ "วิปัสสนาธุระ" สองคำนี้ ไม่ได้มีมาในบาลีพระไตรปิฎก จะมีปรากฏก็แต่ในหนังสือชั้นหลัง ๆ เช่นอรรถกถาธรรมบทเป็นต้น. แต่ถึงอย่างนั้นก็ตาม เราก็อาจใช้เป็นหลักเกณฑ์ได้ว่า วิปัสสนาธุระนั้น เป็นการงานของพุทธบริษัทที่ตั้งอกตั้งใจจะทำความดับทุกข์ ด้วยการทำความเพียรในทางเพ่งพิจารณาโดยตรง. **๒๔๑**

คำว่า "วิปัสสนา" นี้ มีทางฟั่นเฝืออยู่บางสิ่งบางอย่าง คือในบางกรณีเกิดไปแยกทำทางจิต เป็นสองประเภทโดยเด็ดขาด คือทำเพื่อให้เกิดสมาธิประเภทหนึ่ง ทำเพื่อให้เกิดปัญญาอีกประเภทหนึ่ง แล้วเรียกการทำสมาธินั้นว่าสมถภาวนา และเรียกการทำทางปัญญาว่าวิปัสสนาภาวนาเลยทำให้วิปัสสนามีความหมายแคบเข้ามาเหลือแต่เพียงเรื่องปัญญา. **๒๔๒**

แต่โดยที่แท้แล้ว คำว่า วิปัสสนาธุระต้องกินความรวมหมดทั้งสมถภาวนาและวิปัสสนาภาวนา คือหมายถึงทั้งสมาธิและปัญญานั่นเอง และยิ่งไปกว่านั้นยังรวมเอาศีล ซึ่งยังไม่ใช่ตัวภาวนาอะไรเลย เข้าไปอีกด้วยในฐานะเป็นบริวารหรือเป็นบาทฐานของสมาธิ. เพื่อจะให้เข้าใจการปฏิบัติวิปัสสนาได้เป็นอย่างดี อาจารย์แต่กาลก่อนนิยมตั้งหัวข้อไว้เป็นข้อ ๆ มาทีเดียว.

หัวข้อแรกที่สุดก็ว่า อะไรเป็นฐานที่ตั้งที่อาศัยของวิปัสสนา?

อะไรเป็นลักษณะเครื่องสังเกตว่าเป็นตัววิปัสสนา?

อะไรเป็นกิจที่เรียกว่าวิปัสสนา?

และอะไรจะเป็นผลสุดท้ายของวิปัสสนา? **๒๔๓**

เมื่อตั้งปัญหาว่าอะไรเป็น **ที่ตั้งที่อาศัยของวิปัสสนา** ก็ตอบว่า ศีลกับสมาธิเป็นที่ตั้งที่อาศัยของวิปัสสนา เพราะวิปัสสนา หมายถึงการรู้แจ้งเห็นจริง ซึ่งจะเกิดขึ้นมาได้ก็ต่อเมื่อบุคคลนั้นมีจิตใจที่ปีติปราโมทย์ ไม่มีอะไรเป็นเครื่องเศร้าหมองใจ. ข้อนี้ ศีลช่วยได้ถึงที่สุด : เมื่อมีศีลบริสุทธิ์ก็มีปีติปราโมทย์ ฉะนั้นจึงต้องมีศีลก่อน. คำกล่าวนี้มีหลักที่อ้างอิงในพระบาลีโดยตรง, ในบาลีมัชฌิมนิกายก็ได้มีการกล่าวถึงความบริสุทธิ์สะดวกของการปฏิบัติเป็นขั้น ๆ ไปตามลำดับ จนครบ ๗ อย่างถึงที่สุดคือการบรรลุมรรคผล. **๒๘๔**

ในขั้นแห่งความบริสุทธิ์ ๗ อย่างนั้นท่านก็ยกเอาศีลเป็นข้อแรกเรียกว่า **สีลวิสุทธิ** คือความหมดจดแห่งความประพฤติ สีลวิสุทธิก็ส่งให้เกิด **จิตตวิสุทธิ** คือความหมดจดแห่งจิต ; ความหมดจดแห่งจิตก็ส่งให้เกิด **ทิฏฐิวิสุทธิ** คือความหมดจดแห่งความเห็น ; ความหมดจดแห่งทิฏฐิก็ส่งให้เกิด **กังขาวิตรณวิสุทธิ** คือความหมดจดแห่งความรู้ที่จะข้ามความสงสัยเสียได้. ต่อไปความหมดจดแห่งความรู้เป็นเครื่องข้ามความสงสัย ก็ส่งให้เกิด **มัคคามัคคญาณทัสสนวิสุทธิ** คือความหมดจดแห่งความเห็นแจ้งว่า อะไรเป็นหนทางอะไรไม่ใช่หนทาง ; ความหมดจดในความรู้ว่า อะไรเป็นทาง อะไรไม่ใช่ทางนี้ก็ส่งให้เกิด **ปฏิปทาญาณทัสสนวิสุทธิ** คือความหมดจดแห่งความรู้ความเห็นในตัวการปฏิบัตินั้น ๆ. ปฏิปทาญาณทัสสนวิสุทธินี้ก็ส่งให้เกิด **ญาณทัสสนวิสุทธิ** อันเป็นขั้นสุดท้าย คืออริยมรรคซึ่งเป็นคู่กันกับอริยผล, ผลเป็นสิ่งที่เกิดจาก

มรรคเองอย่างหลีกเลี่ยงไม่พ้น ฉะนั้น ท่านจึงกล่าวไว้เพียงแค่อริยมรรค ในฐานะเป็นขั้นสุดท้ายของการปฏิบัติ. ๒๔๕

ศีล หมายถึงการประพฤติที่ปราศจากโทษทางกายและวาจา ถ้ายังมีความไม่ปกติทางกายทางวาจาอยู่แล้ว ยังเรียกว่าไม่มีศีลที่ถูกต้องสมบูรณ์ตามความหมายของศีล. เมื่อมีความปกติ คือ ความสงบทางกายวาจา ก็ย่อมจะเกิดความสงบในทางจิตใจ เหมาะที่จะปฏิบัติงานทางด้านจิตต่อไป คือ ทิฏฐิวิสุทธิ กังขาวิตรณะวิสุทธิ มัคคาคัคคญาณทัสสนวิสุทธิ ปฏิปทาญาณทัสสนวิสุทธิ. และญาณทัสสนวิสุทธินั้นเป็นตัววิปัสสนาแท้. สีลวิสุทธิกับจิตตวิสุทธิ จัดเป็นปากทางของ วิปัสสนา. ๒๔๖

วิปัสสนาตัวที่ ๑ ความหมดจดของทิฏฐิหมายถึง การหมดความเห็นผิดที่เห็นกันมาแต่เดิม หรือตามสิ่งแวดล้อมนับตั้งแต่ความเชื่องมงายไร้เหตุผลในเรื่องของไสยศาสตร์ ขึ้นมาถึงเรื่องความเข้าใจผิดในธรรมชาติ เช่นเห็นว่าร่างกายและจิตใจเหล่านี้เป็นของเที่ยงเป็นสุขหรือเป็นตัวตน เป็นสัตว์ เป็นมนุษย์ เป็นเทวดา เป็นพรหม เป็นผี เป็นอะไร ๆ ในทางขลังทางศักดิ์สิทธิ์ไปทั้งนั้น ไม่สามารถจะเห็นว่ามันเป็นแต่เพียงธาตุสี่หรือเป็นเพียงนามและรูป กายกับใจ แต่ไปเห็นเป็นตัวเป็นตน มีเจตภูตหรือวิญญาณที่เข้า ๆ ออก ๆ อยู่กับร่างกาย มองไม่เห็นว่าเป็นขันธ์ คือรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ไม่เห็นว่าเป็นเพียงการสัมผัสทาง ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เหล่านี้เป็นต้นความคิดผิดจึงโน้มเอียงไปในทางยึดถือความขลัง ยึดถือความศักดิ์สิทธิ์

จนทำให้เกิดความหวาดกลัว เลยต้องทำพิธีรีตองต่าง ๆ ตามความเชื่อความเห็นผิดเหล่านั้น นี่เราเรียกว่าความเห็นยังไม่สะอาดหมดจด จะต้องเริ่มละความเห็นที่เหลวไหลอย่างผิด ๆ ในขั้นหยาบ ๆ ทำนองนั้นให้หมดเสียก่อน จึงจะเป็นวิปัสสนาตัวที่ ๑ เรียกว่าทิฏฐิวิสุทธิ. ๒๔๗

วิปัสสนาตัวที่ ๒ กังขาวิตรณวิสุทธิ ก็คือการพิจารณาลงไปถึงเหตุดั้งเดิม. ทิฏฐิวิสุทธิทำให้เห็นคน ๆ หนึ่งเป็นเพียงกายกับใจ กังขาวิตรณวิสุทธินี้ มีหน้าที่แยกดูว่ากายกับใจแต่ละอย่าง ๆ นี้ มีมูลเหตุสร้างสรรค์ร่วมกันมาอย่างไร ฉะนั้น จึงมองลึกลงไปอีกว่า ความรู้ความอยาก ความยึดติด กรรม อาหาร ฯลฯ มันสร้างสรรค์ปรุงแต่งกันมาอย่างละเอียดประณีตจนกระทั่งเกิดสิ่งที่เรียกว่า กายกับใจ, กังขาวิตรณวิสุทธิกล่าวคือ ความหมดจดแห่งความรู้ที่จะให้ข้ามความสงสัยเสียได้ นี้จึงหมายถึงความเห็นแจ้งในพวกเหตุพวกปัจจัยของสิ่งทั้งปวงนั่นเอง. ๒๔๘

ในระเบียบของวิปัสสนานั้น ท่านจำแนกความสงสัยเหล่านี้ออกไปราว ๒๙-๓๐ อย่าง แต่สรุปแล้วก็คือ เป็นความสงสัยเกี่ยวกับตัวเรามีอยู่หรือไม่? ตัวเรามีแล้วหรือไม่? ตัวเราจะมีต่อไปหรือไม่? ในลักษณะอย่างไร? เป็นต้น. การจะข้ามความสงสัยได้นั้น ก็ต้องอาศัยเหตุที่ได้ทราบว่ามันไม่มีตัวเรา มีแต่ธาตุขันธ์อายตนะ พร้อมทั้งเหตุปัจจัยต่าง ๆ เช่น อวิชชา ตัณหา อุปาทาน กรรม อาหาร ฯลฯ ซึ่งปรุงแต่งสิ่งเหล่านี้ โดยมันไม่มีตัวเราจริง ๆ แล้วเริ่มเลิกความเข้าใจเขลา ๆ ว่าเรามีอยู่ เรามีมาแล้ว เราจะ

มีต่อไปนั้นเสีย. ๒๔๙

เมื่อความสงสัยชนิดนี้ระงับไปแล้ว ก็เรียกว่าเป็นวิปัสสนาตัวที่ ๒ แต่มิได้หมายความว่าเป็นการถอนอุปาทานว่ามีตัวเราได้โดยสิ้นเชิง เพราะส่วนที่ละเอียดกว่านั้นยังมีอยู่อีก. ความสงสัยเหล่านี้ได้ระงับไป เพราะเรามีความรู้เรื่องการปรุงแต่งของเหตุปัจจัยต่าง ๆ จนเพิกถอนความเชื่อว่ามี "ตัวเรา" ชั้นหยาบ ๆ นี้เสียได้. ๒๕๐

วิปัสสนาตัวที่ ๓ เมื่อข้ามความสงสัยเช่นนี้ได้แล้ว ก็สามารถทำให้เกิดมัคคามัคคญาณทัสสนวิสุทธิ์ คือความรู้อันสะอาดหมดจดเห็นว่าอะไรเป็นทางที่ก้าวต่อไปอย่างถูกต้องและอะไรไม่เป็นทางที่จะก้าวต่อไปได้. อุปสรรคที่ทำให้ก้าวต่อไปไม่ได้ อันนี้ก็มีหลายอย่าง ที่มักเกิดในขณะที่ทำวิปัสสนาก็คือ ในตอนที่จิตเป็นสมาธินั้น มักจะเกิดสิ่งต่าง ๆ ชนิดแปลกประหลาด และจับอกจับใจแก่ผู้ทำมากเหลือเกิน เช่นเห็นแสงสว่างรุ่งเรืองน่าอัศจรรย์ ปรากฏอยู่ที่ตาในโดยไม่ต้องลืมตา. ถ้ายิ่งไปโน้มจิต เพื่อให้เห็นนั่นเห็นนี่เข้าด้วยก็ยิ่งไปกันใหญ่. ๒๕๑

ถ้าใครเข้าใจผิดว่า "นี่แล้วเป็นผลของวิปัสสนา"หรือยินดีว่า "นี่เป็นของวิเศษพอแล้วสำหรับเรา" ดังนี้ก็ตามมันย่อมกั้นหนทางแห่งความเห็นแจ้งในมรรคผล ท่านจึงถือว่าเป็นเรื่องผิดทาง. ตัวอย่างอีกเรื่องหนึ่งเช่นเกิดปีติอิ่มอกอิ่มใจขึ้นมาท่วมทันจิตใจเสียเรื่อยตลอดเวลา จนไม่อาจพิจารณาอะไรได้อีกต่อไป หรือเกิดเข้าใจว่า นี่แล้วเป็นนิพพานในปัจจุบันทันตาเห็นดังนี้เป็นต้น

ก็ติดตันไม่ก้าวหน้าไปได้ นี่ก็เป็นอุปสรรคของวิปัสสนา. ท่านยังกล่าวว่า แม้ความเห็นแจ้งในรูปในนาม บางขณะบางครู่ก็ได้ทำความพอใจให้หลงคิดไปว่า ตนเป็นผู้เห็นธรรมอย่างวิเศษ แล้วทะนงตัวฟุ้งซ่านอยู่ด้วยความเห็นผิดต่าง ๆ ในเรื่องเหล่านั้นนี่ก็นับว่าเป็นอุปสรรคของวิปัสสนา. ๒๕๒

ในบางกรณีผู้ทำสมาธิใช้อำนาจจิตตนเอง บังคับให้ร่างกายรำงับจนแข็งทื่อ ไม่มีสติที่จะพิจารณาธรรมะหรือจะน้อมไปเพื่อความเพียรอันสูงขึ้นไป นี่ก็นับว่าเป็นอุปสรรคอย่างยิ่งในการที่จะก้าวหน้าต่อไป. แล้วคนก็นิยมชมชอบถือว่าเป็นคุณวิเศษเป็นมรรคผล. ผู้ที่พอใจหลงใหลแต่ในทางสมาบัตินั่งตัวแข็งทื่อไม่รู้สึกตัวจึงไม่อาจก้าวไปในทางปัญญาได้เลย เป็นที่น่าสงสารอย่างยิ่ง. ๒๕๓

ยังมีอีกซึ่งอาจเกิดขึ้นได้มากที่สุด เช่นเกิดความรู้สึกปีติเป็นสุขใจชนิดที่ไม่เคยพบมาแต่ก่อนเลย แล้วก็ประหลาดใจเหลือที่จะอธิบายได้ ทำคน ๆ นั้นให้เกิดความพอใจเหลือที่จะประมาณ. เพราะว่าในขณะนั้นใจกับกายเป็นสุขแสนที่จะสุข ปัญหาต่าง ๆ หมดเกลี้ยงไปจากใจ : ระลึกถึงเรื่องที่เคยรักก็ไม่รัก ระลึกนึกถึงเรื่องที่เคยเกลียด ระลึกนึกถึงเรื่องที่เคยกลัว เคยหวาดเสียวเคยวิตกกังวลห่วงใยต่าง ๆ ก็ไม่เกิดความรู้สึกทำนองนั้นอีก; **เขาจึงหลงเข้าใจผิดไปว่า บัดนี้ตนเป็นผู้หลุดพ้นแล้วจากกิเลสทั้งปวง เพราะจิตใจของเขามีลักษณะ หรืออาการราวกับบุคคลผู้หลุดพ้นแล้วจากกิเลสจริง ๆ** ตลอดเวลาที่เขาเป็นอย่างนั้นอยู่

ถ้าเขาเกิดความพอใจ ในความเป็นอย่างนั้นอยู่ เพียงแค่นั้นแล้ว ก็เป็นการตัดหนทางก้าวหน้าของวิปัสสนา และไม่เท่าไรอาการเช่น นั้นก็ค่อย ๆ เสื่อมหายไป สิ่งที่เคยกลัว ก็จะกลับกลัวอย่างเดิม สิ่งที่ตนเคยรัก ก็จะกลับรักอย่างเดิม อะไร ๆ ก็จะกลับสู่สภาพเดิม หรืออาจมากเกินไปกว่าเดิม ๆ. **๒๕๔**

อีกอย่างหนึ่งเกี่ยวกับเรื่องความเชื่อ ความเชื่อที่ไม่เคยแน่นแฟ้นมาแต่ก่อน ก็จะปรากฏว่าแน่นแฟ้น เช่นเชื่อในพระรัตน-ตรัยหรือในสิ่งที่ตัวนึกจะเชื่อ. แม้ที่สุด เช่นความพอใจในธรรมะ ก็จะมีอาการรุนแรง, ลักษณะของความเฉยต่อสิ่งทั้งปวง มีอาการชัดแจ้ง. ล้วนแต่เป็นอาการจูงจิตให้หลงผิด คิดว่าตนได้บรรลุมรรคผลนิพพานแล้ว. **๒๕๕**

เป็นการยากมากที่คนแรกพบสิ่งเหล่านี้ จะเข้าใจได้ว่า มันเป็นอุปสรรค และเป็นเครื่องกีดขวางทางของวิปัสสนา ; มีแต่จะกลับเห็นไปเสียว่า นี้เป็นยอดสุดของวิปัสสนาทีเดียว. ต่อเมื่อใดเกิดความรู้แจ้งจริง ๆ ว่า สิ่งเหล่านี้เป็นสิ่งกีดขวางทางของวิปัสสนา ขั้นที่จะทำการตัดกิเลสละเอียดเสียได้ เมื่อนั้นจึงจะถือได้ว่า เป็นวิปัสสนาตัวที่ ๓ คือความบริสุทธิ์หมดจดของความรู้ความเห็นที่ว่า อะไรเป็นทางถูก อะไรเป็นทางผิด. เขาจะต้องศึกษาอบรมตนดำรงตนให้เดินไปในทางที่ถูกไว้เรื่อย ๆ ไปจนเกิดความรู้แจ้งชัด ในหนทางของวิปัสสนาที่ถูกที่แท้โดยประการทั้งปวง. **๒๕๖**

วิปัสสนาตัวที่ ๔ เมื่อมีความเข้าใจในเรื่องทางผิดทางถูกโดยสมบูรณ์เช่นนี้แล้ว ความรู้ในอันดับต่อไปก็จะต้องดำเนินถูกทางเป็นธรรมดา และจะก้าวหน้าไปตามลำดับนับตั้งแต่เห็นความจริง ในสังขารทั้งปวงชัดแจ้งถึงที่สุด จนกระทั่งวางใจเฉยในสิ่งทั้งปวง มีจิตพร้อมที่จะบรรลุถึงการรู้อริยสัจจ์ ที่เป็นคุณธรรมชั้นวิเศษสืบไป เรียกว่าปฏิปทาญาณทัสสนวิสุทธิ ซึ่งแปลว่าความหมดจดแห่งความรู้ความเห็นในตัวทางแห่งการปฏิบัติ นับเป็นวิปัสสนาตัวที่ ๔ หรือนับเป็นวิสุทธิอันดับที่ ๖. **๒๕๗**

เนื่องจากไม่มีคำอธิบายอันละเอียด ของญาณนี้ในพระไตร-ปิฎกโดยตรง อาจารย์ในชั้นหลัง ๆ จึงจำแนกลำดับความรู้ ในตัวทางแห่งการปฏิบัติเป็น ๙ ลำดับด้วยกันและเรียกว่า วิปัสสนา-ญาณ ๙ คือ:- **๒๕๘**

๑. เมื่อวิปัสสนาดำเนินไปถูกทาง และการเพ่งพิจารณาความเกิด แก่ เจ็บ ตาย ของสังขารถึงที่สุดแล้วก็เพ่งพิจารณาให้แน่วแน่ในภาวะความเกิดขึ้น และความเสื่อมสลายไปของสังขารเหล่านั้นจนแจ่มแจ้งถึงที่สุด คือมองเห็นภาวะทั้งหลาย เต็มไปด้วยการเกิดและการดับเหมือนท้องทะเลระยิบระยับ เต็มไปด้วยการเกิดและการดับของฟองน้ำที่เกิดจากลูกคลื่นฉันใดก็ฉันนั้น ความรู้ที่ได้ในขณะนี้เรียกว่า **อุทยัพพยนุปัสสนาญาณ** และว่าความรู้เป็นเครื่องชี้ให้เห็นความเกิดขึ้น และความเสื่อมสลายไปหรือมักเรียกสั้น ๆ ว่าอุทยัพพยญาณ. การเห็นเหล่านี้เกิดจากการเพ่งพิจารณาให้เห็นชัดและนานพอ จนกว่าความรู้นั้นจะแน่นแฟ้นเหมือนกับ

ย้อมติดอยู่ในใจ เพื่อให้มีกำลังแรงมากพอที่จะเบื่อหน่ายไถ่ถอนความยึดติดในสิ่งต่าง ๆ เสียได้. นี้เป็นวิปัสสนาญาณ อันดับที่ ๑. ๒๕๙

๒. การเพ่งพิจารณาความเกิดขึ้น และความเสื่อมสลายไปถึงสองประการในความเดียวกันนั้น ยังหยาบอยู่ยังพร่ากว่าที่จะเพ่งเพียงอย่างเดียว ในขั้นนี้ท่านจึงให้ทิ้งเสียอย่างหนึ่ง คือไม่เพ่งดูฝ่ายเกิด เพ่งดูแต่ฝ่ายความดับเพื่อให้เห็นความสลายหรือความดับลึกซึ้งรุนแรงถึงที่สุด จนกระทั่งรู้สึกว่า ในโลกทั้งปวงไม่มีอะไรนอกจากความพังทลาย หรือความแตกดับทั่วไปหมดเหมือนกับห่าฝนตกลงมาทั่วไปทุกหนทุกแห่ง. จิตที่อยู่ในความรู้สึกเช่นนี้ เรียกว่าประกอบอยู่ด้วย **ภังคานุปัสสนาญาณ** แปลว่าความรู้เป็นเครื่องชี้ให้เห็นความพังทลายหรือความดับ. เรียกสั้น ๆ ว่าภังคญาณ. นี้เป็นวิปัสสนาญาณอันดับที่ ๒. ๒๖๐

๓. เมื่อความเห็นแจ้งในความแตกเสื่อมสลาย มีมากเพียงพอแล้ว ก็จะทำให้เกิดความรู้แจ้งต่อไปเป็นอันดับที่ ๓ ว่า ภาวะคือความมี ความเป็น ทั้งหลายนี้เป็นสิ่งที่น่ากลัวความน่ากลัวปรากฏเต็มไปในภพทั้งปวงไม่ว่าจะเป็นกามภพ รูปภพหรืออรูปภพก็ตาม. ภพทั้งปวงเต็มไปด้วยภาวะที่น่ากลัว เพราะมีความแตกทำลายของสังขารทั้งปวงอยู่ทุกขณะจิต จึงเกิดเป็นความหวาดกลัวสะดุ้งถึงที่สุดจริง ๆ ขึ้นในใจของผู้เห็นแจ้ง. และความกลัวอันถูกต้องนั้น จะประจำอยู่ในใจ เป็นความเห็นแจ้งชนิดหนึ่งว่ามีแต่ความน่ากลัวเปรียบประดุจยาพิษ อาวุธหรือโจรอันโหดร้าย

ทั้งนั้น ที่บรรจุอยู่ในภพทั้ง ๓ เต็มไปหมด ไม่มีอะไรนอกไปจากนั้น. ความรู้สึกเช่นนี้ท่านเรียกว่า **ภยตุปัฏฐานญาณ** แปลว่าความรู้แจ้งเห็นภาวะทั้งหลายว่าเต็มไปด้วยความน่ากลัว. เรียกสั้น ๆ ว่า ภยญาณ. จัดเป็นวิปัสสนาญาณอันดับที่ ๓. **๒๖๑**

๔. เมื่อรู้สึกว่าในภาวะทั้งปวงเต็มไปด้วยความน่ากลัวมากพอต่อไปก็จะเกิดความรู้แจ้งขึ้นมาว่า สภาพของสิ่งทั้งปวงประกอบด้วยโทษอันร้ายกาจโดยส่วนเดียว ไม่มีความปลอดภัยในการที่จะไปหลงเกี่ยวข้องกับสิ่งเหล่านั้น. เปรียบเหมือนป่าที่เต็มไปด้วยสัตว์ร้าย ไม่เป็นที่น่าอภิรมย์แก่ผู้ต้องการความเพลิดเพลินจากป่าฉันใดก็ฉันนั้น. ความรู้สึกเห็นสภาพทั้งปวง เต็มไปด้วยโทษต่าง ๆ เช่นนี้เรียกว่า **อาทีนวนุปัสสนาญาณ** แปลว่าความรู้เป็นเครื่องชี้ให้เห็นโทษของสังขารทั้งปวง. เรียกสั้น ๆ ว่า อาทีนวญาณ. จัดเป็นวิปัสสนาญาณอันดับที่ ๔. **๒๖๒**

๕. เมื่อพิจารณามองเห็นว่า สิ่งทั้งหลายย่อมเต็มไปด้วยโทษทุก ๆ กระเบียดนิ้วเช่นนี้แล้ว ก็เกิดความเบื่อหน่ายในภาวะทั้งปวง เห็นเป็นเหมือนกับบ้านเรือนที่ถูกไฟไหม้เหลือแต่ดุ้นถ่าน : ดูเป็นรูปโครงของบ้านเรือนที่ถูกไฟไหม้ ไม่น่าเสน่หาแต่ประการใด. ความรู้สึกเบื่อหน่ายต่อการที่จะต้องระคนอยู่กับสิ่งปรุงแต่งทั้งปวงนี้เรียกว่า **นิพพิทานุปัสสนาญาณ** แปลว่าความรู้ทำให้เกิดความเบื่อหน่าย, เรียกสั้น ๆ ว่า นิพพิทาญาณ. นับเป็นวิปัสสนาญาณอันดับที่ ๕. **๒๖๓**

๖. เมื่อเกิดความเบื่อหน่ายที่แท้จริงเช่นนี้ ก็เกิดความรู้สึกที่อยากจะพ้นจากสิ่งต่าง ๆ เหล่านั้นจริง ๆ ซึ่งไม่เหมือนกับความรู้สึกอยากพ้นตามธรรมดาของพวกเรา ซึ่งไม่มีกำลังของสมาธิ หรือกำลังของความเห็นแจ้งช่วยอยู่ มันจึงไม่อยากพ้นจริงเหมือนอย่างความเห็นที่เกิดตามลำดับแห่งวิปัสสนาญาณ. เพราะความเบื่อหน่ายที่เกิดขึ้นโดยอำนาจวิปัสสนาญาณนั้น จิตใจมันเป็นไปด้วยทั้งหมด : รู้สึกกลัวเท่าไรก็รู้สึกอยากพ้นเท่านั้น เพราะฉะนั้นจึงเป็นการอยากพ้นจริง ๆ. ท่านอุปมาว่า มีความอยากพ้นมากขนาดเท่า ๆ กับความอยากพ้นของสัตว์ เช่นเขียดซึ่งกำลังดิ้นอยู่ในปากงูมันอยากพ้นเท่าไรก็ลองคิดดูเอาเถิด. เดี๋ยวนี้คนที่มีนิพพิทาญาณแล้วก็อยากพ้นจากภาวะทั้งปวงมากเท่านั้น. หรือเปรียบอย่างเนื้อหรือนกที่ติดบ่วงดิ้นเร่า ๆ อยู่มันอยากพ้นจากบ่วงนั้นเท่าไร เขาก็อยากพ้นจากสังขารทุกข์มากเท่านั้น. ความรู้สึกอยากจะพ้นจริง ๆ ทำนองนี้เรียกว่า **มุญจิตุกัมมยตาญาณ** ซึ่งแปลว่าความรู้เป็นเหตุให้เกิดความปรารถนาที่จะพ้นทุกข์ นับเป็นวิปัสสนาญาณอันดับที่ ๖. **๒๖๔**

๗. ทีนี้ เมื่อความอยากพ้นอย่างรุนแรงมีมากพอจึงเกิดความรู้สึกดิ้นรนหาหนทางอย่างรุนแรงเช่นกัน ท่านเรียกชื่อของความรู้สึกนี้เป็นภาษาบาลีว่า **ปฏิสังขานุปัสสนาญาณ** แปลว่าความรู้เพื่อกำหนดพิจารณาหาทางหลุดรอด. กล่าวง่าย ๆ ก็คือการมองสอดส่องไปเรื่อย ๆ ว่าเมื่อภาวะทั้งหลายเป็นอย่างนี้ทั้งเราก็อยากจะพ้นจากมัน พิจารณาไปก็มองเห็นอุปาทาน มอง

เห็นกิเลสซึ่งเป็นเหตุผูกพันจิตให้ติดอยู่กับภาวะนั้น ๆ ว่ามันมีอยู่อย่างเหนียวแน่น จึงหาหนทางต่อไป ในอันที่จะทำให้กิเลสนั้นอ่อนกำลังลงเสียก่อน, เมื่อเห็นความอ่อนกำลังลงของกิเลสนั้นแล้ว จึงทำลายมันเสีย. **๒๖๕**

ท่านอุปมาการทำกิเลสให้อ่อนกำลังนี้ไว้ว่า เหมือนกับคนคนหนึ่งไปสุ่มหาปลา ; ได้งูคิดว่าเป็นปลา ก็เอามาถือไว้ ; ใครบอกว่างูก็ไม่เชื่อ จนกระทั่งได้อาจารย์ซึ่งมีสติปัญญาเมตตากรุณามาก มาพร่ำชี้แจงจนรู้ว่ามันเป็นงูไม่ใช่ปลา จึงเกิดกลัวขึ้นมา อยากจะพ้นจากงูด้วยการหาวิธีฆ่างูนั้นเสีย. เขาได้จับคองูชูขึ้นเหนือศีรษะ แล้วแกว่งเป็นวงกลมจนกระทั่งงูเพลีย แล้วปล่อยให้งูกระเด็นไปตกนอนตาย ; ถ้าไม่ตายก็ตามไปฆ่าเสียให้ตาย. อุปมานี้ท่านหมายถึงความเห็นแจ้ง ว่าสิ่งที่ผูกพันคนให้ติดอยู่กับภาวะต่าง ๆ อย่างน่ากลัวน่าสังเวชที่สุดนั้น คือกิเลส. ถ้าไม่มีอุบายทำให้กิเลสถอยกำลังลงทุก ๆ วันแล้ว การฆ่ากิเลสย่อมเป็นไปไม่ได้ เพราะกิเลสมีกำลังมากเหลือเกิน เหลือกำลังของปัญญาที่ยังน้อยจะไปฆ่ามันได้ จึงต้องบ่มปัญญาให้เกิดมากขึ้นและพร้อมกันนั้นก็ทรมานกิเลสให้มันถอยกำลังลง. **๒๖๖**

การพิจารณาให้เห็นสิ่งทั้งหลายเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ไม่น่าเอา ไม่น่าเป็นอยู่เสมอและยิ่งขึ้น ๆ นั่นแหละเป็นการตัดอาหารของกิเลส ทำให้กิเลสถอยกำลังอยู่เป็นประจำวันเสมอไป ; และเราจะต้องทำเพิ่มให้มากขึ้นให้แยบคายยิ่งขึ้น ๆ ไปอีก. นี่เป็นช่องทางที่เราจะเอาชนะกิเลสซึ่งใหญ่เท่าภูเขา ด้วยตัวเรา

เล็กนิดเดียวนี้ได้. ท่านเปรียบว่าต้องมีความกล้าให้มากพอ เท่ากับว่าตัวเราเป็นหนูตัวนิดเดียวก็กล้าฆ่าเสือโคร่ง ๒–๓ ตัวเป็นต้น. เราต้องมีความตั้งใจจริง สอดส่องหาหนทางตามประสาหนูตัวเล็ก ๆ ถ้าสู้ซึ่งหน้าไม่ได้ ก็ต้องใช้อุบายวิธีต่าง ๆ ทำให้มันอ่อนกำลังลงทุก ๆ วันแล้วก็ไม่ลดละติดตามฆ่าอยู่เสมอ ๆ อุบายอย่างนี้ท่านเรียกว่าปฏิสังขานุปัสสนาญาณ. จัดเป็นวิปัสสนาญาณอันดับที่ ๗. **๒๖๗**

๘. การทำให้กิเลสอ่อนกำลังลงนั้น เป็นเหตุทำให้เราวางเฉยในสิ่งทั้งปวงได้ยิ่งขึ้นทุกที ฉะนั้น โอกาสต่อไปนี้จึงเป็นลำดับแห่ง **สังขารุเปกขาญาณ** ซึ่งแปลว่าความรู้อันเป็นเหตุให้วางเฉยในสังขารทั้งปวง. ญาณนี้อาศัยการพิจารณาเห็นความว่างแห่งสังขารทั้งหลายว่า ว่างจากแก่นสารว่างจากความเป็นสัตว์เป็นบุคคล ว่างจากสาระคือความเที่ยงแท้ถาวร ว่างจากความสุขเพราะเต็มไปด้วยทุกข์ ว่างจากความงดงามเพราะดูแล้วล้วนแต่น่าระอา ดังนี้เป็นต้น, ในที่สุดก็เกิดความวางเฉยในสิ่งทั้งปวงในทุก ๆ ภาวะ ; เห็นสิ่งที่เคยรักใคร่หลงใหลเป็นก้อนอิฐก้อนดินไป. **๒๖๘**

ท่านเปรียบความข้อนี้ว่า เหมือนกับคนที่เคยรักกันมาแต่ก่อนบัดนี้ปรากฏว่าเป็นกบฏก็หมดรัก ; เช่นในกรณีที่เมียมีชู้เลยหมดรัก. ครั้นหย่าขาดจากกันแล้วเขาจะไปทำอะไรต่อไปก็ได้ ใจเราเฉยได้. ภาวะต่าง ๆ ที่แต่ก่อนนี้เคยเป็นที่เอร็ดอร่อยนานาประการของตน เมื่อจิตสูงขึ้นมาถึงญาณอันดับที่ ๘ นี้แล้ว ก็

ทราบว่ามันว่างจากสาระใด ๆ จึงวางเฉยในภาวะทั้งปวงเสียได้ เหมือนบุรุษที่วางเฉยกับภรรยาที่หย่าขาดกันแล้วเป็นต้น. สังขารุเปกขาญาณนี้ จัดเป็นวิปัสสนาญาณอันดับที่ ๘ เรียกสั้น ๆ ว่า อุเบกขาญาณ. ๒๖๙

๙. เมื่อวางเฉยในภาวะทั้งปวงได้อย่างนี้ ใจก็พร้อมที่จะรู้อริยสัจจ์ ๔ ชนิดที่จะทำให้บรรลุถึงทางที่นำไปสู่ความเป็นพระ-อริยเจ้า. จิตที่อยู่ในสภาพเช่นนี้ท่านเรียกว่า **สัจจานุโลมิกญาณ** แปลว่า ความเห็นที่พร้อมที่สุดที่จะรู้อริยสัจจ์ชนิดที่เป็นขั้นทำลายกิเลสเครื่องผูกพันคนให้ติดโลกให้หมดไปได้ เป็นพระอริยบุคคลชั้นใดชั้นหนึ่ง. นับเป็นวิปัสสนาญาณอันดับที่ ๙ เรียกสั้น ๆ ว่า อนุโลมิกญาณ. ๒๗๐

วิปัสสนา ๙ ลำดับนับตั้งแต่อุทยัพพยนุปัสสนาญาณ ไปจนถึงสัจจานุโลมิกญาณเป็นที่สุดนี้ เมื่อเป็นไปอย่างสมบูรณ์เต็มที่แล้วเรียกว่าปฏิปทาญาณทัสสนวิสุทธิ เป็นวิปัสสนาญาณตัวที่ ๔ หรือนับเป็นวิสุทธิอันดับ ๖ กล่าวคือ ความบริสุทธิ์สะอาดหมดจดแห่งปัญญา ซึ่งเป็นเครื่องมือทำให้เห็นทางดำเนินไปของการพิจารณาจนเกิดปัญญาที่รู้แจ้งและตัดกิเลสได้. ๒๗๑

วิปัสสนาตัวที่ ๕ ต่อจากนั้น ก็ถึงวิสุทธิอันดับ ๗ ที่เรียกว่าญาณทัสสสนวิสุทธิ คือความหมดจดแห่งความเห็นที่ถูกต้อง ซึ่งได้แก่อริยมรรคญาณนั่นเอง. นี้เป็นขั้นสุดท้ายของวิปัสสนาหรือผลของวิปัสสนา ได้แก่ อริยมรรคญาณทั้ง ๔ นับเป็นวิปัสสนาตัวที่ ๕. ๒๗๒

ในลำดับระหว่างสัจจานุโลมิกญาณ กับ ญาณทัสสนวิสุทธิ นี้ มีโคตรภูญาณแทรกอยู่ ในฐานะที่เป็นเครื่องหมายคั่นระหว่างคนธรรมดาที่มีกิเลส กับ พระอริยบุคคล แต่โดยที่โคตรภูญาณมีขณะแวบเดียวแล้วก็ดับไป จึงควรสงเคราะห์เข้าไว้เสียในฝ่ายปฏิปทาญาณทัสสนวิสุทธิ เพราะยังอยู่ในฐานะที่เป็นฝ่ายบุญกุศล ซึ่งยังข้องแวะอยู่กับราคะหรือเรื่องน่ายึดถือ. ๒๗๓

โดยสรุป เราจะเห็นได้ว่าหลักแห่งการศึกษาวิปัสสนานั้น มีรากฐานที่ตั้ง คือศีล สมาธิ ปัญญา. พิจารณาอะไร? ขอตอบว่าพิจารณาสิ่งทั้งปวง จะเรียกว่าโลกหรือภาวะหรือสังขารหรือขันธ์ห้าก็ได้ ; เพราะว่าในภาวะทั้งหลายก็ไม่มีอะไรมากไปกว่าขันธ์ห้า. พิจารณาให้เห็นอะไร? ตอบว่าให้เห็นความไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา มีเต็มไปในภาวะทั้งหลายในโลก เช่นเห็นความเกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไป ๆ จนเห็นว่าเต็มไปด้วยความน่ากลัว น่าเบื่อหน่าย ไม่มีอะไรที่น่าเอาน่าเป็น, อาการเหล่านี้ คือลักษณะที่จะต้องปรากฏในวิปัสสนา. ๒๗๔

อะไรเป็นกิจของวิปัสสนา? กิจโดยตรงของวิปัสสนาก็คือการกำจัดความโง่ เพราะวิปัสสนาแปลว่า ความเห็นแจ้ง. ผลของวิปัสสนาคืออะไร? ผลก็คือเกิดความเห็นแจ่มแจ้งเกิดความรู้แจ้งแทงตลอดในสิ่งทั้งปวง กำจัดกิเลสให้สูญสิ้นไปเป็นความสะอาด สว่างสงบ ไม่มีอะไรผูกพันจิตนี้ให้ติดอยู่กับภาวะทั้งหลายในโลก จึงเกิดลักษณะที่เรียกว่าหลุดพ้นออกจากโลก อันเป็นที่อยู่ของหมู่คนผู้ติดกาม. จิตไม่มีความทุกข์เพราะไม่มีตัณหา หรือความอยาก

แต่ประการใดอีกต่อไป. ท่านเรียกอาการเช่นนี้ว่า ถึงที่สุดแห่งกิจที่จะต้องกระทำในพระพุทธศาสนา ได้ด้วยการกระทำอย่างนี้.
๒๗๕

ทั้งหมดนี้เป็นการชี้ให้เห็นว่า แนวแห่งปัญญาของเราจะเดินไปอย่างนี้ คือมีลำดับแห่งความบริสุทธิ์สะอาด ๗ ลำดับ ซึ่งจะต้องสัมพันธ์กันอย่างนี้ ; และลักษณะการดำเนินของปัญญาที่จะเจาะแทงโลกทั้งหลายอีก ๙ ลำดับ ; รวมเรียกว่าเรื่องวิปัสสนา ท่านจัดไว้ในลักษณะเป็นระเบียบหรือหลักวิชา. **๒๗๖**

ส่วนรายละเอียดปลีกย่อยต่าง ๆ นั้น อาจหาได้จากหนังสือของครูบาอาจารย์สืบไป. แต่โดยแนวใหญ่ แล้ว **ขอให้เข้าใจไว้อย่างนี้ สำหรับป้องกันมิให้เกิดความเข้าใจผิด ในการปฏิบัติธรรมอันเป็นชั้นยอดที่สูงสุดของพระพุทธศาสนา. ปรากฏว่าในขณะนี้ ยังมีคนที่หลงผิดอยู่เป็นจำนวนมาก ที่เข้าไปยึดเอาสิ่งที่ไม่ใช่วิปัสสนามาเป็นวิปัสสนา ; เลยทำให้เกิดเป็นวิปัสสนาการค้าหาเงิน วิปัสสนาชวนเชื่อเพื่อให้ได้พรรคพวกแล้วแต่งตั้งให้เป็นพระอริยเจ้าแบบใหม่ ๆ อันอยู่ในสภาพที่น่าเวทนาอย่างยิ่ง ๒๗๗**

ยาระงับสรรพทุกข์

ต้น "ไม่รู้-ไม่ชี้" นี่เอาเปลือก
ต้น "ชั่วหัวมัน" นั้นเลือก เอาแก่นแข็ง
"อย่างนั้นเอง" ชอบเอาแต่ราก ฤทธิ์มันแรง
"ไม่มีกู-ของกู" แสวง เอาแต่ใบ

"ไม่หมายเอา-หมายเป็น" เฟ้นเอาดอก
"ตายก่อนตาย" เลือกออก ลูกใหญ่ๆ
หก อย่างนี้ อย่างละชั่ง ตั้งเกณฑ์ไว้
"ดับไม่เหลือ" สิ่งสุดท้าย ใช้ไม่ลืด มัน

หนักหกชั่ง เท่ากัน ยาทั้งหลาย
เคล้ากันไป เอาคาถา ที่อาถรรพ์
"สพฺเพ ธมฺมา นาลํ อภินิเวสาย" อัน
เป็นธรรมชั้น หฤทัย ในพุทธนาม

คัดลงหม้อ ใส่น้ำ พอท่วมยา
เคี่ยวไฟกล้า เหลือได้ หนึ่งในสาม
หนึ่งช้อนชา สามเวลา พยายาม
สิ้นเชื้อความ หมดสรรพโรค เป็นโลกุตตระ

คู่มือมนุษย์

เรื่อง

ลำดับแห่งการหลุดพ้นจากโลก

วิปัสสนา เป็นการปฏิบัติทางจิต เพื่อยกจิตให้สูงขึ้นขนาดที่ความทุกข์ใจครอบงำไม่ได้ จึงพ้นทุกข์ด้วยอำนาจของการรู้แจ้งว่าไม่มีอะไรที่น่ายึดถือ แล้วสิ่งต่าง ๆ ในโลกก็จะไม่มีอิทธิพลทำใจเรา ให้หลงรักหรือหลงชังอีกต่อไป เรียกว่าจิตอยู่เหนือวิสัยของชาวโลกขึ้นถึงฐานะอันใหม่ ที่ท่านเรียกว่า **"โลกุตตรภูมิ."** การที่จะเข้าใจโลกุตตรภูมิได้ชัดเจน เราจำเป็นต้องรู้เรื่องที่ตรงกันข้ามกล่าวคือ **"โลกกิยภูมิ."** ด้วยเหมือนกัน. **๒๗๘**

โลกิยภูมิ ก็คือระดับของจิตที่สิ่งต่าง ๆ ในโลกมีอิทธิพลเหนือจิต. แบ่งโดยสรุปที่สุดออกเป็น ๓ พวกกล่าวคือ **"กามาวจรภูมิ"** หมายถึงระดับของจิตที่ยังพอใจอยู่ในกามทั้งปวง. ถัดไปคือ **รูปาวจรภูมิ** ได้แก่ ฐานะของจิตที่ไม่ต่ำ จนถึงกับพอใจในกามคุณ แต่ว่ายังพอใจในความสุขซึ่งเกิดจากสมาบัติที่เพ่งรูปเป็นอารมณ์ อันไม่เกี่ยวกับกาม, ภูมิที่ถัดไปอีกคือ **อรูปาวจรภูมิ** นี้คือสถานะของจิตที่ยังพอใจในความสุขสงบที่สูงขึ้นไปกว่านี้อีกชั้นหนึ่ง เกิดความสงบโดยยึดสิ่งไม่มีรูปเป็นอารมณ์. **๒๗๙**

ถ้าจะจัดให้เป็นคู่ ๆ ระหว่างภูมิกับภพ ก็มีทางที่จะทำได้ ; **"ภูมิ"** หมายถึงสถานะหรือระดับแห่งจิตใจของผู้นั้น ส่วน **"ภพ"**

หมายถึงภาวะเป็นอยู่ที่เหมาะสมแก่ผู้ที่มีภูมิแห่งจิตใจเช่นนั้น ๆ ฉะนั้นผู้ที่ติดอยู่ในกามาวจรภูมิ ก็คู่กับกามาวจรภพ ; รูปาวจรภูมิก็คู่กับรูปาวจรภพ ; และอรูปวจรภูมิคู่กับอรูปวจรภพ, คำว่าภูมินั้นหมายถึงสถานะทางจิตใจ คำว่าภพหมายถึงภาวะเป็นที่อยู่ที่อาศัยของผู้ซึ่งมีจิตใจต่าง ๆ กัน. จึงแบ่งได้เป็น ๓ ภูมิ ๓ ภพ.

๒๘๐

โลกิยภูมิ คือสถานะทางใจของสัตว์สามัญทั่ว ๆ ไปแม้จะสมมติเรียกชื่อต่างกัน เป็นมนุษย์ เป็นเทวดาพรหมสัตว์เดรัจฉาน หรือเป็นสัตว์นรกก็ตาม ก็รวมอยู่ใน ๓ ภูมินั้น, **คนหนึ่ง ๆ ในโลกนี้อาจจะมีจิตใจอยู่ในภูมิใดภูมิหนึ่ง ในเวลาใดเวลาหนึ่งได้ด้วยกันทั้งนั้นไม่เป็นการเหลือวิสัย** แต่ส่วนมากจะต้องตกอยู่ในกามาวจรภูมิเป็นธรรมดา คือจิตของมนุษย์เราโดยปกตินั้น ตกอยู่ใต้อิทธิพลของความเอร็ดอร่อยทางรูป รส กลิ่น เสียง สัมผัส.

๒๘๑

แต่ในบางคราวบางโอกาส อาจจะพ้นออกมาได้จากอิทธิพลของสิ่งยั่วยวนเหล่านี้ได้ เพราะอาศัยจิตให้ไปจดจ่ออยู่ที่ความสงบอันเกิดจากการเพ่งที่รูปธรรมหรืออรูปธรรมเป็นอารมณ์แล้วแต่การเพ่ง ฉะนั้น ในบางคราวจิตของมนุษย์เราจึงอยู่ในลักษณะที่เป็นรูปาวจรภูมิ หรืออรูปาวจรภูมิก็มี. สำหรับในอินเดีย ครั้งสมัยพุทธกาลนั้นนับว่ามีมาก เพราะว่าผู้ที่ออกแสวงหาความสงบสุขชั้นรูปาวจรภูมิ หรืออรูปาวจรภูมินั้น อาจจะกล่าวได้ว่ามีอยู่ทั่ว ๆ ไปในป่า. สำหรับบัดนี้มีน้อย แต่ถึงอย่างนั้นก็กล่าวได้

ว่า เป็นฐานะที่คนทั่ว ๆ ไปจะเข้าถึงได้อยู่นั่นเอง **๒๘๒**

ทั้งยังกล่าวได้อีกว่า เมื่อใดจิตของผู้ใดตั้งอยู่ในภูมิใด เมื่อนั้นภาวะที่เขากำลังอาศัยอยู่นั้น ก็จะกลายเป็นภพที่มีชื่อนั้นไปทันที. เช่นใครคนหนึ่งในโลกนี้กำลังเป็นสุขอยู่ด้วยรูปาวจรสมาบัติ โลกนี้ก็กลายเป็นรูปาวจรภพสำหรับเขาไป เพราะเขาไม่รู้สึกในสิ่งอื่นใดนอกจากรูปาวจรภูมิ โลกนี้ขณะนั้นและสำหรับเขาผู้นั้น ก็มีค่าเท่ากับรูปาวจรภพไป จนกว่าฐานะแห่งจิตใจของเขาจะเปลี่ยนเป็นอย่างอื่น. **๒๘๓**

ผู้ที่อยู่ในภูมิทั้ง ๓ นี้ ถึงแม้ว่าจะได้รับความสุขความสงบชนิดที่เหมือนกับว่าเป็นก้อนหินก้อนดินหรือท่อนไม้ไปแล้ว แต่ก็ยังมีความยึดถือตัวตน ยังอาศัยตัณหาต่าง ๆ ชนิดตลอดถึงตัณหาชนิดที่ละเอียดที่สุด เช่นไม่ชอบภาวะที่ตนอยู่ตนเป็น จนทำให้ต้องแสวงหาภาวะใหม่ มีการประกอบกรรมต่าง ๆ ด้วยอำนาจของความอยากนั้น เพราะฉะนั้นจึงไม่เรียกว่าอยู่เหนือวิสัยโลก ไม่ใช่โลกุตตรภูมิ จึงจัดไว้เป็นโลกิยภูมิ. **๒๘๔**

ส่วนโลกุตตรภูมินั้น มีจิตอยู่เหนือวิสัยชาวโลก มองเห็นสภาพของโลกเป็นของไม่มีสาระตัวตนที่เป็นแก่นสาร. ใจไม่ต้องการสิ่งใด ๆ ในโลก. พวกที่ตั้งอยู่ในโลกุตตรภูมินี้ยังแบ่งออกเป็นชั้น ๆ ตามหลักพุทธศาสนา เป็นมรรค เป็นผล ๔ ชั้นด้วยกันคือชั้นพระโสดาบัน พระสกิทาคามี พระอนาคามี และพระอรหันต์. ความเป็นพระอริยบุคคล ๔ จำพวกนี้ หมายถึงโลกุตตรภูมิ. **๒๘๕**

คำว่า **"โลกุตตร"** แปลว่า "อยู่เหนือโลก" หรือ "ยิ่งไปกว่าโลก" หมายถึงจิตใจ มิได้หมายถึงร่างกาย. ร่างกายนั้นจะอยู่ที่ไหนก็ได้ ขอให้เป็นภาวะที่พอพักอาศัยของผู้ที่มีจิตใจอันตั้งอยู่ในโลกกุตตรภูมิได้ก็แล้วกัน. ส่วนโลกที่ต่ำไปกว่านั้นเช่นนรกอบาย หรือที่ทนทุกข์ทรมาน เช่น คุกตะราง จึงไม่เป็นภพที่สมควรแก่อริยบุคคล. **๒๘๖**

โลกุตตรภูมิแบ่งออกเป็น ๔ ชั้น และสิ่งที่ทำให้เกิดความแตกต่างเป็น ๔ ชั้นก็คือกิเลสต่าง ๆ ที่จะพึงละให้ขาดไป. กิเลสในหมวดนี้ท่านจำแนกไว้เป็น ๑๐ อย่าง เรียกว่า **สังโยชน์** แปลว่า เครื่องผูกพันอย่างพร้อมพรั่ง. เครื่องผูกพันทั้ง ๑๐ นี้ ผูกพันคนหรือสัตว์ทั้งหลายให้ติดอยู่ในโลก คนจึงตกอยู่ในวิสัยนี้ และเป็นโลกิยภูมิ. ฉะนั้น ถ้าตัดเครื่องผูกพันเหล่านี้ออกเสียได้จิตก็จะค่อย ๆ หลุดออกไปจากภาวะวิสัยของชาวโลกตามลำดับ เมื่อตัดได้หมดก็ถือว่าจิตหลุดออกไปสู่ความอยู่เหนือโลก เป็นโลกุตตรภูมิโดยสมบูรณ์. **๒๘๗**

ในกิเลสชั้นละเอียดที่ผูกพันคนเรา ๑๐ ประการนี้ประการแรกเรียกว่า **สักกายทิฏฐิ** แปลว่าความเห็นว่าร่างกายนี้เป็นของตน ได้แก่ความเข้าใจผิดหรือสำคัญด้วยอุปาทาน เช่นคิดว่า "ตัวเรา" มีอยู่. นั่นแหละคือความสำคัญผิดในที่นี้ โดยที่คนเราทั่ว ๆ ไปไม่รู้จักอะไรมากไปกว่าร่างกาย และจิตที่เนื่องอยู่กับร่างกายจึงเหมาเอาของ ๒ อย่างนี้เป็นตัวตน โดยมีความเข้าใจว่ากายพร้อมทั้งจิตนี้เป็นตัวตนเป็นข้าพเจ้า. สัญชาตญาณว่ามีตัวเรา

นี้เอง เป็นไปหนักแน่นมากถึงกับใคร ๆ ก็ย่อมคิดว่ามีตัวตนของตนอยู่ทั้งนั้น เพราะเป็นมูลฐานที่ทำให้ชีวิตทรงอยู่ได้ ทำให้รู้จักป้องกันตัว ทำให้แสวงหาอาหาร หรือสืบพันธุ์ เป็นต้น. แต่ที่เรียกว่าสักกายทิฏฐิในที่นี้ ประสงค์เอาเพียงชั้นหยาบ ๆ ที่เป็นเหตุให้ **เห็นแก่ตัวจัด** ถือเป็นกิเลสตัวแรกที่จะต้องละให้ได้ก่อนตัวอื่น ๆ. **๒๘๘**

สังโยชน์ข้อที่ ๒ เรียกว่า **วิจิกิจฉา** หมายถึงความสงสัยเป็นเหตุให้ลังเลไม่แน่ใจ. ส่วนใหญ่ที่สุดประสงค์เอาความสงสัยในเรื่องการปฏิบัติเพื่อความพ้นทุกข์. ลังเลเพราะไม่รู้จริง เช่นสงสัยว่าเรื่องนี้มันอย่างไรกันแน่. การปฏิบัติเพื่อให้พ้นทุกข์ มันเป็นของที่เหมาะสมแก่ตนหรือไม่? ทำได้หรือไม่? มันดีกว่าสิ่งอื่นจริงหรือไม่? ทำได้จริง ๆ หรือเปล่า? พระพุทธเจ้าเป็นบุคคลที่ตรัสรู้ถูกต้องจริงหรือ? เป็นบุคคลที่หลุดพ้นจากความทุกข์จริงหรือ? คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าหรือการปฏิบัติตามคำสั่งสอนของพระองค์ จะนำไปสู่ความดับทุกข์จริงหรือ? พระอริยสงฆ์ปฏิบัติพ้นทุกข์ได้จริงหรือ? **๒๘๙**

มูลเหตุของความลังเลก็คือ ความไม่รู้อันได้แก่อวิชชาเหมือนกับปลาที่เคยอาศัยอยู่แต่ในน้ำถ้าใครเล่าให้ฟังถึงเรื่องบนบกมันคงไม่เชื่อ. ถ้าเชื่อก็เชื่อครึ่งไม่เชื่อครึ่ง คนเราที่จมอยู่ในกามารมณ์ก็เหมือนกัน เคยชินกับกามเหมือนปลาอยู่ในน้ำ เมื่อพูดถึงเรื่องอยู่เหนือกาม เหนือโลก ก็เข้าใจไม่ได้ ที่เข้าใจได้บ้างก็ยังลังเล.

ความรู้สึกฝ่ายต่ำมีอยู่ในสันดานส่วนความรู้สึกฝ่ายสูงนั้นเพิ่งจะก่อรูปขึ้นใหม่ การโต้แย้งกันระหว่างความรู้สึกฝ่ายสูงกับฝ่ายต่ำนั่นแหละ คือการลังเล. ถ้ากำลังใจไม่เพียงพอ ความรู้สึกฝ่ายต่ำมักชนะ. วิจิกิจฉาหรือความลังเลในความดี เป็นของมีประจำอยู่ในคนทุกคนมาตั้งแต่เกิด. คนที่ได้รับการอบรมมาผิด ๆ อาจจะมีมากขึ้น. จะต้องพิจารณาให้เห็นโทษของความลังเลใจ ซึ่งมีอยู่ในการงาน มีอยู่ในชีวิตประจำวัน จนเป็นผู้ไม่อาจมั่นใจในความดี ความถูกต้อง หรือความพ้นทุกข์เป็นต้น. ๒๙๐

ทีนี้มาถึงสังโยชน์ข้อที่ ๓ เรียกว่า **สีลัพพตปรามาส** แปลว่า การจับฉวยศีลและวัตรผิดจากความมุ่งหมายที่ถูกต้อง. โดยใจความก็คือ การติดแน่นยึดมั่นในสิ่งที่ตัวเคยประพฤติปฏิบัติมาด้วยความเข้าใจผิด. ส่วนมากเกี่ยวกับลัทธิประเพณี ตัวอย่างเช่น **การเชื่อพิธีไสยศาสตร์และการปฏิบัติทางไสยศาสตร์ต่าง ๆ นับเป็นสีสัพพตปรามาสโดยไม่ต้องสงสัย.** ๒๙๑

แม้ในเรื่องของพระพุทธศาสนา ถ้าปฏิบัติไปด้วยความเข้าใจผิด ว่าจะเกิด**ความขลังความศักดิ์สิทธิ์ เกิดฤทธิ์อำนาจมาคุ้มครอง**เราได้ **อย่างนี้ก็เป็นการปฏิบัติโดยหวังผลผิดทางและไร้เหตุผลอยู่นั่นเอง.** ตัวอย่างเช่นการสมาทานศีล หรือประพฤติพรหมจรรย์ซึ่งที่แท้ก็เพื่อกำจัดกิเลส แต่ถ้าไปเข้าใจว่าจะทำให้เกิดอำนาจขลังศักดิ์สิทธิ์ แล้วใช้ความขลังนั้นตัดกิเลสได้ อย่างนี้ก็เป็นความยึดถือซึ่งผิดความมุ่งหมายเดิม. การปฏิบัติอย่างเดียวกันแท้ ๆ แต่ถ้าเข้าใจผิด โดยยึดมั่นในทำนองไร้เหตุผล หรือเห็นเป็น

ของขลัง ของศักดิ์สิทธิ์ไปแล้วก็เป็นสีลัพพตปรามาสไปทั้งสิ้น.

๒๙๒

แม้ที่สุดสมาทานศีล ปฏิบัติสิกขาบท ด้วยความคิดว่าตนจะได้ไปเกิดเป็นเทวดาในสวรรค์ อย่างนี้ก็ไม่ต้องสงสัยเลย ย่อมเป็นการจับฉวยศีลและวัตร ผิดความมุ่งหมายของพุทธศาสนาไป ทำให้การรักษาศีลและพรหมจรรย์ของตนเศร้าหมอง ; เพราะว่าความมุ่งหมายของพระวินัยนั้น ก็เพื่อกำจัดกิเลสในส่วนหยาบ ๆ ทางกายและวาจาเพื่อให้เป็นรากฐานของสมาธิและต่อไปถึงปัญญาเป็นลำดับ ๆ ไปหาใช่มุ่งหมายเพื่อให้ไปเกิดในสวรรค์ไม่. นี้ได้ชื่อว่า ทำศีลของตนให้สกปรกเศร้าหมองไปด้วยความยึดถือที่ผิด ด้วยอำนาจของความคิดที่ผิด. เรื่องให้ทานก็ดี เรื่องรักษาศีลก็ดี เรื่องเจริญสมาธิภาวนาก็ดี ซึ่งถ้าทำไปด้วยความสำคัญผิดต่อความมุ่งหมายที่แท้จริงของการกระทำเหล่านั้นแล้ว จะต้องเป็นการกระทำนอกลู่นอกทาง ของพระพุทธศาสนาทั้งนั้น. ๒๙๓

ฉะนั้น ขอให้เข้าใจว่า แม้การปฏิบัติในวงของพุทธบริษัทเรา ถ้าทำไปด้วยความสำคัญผิดจนกิเลสตัณหาเข้าครอบงำ เช่นหวังในทางขลังทางศักดิ์สิทธิ์เมื่อใดแล้ว ก็จะกลายเป็นสีลัพพตปรามาสไป. แม้แต่เรื่องเล็ก ๆ น้อย ๆ ที่ชาวบ้านเราชอบทำกันอยู่ทั่ว ๆ ไป เช่นการสวดมนต์ทำบุญบ้านหรืออะไรก็ตาม จะต้องเอาข้าวสุกและสำรับคาวหวานชุดหนึ่ง มาตั้งไว้หน้าพระพุทธรูปเป็นทำนองเซ่นวิญญาณพระพุทธเจ้า หรือเป็นการถวายข้าวพระ เชื่อ

กันว่าวิญญาณของพระพุทธเจ้า จะได้ฉันข้าวที่จัดทำมาถวาย. ถ้าทำด้วยความรู้สึกหรือเข้าใจเช่นนี้แล้ว ก็ย่อมเป็นการปฏิบัติผิดความมุ่งหมายเต็ม ๑๐๐ เปอร์เซ็นต์ โดยไม่ต้องสงสัย. **๒๙๔**

เรื่องการประพฤติผิดต่อความประสงค์ที่ถูกต้องนั้นนับว่ามีดาษดื่นอยู่ทั่ว ๆ ไปในวงพุทธบริษัท เป็นการทำไปอย่างงมงายไร้เหตุผล ทำให้ข้อปฏิบัติหรือระเบียบที่ดีงามอยู่แล้ว ต้องสกปรกไปด้วยความโง่เขลาและความหลงผิดของคนเหล่านั้นเอง นี่คือความหมายของคำว่า "สีลัพพตปรามาส." **๒๙๕**

เราจะเห็นได้ว่ากิเลสข้อนี้มีมูลมาจากโมหะ คือความเขลาเข้าใจผิด คนเราเคยถือของขลังถือของศักดิ์สิทธิ์มาแต่เดิม เพราะได้รับการสอนกันมาผิด ๆ อบรมกันมาผิด ๆ จึงเป็นสิ่งที่มีกันอยู่เกือบทุก ๆ คน. อย่าต้องระบุรายละเอียดให้มากไปเลย มันจะเป็นเรื่องกระทบกระเทือนใจกันแต่ว่าขอให้ท่านทั้งหลาย จงเอาหลักเกณฑ์อันนี้ไปสอบสวนตัวเองดูก็แล้วกัน. **๒๙๖**

กิเลส ๓ อย่างในพวกเรา คือ สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา และสีลัพพตปรามาสนี้ ถ้าละได้เด็ดขาดลงไปจริง ๆ ก็เรียกว่าได้ตั้งอยู่ในโลกุตตรภูมิอันดับที่หนึ่ง คือ เป็นพระโสดาบัน ไปแล้ว. ๒๙๗

การละกิเลส ๓ ประการนี้ได้เด็ดขาด ไม่ควรดูเป็นของยากเลย เพราะกิเลสทั้ง ๓ อย่างนี้เป็นของป่าเถื่อนที่คนป่าเถื่อนเขาถือกัน เป็นของสำหรับคนป่าเถื่อนที่ไร้ความเจริญ. คนที่เรียกว่ามีการศึกษาดีหรือเจริญแล้ว ไม่ควรจะมีของ ๓ อย่างนี้. ถ้ายังมีอยู่ก็ต้องถือว่าจิตใจของคนนั้นยังป่าเถื่อนอยู่. ผู้ใดละกิเลส

๓ ประการนี้ได้จึงจะเป็นอริยชนได้. ถ้ายังละไม่ได้ก็ยังเป็นคนโง่เขลา เป็นคนหลงหรือที่เรียกอย่างดีที่สุดว่า **ปุถุชน** แปลว่าคนที่มีฝ้าปิดบังลูกตาหนาทึบ, **ปุถุ** แปลว่าหนา ; **ปุถุชน** จึงแปลว่าคนหนาคือหนาด้วยเครื่องปิดบังลูกตาแห่งปัญญา. ๒๙๘

เมื่อบุคคลใดละกิเลส ๓ ประการนี้ได้ ย่อมจะมีจิตใจที่เริ่มอยู่เหนือความผูกพันของโลก เพราะกิเลสทั้ง ๓ นี้ เป็นเครื่องผูกพันจิตให้ติดอยู่กับโลก เป็นความโง่เขลาที่ปิดบังความจริง และผูกพันจิตใจให้คนติดอยู่กับโลก ครั้นเมื่อละได้ ๓ ขั้นก็เหมือนกับเพิกถอนสิ่งที่ผูกพันหรือปิดบังเสียได้ ๓ อย่าง จึงหลุดลอยขึ้นอยู่เหนือโลกในระดับที่หนึ่งแล้วเรียกว่าพระอริยเจ้าในอันดับแรก จัดไว้เป็นโลกุตตรภูมิอันดับแรกเรียกบุคคลนั้นว่าเป็น **พระโสดาบัน** คือผู้แรกถึงกระแสแห่งพระนิพพาน คือจะถึงนิพพานในอนาคตแน่ ๆ. ๒๙๙

โลกุตตรภูมิอันดับที่ ๒ นั้น ท่านหมายถึงการละเครื่องผูกพัน ๓ อย่างที่กล่าวหมดสิ้นไปแล้ว และยังสามารถทำโลภะ โทสะ โมหะบางส่วน ให้จางไปอีก จนถึงกับมีจิตใจสูงมีความผูกพันอาลัยอยู่ในกามภพแต่เพียงเล็กน้อยที่สุด ถือกันว่าจะเวียนมาสู่โลกนี้เพียงครั้งเดียว จึงได้ชื่อว่า **พระสกิทาคามี.** ๓๐๐

ตอนนี้ควรทำความเข้าใจคำว่า **พระโสดาบัน** เสียก่อนจะช่วยให้เข้าใจคำว่า **สกิทาคามี** ง่ายขึ้น. คำว่า **"โสดาบัน"** แปลว่าผู้แรกถึงกระแส. ถ้าถามว่ากระแสแห่งอะไร? ก็ตอบว่ากระแสแห่งนิพพานนั่นเอง. พระโสดาบันเป็นผู้ถึงเพียงกระแสของนิพพาน

ยังไม่ถึงตัวนิพพาน. กระแสนี้คือเกลียวที่ไหลไปสู่นิพพาน กระแสของนิพพานย่อมมีความลาดเอียงไปทางนิพพาน เหมือนอย่างลำแม่น้ำที่มีความลาดเอียงไปสู่ทะเล ถ้าจิตตกไปในกระแสนี้แล้ว แน่นอนย่อมไปถึงนิพพาน. ๓๐๑

การถึงกระแสนี้หมายถึงว่า จะต้องบรรลุนิพพานแน่ ๆ ในอนาคต แต่อาจจะยังอีกหลายเวลา เอาแต่ใจความว่าจะต้องถึงนิพพานอย่างแน่นอน ส่วนพวกที่ ๒ ที่เรียกว่าสกิทาคามีนั้นใกล้ชิดนิพพานยิ่งขึ้นไปกว่านั้นอีก จนถึงกับมีอาลัยเหลืออยู่น้อยในความเป็นอยู่ในโลกนี้. ถ้าจะกลับมาสู่อารมณ์แบบมนุษย์อีกก็เพียงหนเดียว เพราะโลภะ โทสะโมหะ เบาบางลงมากแต่ยังไม่หมดไปโดยสิ้นเชิง. ๓๐๒

อันดับที่ ๓ เรียกว่า **พระอนาคามี** พระอริยบุคคลชั้นนี้นอกจากจะละกิเลสชั้นต้นได้อย่างพระสกิทาคามีแล้วยังละสังโยชน์ข้อที่ ๔ ที่ ๕ ได้อีกด้วย. สังโยชน์ข้อที่ ๔ เรียกว่า **กามราคะ** ข้อที่ ๕ เรียกว่า **ปฏิฆะ.** กามราคะนั้นหมายถึงของรักของใคร่ที่พระโสดาบันและพระสกิทาคามีละไม่หมด ยังมีความพอใจในของรักของใคร่เหลืออยู่ทั้ง ๆ ที่ท่านละสักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉาสีลัพพตปรามาสได้แล้ว แต่ก็ไม่สามารถละความติดในกามราคะได้ทั้งหมด ยังเหลืออยู่เป็นบางส่วน. แต่พอมาถึงอันดับที่ ๓ คือพระอนาคามีนี้ท่านยอมละออกได้หมดไม่มีเหลือ. ส่วนกิเลสที่เรียกว่า ปฏิฆะ (ความรู้สึกโกรธหรือความขัดเคืองใจ) พระสกิทาคามีล้างออกไปได้เป็นส่วนมาก เหลืออยู่เพียงความหงุดหงิด

ความขัดข้องอยู่ภายใน ส่วนพระอนาคามีนั้น เอาออกได้หมด จึงเรียกว่า ผู้ละกามราคะและปฏิฆะได้. ๓๐๓

ที่เรียกว่า **กามราคะ** หรือการติดความพอใจในกามนั้นได้อธิบายไว้อย่างมากแล้วในเรื่องกามุปาทาน กิเลสนี้เป็นสิ่งที่เกิดประจำอยู่ในใจ อยู่อย่างเหนียวแน่นราวกะว่ามันแนบสนิทเป็นเนื้อเดียวกัน ยากที่จะเข้าใจได้ ยากที่จะล้างออกได้สำหรับคนธรรมดา. สิ่งใดเป็นที่ตั้งแห่งความรักใคร่ จะเป็นรูปเสียงกลิ่นรสสัมผัส ชั้นไหน ประเภทไหน ลักษณะอย่างไรก็ตาม ก็เรียกว่ากามทั้งนั้น. ความที่จิตยังติดอยู่ด้วยความพอใจในสิ่งที่รักใคร่เช่นนี้ เรียกว่า **กามราคะ** ได้ทุกวิถีทาง. ๓๐๔

ที่เรียกว่า **ปฏิฆะ** นั้น เป็นความกระทบกระทั่งแห่งจิตที่รู้สึกไม่พอใจ ถ้าพอใจก็จัดเป็นกามราคะ ไม่พอใจจึงจะเป็นปฏิฆะ ความรู้สึกส่วนมากของคนเรามีอยู่อย่างนี้. ปฏิฆะอาจจะเกิดได้แม้ต่อสิ่งที่ไม่มีวิญญาณ. และถ้ามากไปกว่านั้น ก็ไม่พอใจ แม้แต่สิ่งที่ทำเองหรือสิ่งที่เกิดขึ้นในใจเอง. ส่วนที่ มีอาการโกรธเกลียด พยาบาทคนอื่นนั้น เป็นปฏิฆะที่รุนแรงเกินไป ซึ่งพระ-อริยบุคคลชั้นต้น ๆ กว่านี้ก็พอจะละได้ตามสมควร. ที่เหลืออยู่สำหรับให้พระอริยเจ้าชั้นที่ ๓ ละ นี้หมายถึงความกระเพื่อมแห่งจิตชั้นละเอียด จนบางทีก็ไม่ปรากฏอะไรออกมา เป็นความขุ่นอยู่ข้างใน ดูสีหน้าจะไม่ทราบ ว่ามีความไม่พอใจอยู่ข้างในเป็นต้น เช่น ความหงุดหงิด รำคาญ ขัดใจในคนหรือสิ่งต่าง ๆ ที่ไม่เป็นไปตามปรารถนา. ถ้าผู้ใดละปฏิฆะทุกชนิดได้สิ้นเชิง

ท่านทั้งหลายลองคิดดู ว่าจะอยู่ในฐานะที่น่าบูชาสักเพียงไร หรือเป็นบุคคลพิเศษสักเพียงไร. ๓๐๕

กิเลสทั้ง ๕ ข้อที่กล่าวมาแล้วนี้ ท่านจัดไว้ว่าเป็นขั้นต่ำ นับตั้งแต่สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สีลัพพตปรามาส กามราคะจนถึงปฏิฆะ. พระอริยบุคคลประเภทที่ ๓ ละได้หมด. เพราะไม่มีกามราคะเหลืออยู่เลย พระอริยเจ้าประเภทนี้จึงไม่เวียนมาสู่กามภพอีกต่อไป เป็นเหตุให้ได้นามว่า **อนาคามี** แปลว่าผู้ไม่มีการกลับมาอีก มีแต่จะรุดหน้าสูงขึ้นไปเป็นพระอรหันต์และนิพพาน หรือในภาวะอื่นที่ไม่เกี่ยวกับกามคือภพของรูปพรหมอันดับปลาย ๆ ส่วนกิเลสที่ยังเหลืออีก ๕ อย่างข้างปลายนั้น พระอริยบุคคลประเภทที่ ๔ คือพระอรหันต์ จึงจะละได้ทั้งหมดทั้งสิ้น. ๓๐๖

กิเลสถัดไปอีก คือ **รูปราคะ** อันเป็นสังโยชน์ข้อที่ ๖ นั้น หมายถึงความรักใคร่ ความพอใจในความสุขที่เกิดมาจากรูปสมาบัติ เหมือนที่เป็นแก่พวกโยคีที่เพ่งรูปเป็นอารมณ์. พระอริยเจ้า ๓ ชั้นแรก ยังไม่สามารถละความสุขความพอใจที่เกิดจากรูปฌานได้ แต่จะถอนได้ในเมื่อเลื่อนมาถึงพระอริยเจ้าชั้นสุดท้าย คือ **พระอรหันต์.** ทั้งนี้ก็เพราะความสงบสุขเยือกเย็น อันเกิดมาแต่รูปบริสุทธิ์ก็มีรสชาติที่จับอกจับใจ จนถึงกับพอจะเรียกได้ว่าเป็นพระนิพพานชิมลองดูก่อน เป็นพระนิพพานล่วงหน้าแล้วมีรสอย่างเดียวกัน หรือทำนองเดียวกับรสของพระนิพพานที่แท้จริง หากแต่เป็นเรื่องชั่วคราว เป็นเรื่องที่เป็นไปในระหว่างที่กิเลส

สงบรำงับ เพราะอำนาจของฌาน ไม่ใช่กิเลสสูญหายเหือดแห้งไปจริง. เมื่อหมดกำลังของฌาน กิเลสก็กลับมาปรากฏอีก. ขณะที่กิเลสสงบ รำงับ อยู่ด้วยอำนาจของฌาน จิตนี้ก็ว่างโปร่งเป็นอิสระ มีรสชาติคล้ายกันกับรสของนิพพานที่แท้จริงเหมือนกัน **ฉะนั้น** จึงเป็นสาเหตุให้หลงติดได้เหมือนกัน. บางยุคเคยบัญญัติว่าเป็นนิพพานกันมาแล้ว. ๓๐๗

กิเลสอันละเอียดข้อที่ ๗ ที่เรียกว่า **อรูปราคะ** นั้นหมายถึงความพอใจติดใจในความสุขที่เกิดมาแต่อรูปสมาบัติเป็นเรื่องคล้ายกับข้อที่ ๖ ผิดกันแต่ว่าชั้นนี้ละเอียดประณีตขึ้นไปอีกชั้นหนึ่ง. การเจริญฌานโดยมีสิ่งที่มีรูปเป็นอารมณ์สำหรับเพ่ง นั้นย่อมได้ความสงบที่เนื่องอยู่กับรูปนั้น ๆ เพราะฉะนั้นจึงหยาบกว่าการเจริญฌานอันกำหนดเพ่งสิ่งที่ไม่มีรูป เช่น อากาศหรือความว่างเปล่ามาเป็นอารมณ์ ได้ผลเป็นความสงบเงียบสุขุม ลึกซึ้งกว่าความสงบที่เป็นรูปฌาน ท่านจึงจัดไว้ในลำดับหลังจากรูปฌานและเรียกว่าอรูป. ความพออกพอใจติดใจในความสุขสงบชนิดนี้เรียกว่าอรูปราคะ ฉะนั้น สำหรับผู้ที่จะเป็นพระอรหันต์ จะหลง-ใหลในสุขเวทนาอย่างใดอย่างหนึ่งไม่ได้เลย ไม่ว่าสุขเวทนานั้นจะเกิดมาจากอะไร. ๓๐๘

เพราะตามธรรมดาของพระอรหันต์ จะมองเห็นความเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตาของความรู้สึกทุกชนิด จึงไม่อาจจะมีความติดใจในความรู้สึกอย่างใดอย่างหนึ่ง เพราะฉะนั้นจึงละรูปราคะและอรูปราคะได้.โยคีฤาษีอื่น ๆ ที่บำเพ็ญรูปฌานหรืออรูปฌาน

ตามป่านั้น มองไม่เห็นความลี้ลับของสุขเวทนา จึงติดแน่นอยู่ในรสของฌานหรือสมาบัติอย่างหลงใหล เช่นเดียวกับคนหนุ่มคนสาวตามธรรมดา ๆ ที่มีจิตติดแน่นหลงใหลอยู่ในรสของกามคุณ ท่านจึงใช้คำว่า **"ราคะ"** อย่างเดียวกันหมด. ถ้าท่านทั้งหลายพิจารณาให้เข้าใจในเรื่องนี้จริง ๆ แล้ว ก็จะพอใจหรือจะเลื่อมใสบูชา ในบุคคลที่เรียกว่าพระอริยเจ้านั้นอย่างยิ่ง. ๓๐๙

เครื่องผูกคนให้ติดอยู่ในโลกข้อที่ ๘ เรียกว่า **มานะ** ได้แก่ความรู้สึกสำคัญตัวว่าเป็นนั่นเป็นนี่ เป็นชั้นเป็นเชิงว่าเราเลวกว่าเขา เราเสมอเขา เราดีหรือสูงกว่าเขา ถ้ารู้สึกว่าตนเลวกว่าก็น้อยใจ, รู้สึกว่าตนดีกว่าก็ทะนงใจ, รู้สึกว่าเสมอ ๆ กัน ก็นึกไปในทางที่จะแข่งขันหรือทำตนให้ก้าวหน้ากว่าเขา ทำนองนี้เป็นต้น. ข้อนี้ไม่ได้หมายถึงมานะทิฏฐิด้วยความเย่อหยิ่งจองหองตามธรรมดา. ย่อมเป็นการยากมากที่จะไม่ให้ใคร ๆ ตามปกติรู้สึกว่าตัวดีกว่าเขาเลวกว่าเขาในทำนองนี้. กิเลสชนิดนี้มาอยู่ในอันดับที่ ๘ เกือบสุดท้ายเช่นนี้ ย่อมหมายความว่ามันละยาก จึงมาอยู่แทบจะรั้งสุดท้าย ซึ่งพระอริยเจ้าชั้นสูงสุดเท่านั้นที่จะละได้, ชั้นเรา ๆ ตามธรรมดาจึงยังละไม่ได้. ๓๑๐

ความรู้สึกว่าตนดีกว่าหรือเสมอกัน หรือตนเลวกว่าเขานี้ย่อมมาจากความยึดติดชนิดหนึ่งนั่นเอง แต่ท่านไม่ใช้ชื่อว่าอุปา-ทาน ใช้ชื่อว่ามานะ, แต่ถ้าจิตใจอยู่เหนือความดี ความชั่วเสียแล้วความรู้สึกต่าง ๆ เช่นนี้จะมีอยู่ไม่ได้. แต่เพราะจิตใจของเรายังแพ้ต่อค่าของความดีความชั่ว ฉะนั้นเราจึงมีความรู้สึกว่าใครดี

ใครชั่วหรือใครเสมอกัน เป็นเหตุให้ใจหวั่นไหวไปบ้าง เพราะเหตุที่รู้สึกเช่นนั้นอยู่ จึงยังไม่เป็นความสงบสุขจริง ๆ. ๓๑๑

สังโยชน์ข้อที่ ๙ เรียกว่า **อุทธัจจะ** แปลว่า ความกระเพื่อม ความฟุ้ง หรือความไม่สงบนิ่ง เช่นความรู้สึกที่กระพือขึ้นในเมื่อมีสิ่งหนึ่งสิ่งใดที่น่าสนใจผ่านมา. คนเรามีความต้องการอะไร ๆ ประจำอยู่ในใจ โดยเฉพาะก็คือความอยากได้อยากเป็น อยากไม่เอา อยากไม่เป็น, เมื่อมีสิ่งใดผ่านตา หู จมูก ลิ้น กาย มาในลักษณะที่ตรงกับความต้องการอย่างใดอย่างหนึ่งของตนเข้าแล้ว ความกระพือขึ้นของใจย่อมจะมีได้อย่างที่เราเรียกกันว่า "ความทึ่ง" ทึ่งในแง่ดีก็ได้ ทึ่งในแง่ร้ายก็ได้. ถ้าดูแปลกประหลาดแล้วเป็นต้องเกิดความสงสัยทึ่งขึ้นมาทีเดียว เพราะเรายังมีสิ่งที่เราต้องการ ยังมีสิ่งที่เราหวาดกลัววิตกกังวลระแวงอยู่ฉะนั้น ใจจึงทนไม่ได้ต้องทึ่งต่อสิ่งต่าง ๆ ที่ผ่านเข้ามา คนธรรมดาเป็นอย่างนี้ ถ้าเป็นสิ่งที่ถูกกับตัณหาแล้ว ก็ยากที่จะระงับได้ ย่อมสนใจจนเนื้อเต้น ดีใจจนลืมตัว ถ้าเป็นเรื่องเศร้าก็ทำให้ใจแฟบเหี่ยวแห้งจนหมดความสุข นี่คือลักษณะของสิ่งที่เรียกว่า อุทธัจจะ. ๓๑๒

พระอริยเจ้า ๓ ประเภทข้างต้น ก็ยังมีความทึ่งและมีความสนใจในบางสิ่งบางอย่าง แต่พระอรหันต์ไม่มีความทึ่ง ไม่มีความสนใจในสิ่งใดเลย เพราะจิตใจของท่านหมดความกระหายในสิ่งทั้งปวง หมดความกลัว หมดความเกลียด หมดความวิตกกังวล หมดความระแวงสงสัยอยากรู้อยากเห็นในสิ่งต่าง ๆ. ท่าน

มีจิตใจเป็นอิสระ ไม่มีอะไรมาล่อหรือยั่วให้เกิดความทึ่งหรือความสนใจ เพราะหมดความต้องการนั่นเอง จึงหมดความสนใจหรือข้อสงสัยทั้งปวง. ขอให้เข้าใจไว้ด้วยว่า ความสงสัยในปัญหาต่าง ๆ นั้นมันมีอยู่หรือมันเกิดขึ้นก็เพราะความอยากอย่างใดอย่างหนึ่ง นับตั้งแต่อยากรู้ไปทีเดียว. **๓๑๓**

ครั้นหมดความอยากเพราะเห็นสิ่งทั้งปวงเป็นอนิจจังทุกขังอนัตตา ไม่มีอะไรที่น่าเอา น่าเป็น จึงไม่มีความทึ่งในสิ่งใด ๆ, ฟ้าผ่าลงมาข้าง ๆ ท่านก็ไม่มีความทึ่ง เพราะไม่มีความรู้สึกกลัวตาย หรืออยากอยู่หรืออะไรทำนองนั้น. แม้จะมีอะไร ๆ ที่ร้ายแรงชนิดไหน หรือว่าเกิดมีความรู้ความคิดสิ่งใหม่ ๆ ในโลกท่านก็ไม่มีความทึ่งความสนใจ เพราะมันไม่มีความหมายอะไรเลยสำหรับท่าน. ท่านไม่ต้องการทราบถึงสิ่งใดในลักษณะที่ว่ามันจะอำนวยอะไรให้ท่านได้บ้าง เพราะท่านไม่ต้องการอะไร; ฉะนั้นจึงไม่มีความทึ่งในลักษณะใด ๆ หมด จิตของท่านจึงบริสุทธิ์หรือสงบอย่างที่คนเราตามธรรมดาคาดไม่ถึงเอาทีเดียว. **๓๑๔**

กิเลสข้อ ๑๐ อันเป็นข้อสุดท้าย ท่านเรียกว่า **อวิชชา** เป็นที่รวมของบรรดากิเลสทั้งหลาย ที่ไม่ได้ระบุชื่อไว้เป็นอย่างอื่น. คำว่า **อวิชชา** แปลว่า **ภาวะที่ปราศจากความรู้** ความรู้ในที่นี้หมายถึงความรู้จริงความรู้ถูกต้อง. ตามธรรมดาสัตว์ทั้งหลายจะอยู่โดยไม่มีความรู้อะไรเลยนั้น เป็นไปไม่ได้ แต่ถ้าความรู้นั้นเป็นความรู้ผิด ก็มีค่าเท่ากับไม่รู้คนจึงมีอวิชชาหรือรู้ผิดอยู่เป็นประจำ

จึงมืดมน. ปัญหาสำคัญที่สุดของมนุษย์ก็คือ ปัญหาที่ว่าอะไรเป็นความทุกข์ที่แท้จริง? อะไรเป็นต้นเหตุที่แท้จริงที่ทำให้เกิดทุกข์? อะไรเป็นความไม่มีทุกข์ที่แท้จริง? และอะไรเป็นหนทางอันแท้จริงซึ่งจะให้ได้มาซึ่งความไม่มีทุกข์นั้น ๆ? ถ้าใครมีความรู้จริง ๆ แล้วเรียกว่าคนนั้นไม่มีอวิชชา จัดเป็นผู้มีวิชชาในที่นี้. **๓๑๕**

บรรดาความรู้ทั้งหลาย มีมากมายเหลือที่จะกล่าวได้แต่พระพุทธเจ้าท่านจัดไว้ในจำพวกที่ไม่จำเป็นต้องรู้. ความตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าเอง ก็มีขอบเขตอยู่แต่ในวงเรื่องที่ควรรู้ ในบรรดาสิ่งที่ควรรู้แล้วพระองค์ทรงรู้ทั้งหมด. คำว่า **"สัพพัญญู"** (รู้ทั้งหมด) ก็คือการรู้แต่ในขอบเขตที่ควรรู้ ไม่ใช่ว่าจะครอบคลุมไปถึงสิ่งที่ไม่จำเป็นต้องรู้ สำหรับการดับทุกข์. **๓๑๖**

อวิชชาทำให้คนสำคัญผิด ในสิ่งที่เป็นทุกข์ว่าเป็นความสุขจนถึงกับพอใจยอมเวียนว่ายอยู่ในกองทุกข์ และสำคัญผิดในเหตุของความทุกข์ จนไปคว้าเอาสิ่งที่ผิดไว้ หรือเกิดความโง่เขลาใหม่ ๆ ขึ้นมาเช่น **การโทษผีสางเทวดา โทษอะไรต่าง ๆ ว่าเป็นเหตุให้เกิดเจ็บไข้หรือเคราะห์ร้าย แทนที่จะรักษาหรือแก้ไขโดยวิธีที่ถูกต้อง ก็ไปนั่งบนบานผีสางเทวดาอยู่อย่างนี้. นี่เรียกว่าอวิชชาเป็นต้นเหตุของความทุกข์ชั้นต่ำที่สุด** นี้เป็นตัวอย่าง. **๓๑๗**

สำหรับอวิชชาในเรื่องความดับสนิทของทุกข์นั้นคือไม่รู้เรื่องการดับกิเลสดับตัณหา ซึ่งเป็นต้นเหตุของการดับทุกข์โดยตรงไปหลงเอาความสงบสุข หรือความไม่รู้สึกตัวชนิดที่เกิดมาจาก

สมาธิ หรือฌานสมาบัติว่า เป็นความดับทุกข์สิ้นเชิง ซึ่งมีดกดื่นในสมัยพุทธกาลและยังคงส่งเสริมทำกันจนถึงบัดนี้. บางครั้งยังอาจถึงกับยึดเอากามารมณ์เป็นเครื่องดับทุกข์ อย่างที่บางคนได้ยึดเป็นหลักไว้ว่ากามารมณ์เป็นของจำเป็นมาก หรือเป็นอาหารสำหรับชนิดหนึ่งของชีวิตแทนที่จะมีปัจจัยเพียง ๔ อย่าง คือ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค ก็เพิ่มเอากามารมณ์เข้าไปอีกอย่างหนึ่งรวมเป็นปัจจัย ๕ อย่าง อย่างนี้ก็มี. บางลัทธินิกายได้เอากามารมณ์เป็นเครื่องดับทุกข์ จึงเกิดเป็นลัทธินิกายที่มีการกระทำอันน่าบัดสีลามกอนาจารขึ้น ที่วิหารของเขานั่นเอง. ๓๑๘

สำหรับอวิชชาความไม่รู้ในหนทาง ที่จะให้ได้มาซึ่งความดับทุกข์นั้น คนที่ไม่รู้ก็ย่อมทำไปตามความเขลาหรืออำนาจกิเลสตัณหา ตามความต้องการของตนเอง เช่นหลงเชื่อในสิ่งภายนอกคอยแต่พึ่งผีพึ่งเทวดาไปตามประสาของคนที่ไม่มีศาสนา. แม้จะเป็นพุทธบริษัทโดยกำเนิดอยู่แล้ว ก็ยังหลงไปได้ถึงขนาดนั้น. เพราะอำนาจของอวิชชานั่นเอง ทำให้ไม่เข้าใจหรือยินดีในการดับทุกข์โดยปฏิบัติอริยมรรคมีองค์ ๘ แต่ไปดับทุกข์ของตนด้วยการจุดธูปเทียนนั่งบนบานสิ่งที่ตนเชื่อถือว่าศักดิ์สิทธิ์. ตามปกติคนต้องการมีความรู้ แต่ถ้าความรู้นั้นเป็นความรู้ที่ผิด เมื่อยิ่งรู้มากก็ยิ่งผิดมาก เลยกลายเป็นความรู้ชนิดที่บังลูกตา. ๓๑๙

คำว่า **แสงสว่าง ๆ** นี้ก็จะต้องระวัง อาจจะเป็นแสงสว่างของอวิชชาก็ได้ คือแสงที่ทำให้ตามืดบอดหลงผิดและทำให้เกิดความ

ประมาท โดยไม่อาจสำนึกว่าตนกำลังถูกแสงของอวิชชานี้บังลูกตาอยู่ จึงไม่สามารถจะเอาชนะความทุกข์ได้ มัวแต่หลงในสิ่งเล็กน้อยไม่เป็นสาระอย่างเทิดทูนบูชา หลงใหลในกามารมณ์ต่าง ๆ ว่าเป็นสิ่งดีที่สุดของมนุษย์ ซึ่งทุกคนควรจะได้รับเสียก่อนที่จะตาย แล้วจะแก้ตัวว่า ทำเพื่ออุดมคติอันอื่นอย่างไรได้. การหวังไปเกิดในสวรรค์ โดยหมายเอากามารมณ์เป็นที่ตั้ง อะไร ๆ ก็ไปติดอยู่แค่กามารมณ์ทั้งนั้น นี้เพราะอวิชชาได้หุ้มห่อจิตใจไว้อย่างไม่ให้ใครทะลุรอดออกไปได้. ๓๒๐

ในพระบาลีบางแห่ง ได้อุปมาอวิชชาว่า เหมือนกับเปลือกหนาที่หุ้มโลกทั้งหมด ไม่ให้ใครได้เห็นแสงสว่างที่แท้จริง ท่านจัดอวิชชาไว้เป็นกิเลสข้อสุดท้าย. เป็นอันว่าเมื่อเป็นพระอรหันต์จึงตัดกิเลส ๕ อย่างข้างท้ายได้หมด คือตัดรูปราคะ อรูปราคะ มานะ อุทธัจจะ และอวิชชา ซึ่งเป็นการตัดสังโยชน์ได้ทั้ง ๑๐ อย่างแล้วก็จะกลายเป็น**พระอรหันต์** คือเป็นพระอริยเจ้าชั้นสูงสุดในทางพระพุทธศาสนา. ๓๒๑

พระอริยเจ้าทั้ง ๔ ประเภท กล่าวคือ **พระโสดาบัน สกิทาคามี อนาคามี และอรหันต์นี้** จัดว่าเป็นผู้ที่อยู่ใน **โลกุตตรภูมิ.** ตัวธรรมที่ได้บรรลุเรียกว่า **"โลกุตตรธรรม"** แยกออกเป็น ๙ อย่าง คือภาวะของพระโสดาบัน ในขณะที่กำลังตัดกิเลสนั้นเรียกว่า **โสดาปัตติมรรค** อย่างหนึ่ง เมื่อตัดกิเลสได้แล้วเรียกว่า **โสดาปัตติผล** อีกอย่างหนึ่ง, จึงเป็นคู่ ๆ คือ **โสดาปัตติมรรค–โสดาปัตติผล, สกิทาคามิมรรค–สกิทาคามิผล, อนาคามิมรรค–อนาคา-**

มิผล, อรหัตตมรรค–อรหัตตผล. เป็น ๔ คู่ เติมนิพพานเข้าอีกหนึ่งจึงเป็น ๙ เรียกว่า **โลกุตตรธรรม ๙.** ๓๒๒

บุคคลในโลกกุตตรภูมิ เป็นผู้มีความทุกข์น้อยลงตามสัดส่วนจนกระทั่งไม่มีทุกข์เลย. เมื่อมีการกระทำให้รู้แจ้งชนิดที่ถูกต้องเหมือนสิ่งทั้งหลายตามที่เป็นจริงจนระงับความอยากทั้งปวงได้จริง ๆ แล้ว ก็จะเกิดผลเป็นโลกุตตรภูมิขึ้นมา ทำให้จิตใจของผู้นั้นอยู่เหนือวิสัยชาวโลก. หลังจากนี้ **สิ่งต่าง ๆ ซึ่งเป็นที่ตั้งของความพอใจ หรือไม่พอใจในโลก ก็ไม่สามารถจะครอบงำจิตใจหรือมีอิทธิพลเหนือจิตของท่านได้อีกต่อไป** เพราะท่านละกิเลสทุกชนิดได้หมดจดสิ้นเชิง. ๓๒๓

ส่วนที่เรียกว่า **"นิพพาน"** นั้น ถ้าเป็นเรื่องโลกุตตรธรรมก็หมายถึงสภาพอย่างหนึ่ง ซึ่งไม่เหมือนกับสิ่งใด ๆ หมดคือไม่เหมือนกับสิ่งทุกสิ่งในโลก ผิดจากทุกสิ่งในโลกเมื่อทางโลกหรือสิ่งทั้งหลายมีภาวะเป็นอย่างไร ถ้ายกเลิกภาวะและวิสัยเหล่านั้นทั้งหมดเสียได้ ก็จะเหลือสิ่งที่เรียกว่านิพพาน กล่าวคือสภาพตรงกันข้ามจากโลกโดยประการทั้งปวง เป็นธรรมชาติชนิดหนึ่งไม่ต้องอาศัยสิ่งใดปรุงแต่งและไม่ปรุงแต่งสิ่งใด เป็นที่ดับของการปรุงแต่งทั้งปวง. แต่ถ้าจะกล่าวทางผล นิพพานก็หมายถึงภาวะ ที่ปราศ-จากการถูกเผาลนปราศจากการถูกตบตี ทิ่มแทงร้อยรัด ครอบงำผูกพันอะไรทั้งหมดเหล่านี้. เพราะว่า กิเลสทั้งหลาย ซึ่งเป็นเหตุทำให้ร้อนอกร้อนใจต่าง ๆ นานาได้ถูกทำลายให้หมดไป ก่อนจะถึงภาวะที่เรียกว่านิพพาน. ๓๒๔

นิพพาน เป็น**ธรรมชาติอันหนึ่ง** ไม่มีขอบเขต ไม่ต้องอาศัยการกินเนื้อที่ ไม่ขึ้นอยู่กับการล่วงไปของเวลาหรือไม่เกี่ยวข้องกับกาลเวลา แต่อยู่ในลักษณะเป็นตัวของตัวเองชนิดหนึ่ง ไม่เหมือนอะไร ๆ ในโลก แต่เป็นที่ดับของภาวะโลก ๆ. พูดในฐานะเป็นอุปมา ท่านให้นามว่าเป็นแดนที่ดับของสิ่งปรุงแต่งทั้งปวง จึงเป็นธรรมชาติที่อิสระปราศจากเครื่องผูกมัด ไม่มีการถูกทรมานกระทบกระแทกทิ่มแทงโดยอะไร ๆ ทั้งสิ้น. นี่เป็นลักษณะของโลกุตตรธรรมข้อสุดท้าย เป็นจุดหมายปลายทางของพระพุทธศาสนาเป็นเรื่องสุดท้ายของการปฏิบัติธรรมทางพุทธศาสนา.

๓๒๕

สรุปความ

ดังได้บรรยายหลักแห่งพระพุทธศาสนาโดยลำดับ ๆ ว่า พุทธศาสนาคือวิชาและระเบียบปฏิบัติ เพื่อให้รู้จักสิ่งทั้งปวงถูกต้องตามที่เป็นจริงว่า อะไรเป็นอะไร สิ่งทั้งปวงมีสภาพตามที่เป็นจริง คือไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ไม่ใช่ตัวหรือของตัว ; แต่สัตว์ทั้งหลายยังหลงรัก หลงยึดติดสิ่งทั้งปวง เพราะอำนาจของความยึดมั่นที่ผิด. ในพุทธศาสนามีวิธีปฏิบัติเรียกว่า ศีล สมาธิ ปัญญา เพื่อใช้เป็นเครื่องมือตัดความยึดมั่นถือมั่นนั้นเสีย. อุปาทานความยึดมั่นนั้นมีสิ่งที่ลงเกาะหรือจับยึด คือขันธ์ทั้งห้าได้แก่ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ. ๓๒๖

เมื่อรู้จักขันธ์ทั้งห้าตามที่เป็นจริง ก็จะสามารถเข้าใจสิ่งทั้งปวงจนถึงกับเบื่อหน่าย คลายความอยากไม่ยึดอะไรติดอะไร. และเราควรจะมีชีวิตอยู่อย่างที่เรียกว่า **"เป็นอยู่ชอบ"** คือให้วันคืนเต็มไปด้วยความปีติปราโมทย์ อันเกิดจากการกระทำที่ดีงาม ที่ถูกต้องอยู่เป็นประจำ แล้วระงับความฟุ้งซ่าน เกิดสมาธิ เกิดความเห็นแจ้งได้เรื่อย ๆ ไป จนกระทั่งเกิดความเบื่อหน่าย คลายความอยาก ความหลุดพ้นและนิพพานได้ ตามความเหมาะสมของสิ่งแวดล้อม. ๓๒๗

ถ้าเราจะรีบเร่งทำให้ได้ผลเร็วขึ้น ก็มีแนวปฏิบัติที่เรียกว่า **วิปัสสนาธุระ.** เริ่มตั้งแต่มีความประพฤติบริสุทธิ์ มีใจบริสุทธิ์ มีความเห็นบริสุทธิ์ เรื่อยขึ้นไปจนถึงมีปัญญา คือความเห็นแจ้ง

บริสุทธิ์ ในที่สุดก็จะตัดกิเลสที่ถูกมัดคนให้ติดอยู่กับวิสัยโลกออกเสียได้ เรียกว่าการบรรลุมรรคผล. ๓๒๘

ทั้งหมดนี้นับว่าเป็นการแสดงให้เห็นแนวสังเขปทั้งหมดของพระพุทธศาสนา ตั้งแต่ต้นจนปลาย ให้เห็นว่าหลักพุทธศาสนามีอยู่อย่างไร พร้อมกับแสดงหลักปฏิบัติไปในตัว. ๓๒๙

เป็นอันว่า เราได้ติดตามเรื่องมาตั้งแต่ต้นจนถึงผลสุดท้ายของพระพุทธศาสนา เรื่องทั้งหมดก็ไปจบสิ้นลงที่นิพพาน ดังหลักพุทธภาษิตที่ว่า **“พระพุทธเจ้าทุก ๆ องค์ย่อมถือว่านิพพานเป็นอุดมธรรม”** ฉะนั้นเราจักต้องศึกษาให้รู้ให้เข้าใจ และให้ลุถึงได้ตามสมควร จึงจะได้ชื่อว่าเป็นพุทธบริษัท คือเห็นแจ้งหรือเข้าถึงตัวพุทธศาสนาจริง ๆ มิฉะนั้นแล้วจะเป็นแต่ผู้รู้ หรือผู้เข้าใจในพุทธศาสนาเท่านั้น หาได้เป็นผู้เห็นแจ้งไม่. ๓๓๐

ฉะนั้น ทุกคนจะต้องไปพิจารณาดูกิเลสของตัวเองให้เข้าใจแล้วพยายามไถ่ถอนมันออกไปเสียให้ได้ แม้ได้แต่เพียงครึ่งหนึ่งก็จะเกิดความรู้แจ้งขึ้นมาบ้าง. เมื่อกิเลสครึ่งหนึ่งมันหมดไปแล้วจริง ๆ ผลก็คือเกิดความสะอาดปราศจากความชั่ว เกิดความสว่างจากความหลงผิด แล้วความสงบทางจิตใจก็เกิดขึ้นแทน. จึงขอแนะนำพร้อมทั้งวิงวอนให้ท่านทั้งหลาย ศึกษาพระพุทธศาสนากันในอาการเช่นนี้เพื่อจะได้เข้าถึงพระพุทธศาสนาอย่างแท้จริง ไม่เสียชาติที่เกิดมาเป็นมนุษย์พบพระพุทธศาสนา หรืออย่างน้อยก็ทำให้เราได้ความเป็นมนุษย์โดยสมบูรณ์. ๓๓๑

–จบ–

ความแก่

ความแก่ หง่อม ง่อมหลัก เหลวมาก
ดั่งคนบอด ข้ามฟาก ฝั่งคลอง, หา
ท่าที่ใด ไม่ลำ คลานคลำมา
ลื่นๆ แสนหลุก หลุเหล ;
ท่านไม่อยาก ให้หลัก เหลวมาก
ต้องข้ามฟาก ให้พ้น ก่อนคนแก่
ก่อนตาบอด หูหนวก สะดวกแท้
ตรงไปแน่ แต่เนิ่นๆ ไม่เขินเลย ฯ

พุทธทาส อินทปัญโญ